كلیات ابجدی حصۂ دوم

مودّت نامہ

مصنفۂ

میر محمّد اسماعیل خان ابجدی

ملک الشعرائے دربار والاجاهی مدراس

مُرتبۂ

محمّد حسین محوی لکھنوی

جونیر لکچرار اردو

مدراس یونیورسٹی

سنہ ۱۹۵۰ عیسوی

مثنوی مودت نامہ

از میر اسماعیل خاں ابجدی مدراسی

بسم اللہ الرحمن الرحیم وبہ نستعین

خداوندا منور کن ضمیرم بخنداں چوں چمن خاک خمیرم
در رحمت بروئیم باز گرداں زبانم را کلید راز گرداں
ز سوز عشق روشن کن چراغم گلستاں کن دل از گلہاے داغم
دماغم گرم کن ازبادۂ شوق بکش رختم بسوے جادۂ شوق
چو نقش پا بمن افتادگی بخش براہ بیخودی استادگی بخش
کلامم شہرۂ آفاق گرداں سرود مجلس عشاق گرداں
ز شاخ گل قلم در دست من کن سخن را رنگ بخش انجمن کن
دریں وادی ز جور چرخ گرداں نماندہ ہیچ کس ازرہ نورداں
گرفتم گرچہ باشد راہ ہموار رفاقت راندہ بینم کس سزاوار
گہر سنجاں تہی از جوش گشتند حریفاں از نوا خاموش گشتند
کجا برباد رفتہ خرمن شاں کجا گلشن کجا آں گلفروشاں
ازاں دستاں* سرایان نوا ساز ز پردہ بر نیاید ہیچ آواز
کنوں برجاے آں روشن نہاداں درآمد ابجدی باںخت شاداں
بدست آں حریف آتشیں دم بیک ساغر گل و مل ہر دو باہم

* دستاں = داستاں

ز قند پارسی شربت بجامش　　چو خسرو دردری شیریں کلامش
رباب آسا زنو آئیں سرودے　　بروح رفتگاں بخشد درودے
ز گلبانگش جہاں آباد گردید
دل گوہر شناساں شاد گردید

در توحید باری تعالےٰ عز اسمہٗ

بنام آں کہ از مہ تا بماہی　　دہد ہر ذرہ برذاتش گواہی
ز مشت گل وجودی کرد پیدا　　جہاں را بر جمالش کرد شیدا
نہال عشق درگلزار جاں کاشت　　ز پائے غنچہ شوک خار برداشت
چراغ گل زباد صبح افروخت　　بہ بابل نالۂ جاں سوز آموخت
صدف راکرد وا از لولوی تر　　ز صلب سنگ بر آورد جوہر
گہی یاقوت بر می کرد از کاں　　گہ از دریا بروں افگند مرجاں
زتیسیر * موالید † ثلاثہ　　عطا فرمود عالم را اثاثہ
بزیر بند حکمش مہ و خورشید　　ازو پیدا بہرکس یاس و امید
بتکوین جہاں از کاف و نوں شد　　ازاں دو حرف ظاہر صد شئوں شد
ملک تسبیح خواں عظمت او　　فلک راورد شاں سطوت او
اگر خاک است سر افگندۂ اوست　　اگر باد است آنہم بندۂ اوست
ز حکمش نیست بیروں آتش تیز　　بود در امر آب راحت انگیز
جلالش موجب قہر جہاں است　　جمالش باعث امن و اماں است
خرد ہر چند تابد در رہ او　　نباشد غیر حیرت ہمرہ او
سمند عقل سر در راہش افگند　　ہمائے وہم را شد بال و پر بند

---

* آساں کردن ، وآسانی — (غ)
† (۱) نباتات (۲) جمادات (۳) حیوانات ۔

بپرد در هوایش مرغ ادراک   خورد ناوک تذرو * سعی چالاک

تعالی الله زهے شان جلالش   که ناید هیچ کس را در خیالش

دریں میدان دلیراں بس دویدند   بلا احصی فرس راپی بریدند

زبحر جود او گردوں حبابے   بود خورشید چوں یک قطره آبے

بود یک رشحه ماه نور افشاں   که شب را می کند زینساں درخشاں

کرا یارا که دریابد کمالش   رسد در بارگاه لا یزالش

کند اندیشه هرجا دخل درکار   شود دانش دراں کارش مددگار

دریں جا دورباش قهرمانش   کند لت گر رسد بر آستانش

بدریاے که اورا انتها نیست   کسے از راز قعرش آشنا نیست

زباں لال است از اظهار اسرار   که عارف را نه شد رخصت بگفتار

کسے کو یافت حق راگشت خاموش   بخاموشی کند خود را فراموش

دریں ره گر قدم را کس گذارد   ببرگشتن دگر جرأت نه دارد

دریں کان نمک چوں کس لحک† شد   نمک شد صاحب کان نمک شد

چو مسکیں چوب شد درنار سرکش   کجا پر می شود دیگر ز آتش

که خود آتش شود یا آتش نیز

بود در خرمن هستی شرر ریز

در بیان استدلال کردن بر ذات واجب تعالی شانه

دریں محنت سراے سست بنیاد   بود هر کس باستدلال خود شاد

---

* خروس صحرائی که در بیشهٔ استراباد و مازندران بسیار باشد ، وبغایت خوش رنگ بود (غ)

† چسپیدن بهم ــ در اوردن چیزی به چیزی — (منتخب اللغات)

زروی حجت معقول و منقول   دلیلے ہر یکے دارد بمدلول

زبدو انکشاف صبح بینش   بقدر خود نہد ہر فرد دانش

خرد از بہر استدلال آمد   درونش درک مالا مال آمد

گزار عقل می باشد بہر کار   اگر چہ کار بسیار است دشوار

قیاس مستدل از رائے صائب   کند اثبات ذات پاک واجب

کہ بے صانع نہ شد مصنوع پیدا   بلا خطاط، کے شد خط ہویدا

وجود شمع شد از شمع پرداز   نباشد غیر نائی * نے درآواز

بلا کاتب، کتابت نیست ظاہر   بلا مظہر نہ شد پیدا مظاہر

سکندر گردریں عالم نبودے   کجا آئینہ روے خود نمودے

سخن مشہور خاص و عام باشد   نخستین خم و انگہ جام باشد

بہ پیش رائے ہر کس ہست معلوم   بدون خشت زن خشت است معدوم

چہ خوش فرمود جامی درمقامے   زیزداں باد بر روحش سلامے

"چو دیدی کار رو درکارگر آر   قیاس کارگر ازکار بردار"

فلک از خود نہ دارد جنبش تیز   پئے جنبش بود یک جنبش انگیز

حرکّت † رامحرک ہست درکار   برائے کار باید صاحب کار

نہ از خود ہست خورشید جہاں تاز   زمشرق تا بہ مغرب کارپرداز

نہ درشب ماہ ازخود جلوہ دارد   ز فرق کہکشاں چادر برآرد

خبرداری کہ درگردون گرداں   چرادارند گردش رہ نورداں ؟

کواکب روز و شب اندر چہ کارند   چرا ہست آں کہ دروے پاگذارند ؟

---

* نے درازدہ ۔ بقاعدۂ عربی مصنف نے بنایا ہے ۔

† صحیح لفظ حرکت بفتح را اہل فارس نے بسکون راءبھی کہا ہے ۔

یکی ثابت دگر را منقلب نام یکے در جنبش و دیگر درآرام

سکون و گردش شاں از پئے چیست برایشاں حاکم فرماں روا کیست؟

نہ از خود در تعب ہستند ہر یک ز جام امر حق مستند ہر یک

خداوندے کہ از شرکت بود دور ہمہ در حکم او ہستند مامور

دریں محراب گاہ طاق ازرق* نباشد غیراو معبود برحق

قدم در راہ رب العالمین زن علم بر "لاأحب الافلین" زن

بہر سو چشم عبرت واشوادی ببام منصب اعلٰے درآئی

نظر آں بندکہ بالا تر کند کار درون مار بیند مہرۂ مار

بہر ذرہ تواں خورشید دیدن ز گل بوے چمن باید شمیدن

ورائے داور دادار مختار کسے را اختیارے نیست درکار

بزیر چرخ گرداں ہر کہ باقیست اسیر دام چشم لطف ساقیست

دریں خمخانہ مستی را پیام است بمستاں نیز مستانہ سلام است

درون جام شکر یار ایں جا نماید عکس روے یار ایں جا

چو دیدی عکس سوے اصل بگذر

کہ اصل از عکس صد بار است بہتر

مناجات بجناب رب الحاجات جلت عظمتہ وقدرتہ

خداوندا ندارم غیر توکس توئی حاجت روائے بیکس و کس

نخستیں در عدم آسودہ بودم بخاک نیستی فرسودہ بودم

---

* نیلی - نیلگوں -

توئی بازار من بی من بیا راست   بآن نوعیکه از ترتیب می خواست

چراغان کردهٔ آب و گلم را   نمودی رشک گلشن منزلم را

فگندی نور بر خاک کثیفم *   دمیدی درجسد روح لطیفم

عطا کردی فروغ عقل و ادراک   رساندی از زمین بر اوج افلاک

در نعمت بروییم باز کردی   دلم را باغنا انباز کردی

تو بامن این قدر داری عطیات   ببین از من چه ظاهر شد خطیات

نه کردم شکر انعامی تو گاهی   نرفتم یک قدم سوی تو راهی

بقید نفس دون گشتم گرفتار   شدم کالای عصیان را خریدار

طلبگار هوا گشتم بهر سو   بهر یک گل چو زنبور سیه رو

دوتا شد پشت بر درهائی دونان   به تسلیم و سلام پارهٔ نان

نماندم نقد در دست از توکل   قناعت شد ز کف دیگر تحمل

نرفتم سوی طاعتگاه یکدم   نکردم از ندامت چشم پر نم

نیامد هیچ گه از روی عادت   بدون معصیت از من عبادت

ز مکر دیو مرجوم موجد   صلواة و صوم از من بر نیامد

بطفلی لهو و در شهوت شبابم   به پیری ضعف بس دیگر چه یابم

بدنیا عمر شد صرف تباهی   سزاوار عذابم یا الهی

عقوبت گر کنی عذری ندارم   به پیش حکم تو سر در گذارم

دگر بخشی سزاوار تو باشد   که این عاصی گنهگار تو باشد

سیه بختان که حال خویش دانند   ترا آمرزگار خویش خوانند

محبان دست چون از من گذارند   بزیر خاک مرد من سپارند

درون آن مغاک تنگ رو زن   نمی دانم چه خواهد رفت برمن

در ان جا غیر تو فریاد رس نیست   تو گر جامن شوی دیگر هوس
[نیست]

---

* ـ اصل نسخه میں کمیدف ہے ـ

چو گردد گرم بازار قیامت — شود پاره لباس استقامت

دهند آن دم گواهی دست و پایم — ز حیرت سرد باشد گرم رایم

تهی دستم ز نقد حسن اعمال — تو می دانی چه عائد میشود حال

چه آید وزن از من در ترازو — رود چون زور گردد سست بازو

دران انصافگاه عدل گستر — نباشد غیر تو کس یار و یاور

مگر شرمنده ام در پیش اخوان — که باشد شرمساری سنگ برجان

بنقشے را که آرایش تو کردی — ز دست خویش پیمایش تو کردی

مکن بیرنگ از آئین تزئین — مکن بے نور چو قرص گل آئین

چه دارم من که بروے ناز دارم — مگر از انکساری ساز دارم

چه بر گیری ازیں نا چیز بودم — چه برخیزد زبے معنی وجودم

غریبم کمترین بندگانم — خرابم از شمار عاصیانم

امیدم آنکه من آیم بسویت — رطب چینم ز نخلستان رویت

امیدم در خم توفیق الله — بود رنگین برنگ صبغة الله

اگر مشکل فتد در رستخیزم — بدامان حبیب حق گریزم

ز خورشید قیامت نیستم باک
چو باشم زیر چتر شاه لولاک

در نعت نبینا احمد مجتبی محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم

قلم خود را بلوح حق چو خم کرد — نخستین نام احمد را رقم کرد

زهے نام شهنشاه شگرفان — که شیرین کرد کام تلخ حرفان

دران آئینه مرئی صورت حمد — دران صورت نمایان شوکت حمد

احد پیدا بود دروے بلا میم — ازیں سر واقف اند ارباب تسلیم
زهر حرف است ظاهر چشمهٔ نور — جهان را خانه زان نور است معمور
الف خود بر الوهیت دلیل است — علم بردار سلطان جلیل است
کلاه زیب بخش فرق اکوان — سر اقبال را شد تاج شایان
بجا با شد رموز حی و قیوم — زا صغایش* دل سنگیں شود موم
کنوز هشت مخزن را کلید است — نگار قبهٔ عرش مجید است
بهیمش در شدن باید چهل سال — بشرطے آنکه کس باشد سبک بال
میان عبد و رب بر رخ رسیده — زهر جانب کرشمه سر کشیده
زهی دانش که بر مقصود دال است — سر دانش سگالان پائمال است
درون چار طاق عنصریه — زند کوس نظامت بر بریه †
بفرق دین و دولت درة التاج — از ان دارند هر دو سر بمعراج
کسی را با چنیں حشمت بود نام — نباشد چون جهان در حکم آرام
جهان جان و جهان پرور جهان بخش — بایں پشمینه پوشی پرنیان بخش
وجودش چون باصر حق در آمد — بهجز طاق کسری شق در آمد
ظهورش مطلع خورشید اعجاز — بتخت کبریائی شاه ممتاز
زبان سنگ با او در تکلم — لبش گاه تکلم در تبسم
بلوح ماه از بهر شهادت — کشیده خط ز انگشت اشارت
قمیص جسم اورا پاره کرده — دل صد پاره را خود چاره کرده
ضمیر منکران را صاف تر کرد — چراغ دین پاک خویش بر کرد
چو شد بر تشنگانش بیقراری — ز انگشتش بر آمد نهر جاری

---

* شنیدن، گوش گذار کردن
† ای بر خلق (منهم)

بصورت نور بخش آفتاب است ببالاے سرش چتر سحاب است

زمانہ چوں یکے از چاکرانش فلک چوں بندہ از فرماں برانش

زمین باشد عبادت خانہ او بود در لامکاں کاشانۂ او

زنورش مشعل موسے منور ز فیضش گلشن عیسیٰ معطر

زیاران جہانگیرش بعالم قیام دین روشن شد مسلم

یکے صدیق اکبر رض یار محرم عمر رض ثانی بود یار مکرم

رفیق ثالث او ہست عثمان رض بود یار چہارم شیر یزدان

ازاں ہر یک امیرالمومنین است ندیم خاص خیرالمرسلین است

دل ازاخلاص شاں معمور دارم زخاشاک تعصب دور دارم

بچشمم گرد راہ ہر دو شہزاد الٰہی تا قیامت توتیا باد

بلوح صدر زاں حب مکمل

خطے دارم چو گیسوے مسلسل

در بیان اظہار ضراعت* واستدعاے شفاعت از جناب رسالت صلعم

چہ باشد حال من روز گرانی تو دانی یا رسول اللہ تو دانی

بخدمت کردہ ام تقصیر بسیار ز تار سبحہ کردم کار زنار

نرفتم بر طریق سنت تو شدم غافل ز قدر منت تو

دریں آوارگی از تنگی دل فتادم دور از قرب نوافل

بہ بحر معصیت مستغرقم من بطوفاں بلا چوں زورقم من

* ہوا و زاری - (غ)

روان هرسو بپائے اضطرابی — حباب آسا بروی سطح آبی

برنگ کشتی لنگر شکسته — دو صد جا رشتهٔ عمرم گسسته

تو کشتی بان من هستی درین باب — نجاتم بخش ازین پیچیده گرداب

بکش بیرون کنون زین سیل گاهم — که هستم غرق دریائے گناهم

گنه کردم بر امید شفاعت — کنون شرمنده هستم از ضراعت

شفاعت از برائے عاصیان است — ترحم بر گروه عامیان است

تو هستی ای شفاعت خواه عالم — بروز بیکسی پشت و پناهم

نه آدم بود بین الماء و الطین — رسالت از خداداری دران حین

تو اول آمدی انگاه آدم — غلط گفتم نه آدم بود و عالم

بود ایجاد تو سابق ز افلاک — دلیل قاطع من هست لولاک

همه پیغمبران محتاج تواند — کمر بسته در معراج تواند

چو از مادر غیوبت راه بردی — بغیبت خانه رخت خود سپردی

زهر سو شورش کفار برخواست — نصاری دین باطل را بیاراست

نمانده تاب در اسلامیان هیچ — چوتار ریسمان خوردند شان پیچ

برآبیرون ز جلباب غیابت — بامرا * بخش خدمات نیابت

امیرے را بهر سو کن روانه — دگر ره باز روشن کن زمانه

درآدر مسجد یثرب به منبر — روان کن حکم خود بر هفت کشور

سرِیر سرکشان را سرنگون کن — تکبر از دماغ شان برون کن

سر اشرار بر کن از تن شان — سبک کن زین گرانی گردن شان

بزن آتش برخت اهل بدعت — که تا کاسد شود بازار خدعت †

---

* صحیح لفظ امرا بالتخفیف .

† مکاری ، دهوکا .

علیؓ را کار فرما تا بر آید | بجنگ کافران خیبر آید
منور کن ز نور خود جہاں را | زبوی خود معطر انس و جاں را
بہار عید ما روی تو باشد | مشام ما پے بوی تو باشد
سوے بطحا برائے حج رواں شو | درون جسم کعبہ ہمچو جاں شو
ز نور حسن خود کن خانہ معمور | حرم را تا شود نور علیٰ نور
عرب از بہر تو ہست آرزومند | عجم را نیز شوق تست دو چند
خوشا روزیکہ روی تو بہ بینم | گلے از باغ دیدار تو چینم

بود خوش بردر تو جاں سپردن
چو پروانہ بہ پیش شمع مردن

در معراج پیغمبر صلے اللہ علیہ و سلم

شبے غلغل بکاخ دیر بنیاد | ز سُبحان الذی اسریٰ در افتاد
بذات غم کشاں شادی در آمد | دل ویراں بہ آبادی در آمد
خبردارن ایوان مقرنس* | خبر بردند بر عرش مقدس
کہ امشب بر سریر چرخ اخضر | رسد از خاکیاں شاہ مظفر
ز بطحا سربرآرد سوی افلاک | گریباں ملائک را کند چاک
حدیث عشق را درس است امشب | تجلی گل کند از رویت رب
ازیں مژدہ گذربانان گردوں | بجوشیدند در دریاے جیحوں
بہر سو قدسیاں صف برکشیدند | پئے آرایش محفل دویدند
فلک روشن شد از نور کواکب | جہاں شد پرضیا از نجم ثاقب

---

* عمارتہائے ۲۰' منقش - (غ)

دران شب آن مہ ملک معانی شرف بخش سرای اُمّ ہانی *

بفرش بوریا افگندہ تن را دران عالم کشیدہ انجمن را

زہے خوابے کہ دل بیدار می بود بہار مطلع انوار می بود

درآمد اندران دم حامل وحی ز درگاہ قدیم نازل وحی

درون خواب شیرین دید اورا ز پر آہستہ جنبانید اورا

ردا از سر کشید و چشم واکرد حق روح الامین راپس ادا کرد

بگفت ازچہ خرامیدی دریں شب چہ داری کارہا من اندریں شب

بگفتا کای بہار آرائے کونین مکان تو مقام قاب قوسین

ترا خواندہ است امشب ایزد پاک قدم بکشا برائے سیر افلاک

بیا تا سر بفتراک تو بندم بایں بیگانگی صید کمندم

براق برق پر ہمراہ دارم رفاقت بہر چون تو شاہ دارم

بہ سیمرغ است در پرواز ہمرنگ کہ بل شہپر فلک درپیش اولنگ

کمان را سر بگردش اوفتادہ خیال از سرعت اوسر نہادہ

نسیم آسا، ہمایون باد پائے براوج آسمان جولان نمائے

دل ارا روی اوچون چہرۂ دوست زبرگ گل بود نازکترش پوست

سمش مانند بدر آسمان است ہلال از رشک نعلش ناتوان است

ز مشکین رنگ او شرمندہ عنبر زبویش در خجالت مشک از فر

جوان و خوش عنان و حور پیکر بدریا باد ودر آتش سمندر

بود از گیسوی حورش کلالہ ز نور قدس میدارد سلالہ

درون مرتع † جنت چریدہ بزیر ظل سدرہ آرمیدہ

---

* ابوطالب کی بیٹی ۔ سیدنا حضرت علی رضی اللہ عنہ کی بہن کا نام ہے — (غ)

† چراگاہ۔

مراغه* میکند برخاک فردوس — لعابش آب بخش روی ناموس
چمن را پشت او داده علوفه — درون برقع جل چون شگوفه
ملک بر آب کوثر زد صفیرش — بود بیرون ز آب و گل خمیرش
قطاس † جامهٔ زرد و ز خورشید — گل افروز ردای دوش امید
رسول حق چو بشنید این حکایت — زبان بکشاد در شکر عنایت
در آمد برسمند تیز پرواز — چو آید بر فراز کوه شهباز
رسولان در رکابش جمله همراه — ملائک صف بصف استاده در راه
بفوجش موسیٰ و هارون مقدم — نقیب موکب او ابن مریم
پئی سقائی او خضر و الیاس — قرابه از زر و طاسک ز الماس
بدین شان و بدین عنوان شاهی — خرامان شد بدرگاه الهی
نخستین از حرم بیرون علم زد — درون مسجد اقصیٰ قدم زد
ازان ناف زمین برداشت خاطر — درین بیت المقدس گشت حاضر
صفوف انبیا را پیشوا شد — گروه اصفیا را مقتدا شد
زبان بکشاد در توحید یزدان — جواهر بر فشاند از گنج قران
وزان پس عزم دهلیز فلک کرد — تماشای گلستان ملک کرد
بفرق چنبر اول رسیده — ز سرطان ماه را بیرون کشیده
بزد نقش غلامی بر جبینش — درخشان کرد در عالم نگینش
وزان پس زد قلم بردفتر تیر ‡ — برات او بجوزا کرد تحریر
چو شد برطاق ثالث جلوه گستر — در افگنده بپایش زهره معجر
درون برج میزان انچه میداشت — برسم پیش کش در پیش بگذاشت

---

* غلطیدن جانور - خواه خاکر باشد خواه چهار پایه - (غ)
† گلوبند اسپان یعنی رومال اسپان ۱۲ (منه)
‡ ستاره عطارد که اورا منشی فلک نیز گویند -

علم بر سطح چارم چون برافراخت　　سوار شیر در بیرق در انداخت

کشیده از جگر بیرون تب او　　که باشد سخت ترک آتشین خو

چو اورا چرخ پنجم رام آمد　　بسلک بندگان بهرام آمد

کلاه سرکشی ازسر بر آورد　　حمل از بهر قربانی در آورد

عنان پیچید انگه سوے برجیس　　که از تخمیس بهتر هست تسدیس

درآمد قاضی افلاک از قوس　　سعادت کرد حاصل از قدمبوس

فرس زانجا بهفتم طاق جسته　　بپیشانی زحل را نقش بسته

چودید آن پاسبان چرخ داثر　　که می آمد رسول دور آخر

کباب از جدی وآب از دلو آورد　　بر آئین ضیافت پیش او برد

بکاخ هشتمین چون شد قدم زن　　قنادیل ثوابت کرد روشن

گره واشد ز بال نسر * طائر　　بگردش نسر * واقع گشت سائر

بنات النعش و پروین در رسیدند　　ازان کشت رسالت خوشه چیدند

قدم از سدره چون رنگین بگردید　　پر روح الامین سنگین بگردید

فراتر رفتنش همت نمانده　　قدم زان پشته بالاتر نه رانده

بذات خود ندیده هیچ طاقت　　عنان پیچید از رسم رفاقت

ازانجا شد بطاق چرخ اطلس　　نمود از نقش پا اورا مقرنس

اگرچه هر پرندے را نگار است　　چو اطلس گر نگارین شد بهار است

سرافیل آمد و بر رفرفش برد　　امانت را باهل عرش بسپرد

نبی بر تخت رب العالمین شد　　زمین و آسمان زیر نگین شد

نمانده هیچ از اسباب ناسوت　　مجرد رفت در درگاه جبروت †

---

* هر دو نام ستاره که بر اسمان ثوابت قیام دارند ـ (منه)

† صحیح جبروت بفتح با

ز بار ؔو بارگی* شد فارغ البال ‌ ‌ ‌ دگرگون نقش زد بر تختهٔ حال

درون لامکان انگه گذر کرد ‌ ‌ ‌ تو همت بین که چه سنگین سفر کرد

مکانے یافت اما از مکاں دور ‌ ‌ ‌ خرد از وارسائی بود معذور

جهت بنیاد خود زانجا بر انداخت ‌ ‌ ‌ نشاں رایت دراں وادی دگرگوں ساخت

ز کیف و کم بروں آں دائره بود ‌ ‌ ‌ حضیض و اوج هر دو بود نابود

محمّد اندراں میدان الفت ‌ ‌ ‌ کمر بربست بر قطع اضافت

قبائے هستیش شد پاره پاره ‌ ‌ ‌ سراپا چشم شد اندر نظاره

برائے چیدن گلهائے آں باغ ‌ ‌ ‌ بچشم اندر کشیده کحل "مازاغ"

ازاں کیفیت دانش ربائے ‌ ‌ ‌ بدون اونشد کس آشنائے

کلامش بے زباں و صوت بشنید ‌ ‌ ‌ لقایش دید اما بے جهت دید

جمالش شد بچشم سر هویدا ‌ ‌ ‌ مپرس از من که چوں گردید پیدا

گریبان دوئی چوں صبح شد چاک ‌ ‌ ‌ پریشاں در تمیزش بود ادراک

مشرف شد ز رویت بے حجابے ‌ ‌ ‌ بیکتائی نه می گنجد نقابے

بهر خوانے که دست خود فرابرد ‌ ‌ ‌ ازاں زله پئے ما نیز آورد

دگر ره باز آمد زاں گلستاں ‌ ‌ ‌ بخفتن گاه خود اندر شبستاں

چناں واپس رسید آں ماه روشن ‌ ‌ ‌ که بستر گرم بود از گرمی تن

تعالی الله چه نیکو حشمت است ایں ‌ ‌ ‌ بهشت گل چه شان و شوکت است ایں

خموشی ابجدی بهتر دریں کار ‌ ‌ ‌ مجنباں چوں جرس زنجیر اسرار

زباں را بند کن ایں جا مزن دم

محل نازک بود و الله اعلم

---

* اسپ

در تالیف کتاب گوید

شبے روشن چو نور صبح گاهی — چراغ افروز از مہ تا بہ ماهی

پس از چندیں دعا هاے سحر خیز — بداماں دل من شد گهر ریز

دمید از مطلع خورشید مهتاب — ز فیروزه بر آمد نقرهٔ ناب

فلک پیراهن زر باف پوشید — زمیں چوں چشمهٔ سیماب جوشید

درآمد برسیاهی غلبهٔ نور — نهاں شد مشک از فر زیر کافور

ز غوغا شد تهی بازار عالم — بچشم گل نبوده اشک شبنم

سحر درآب بحر قیرگوں بود — سر خورشید بر زانو نگوں بود

عسس در خواب راحت بود شاداب — بہ بستہ دست دزداں شحنهٔ خواب

صدا پیچیده در کام جرس بود — همائے صبح صادق در قفس بود

نمانده تاب بیداری بشبگرد — ببالیں سر درافگنده از دم سرد

جهاں از گفتگوے بود خاموش — سگان و پاسباں بودند بیہوش

زخلخال بتاں بیروں صدا شد — گره از بند مشتاقاں جدا شد

بهرسو گرم بازار کرشمه — بهر جانب خریدار کرشمه

بخلوت گاه عشرت شاه و درویش — بجفت خویشتن بودند در عیش

دراں شب من بشغل خویش بودم — پئے فکر مآل اندیش بودم

شدم مستغرق بحر معانی — کہ تایابم ره گوهر فشانی

ولے راهے نبردم سوے مقصود — سراغ مقصد من بود مفقود

کہ تیر من بسے دوراز هدف بود — شکار من گریزاں هر طرف بود

ز شاهاں کس بعشق اندر ندیدم — درون دل ازیں نشتر شدیدم

اگر چہ جملہ را سر در هوس بود — زبانگ شاں بسے خالی جرس بود

تہی بودند چوں اطفال سبک سر — درون خالی برون سو شور محشر

نہ درکس برق از تاب جگر سوز — نہ دردل زخم از تیر جگر دوز

دریغ آمد مرا کیں آب گلشن — چساں ریزم بزیر خاک گلخن

نگار بازبستن بر پر زاغ — چراغ افروختن درگوشۂ راغ

عبث باشد بہ پیش اہل دانش — برد چوں ہزل در ارباب بینش

زخیل عاشقاں آں کس کہ شد دور — ورا عزت نباشد پیش جمہور

مرا باید دریں رہ سرفرازی — کہ بر بندم بنام او طرازی

دریں روضہ درخت نو نشاندن — بفرقش آب گوہر بر فشاندن

بمن واجب درآمد تاکنم زور — برآرم مردگاں را از تہ گور

ولیکن نیست درطومار شاہاں — دریں فن ہیچ کس از کج کلاہاں

تہی شد دامن پرویز و شیریں — دریں موسم ازیں گلہاے رنگیں

کہن شد قصۂ لیلا و مجنوں — ازاں ہر دو نماندہ لطف اکنوں

مگر بکرے دگر باید خریدن — گلے تازہ زباغ تازہ چیدن

دلم زیں رہگزر گردید چوں خوں — دماغم اندریں تپ خورد افیوں

بہ نبض من درآمد بیقراری — بدل شد خشک آب از اضطراری

زخود رفتم ازاں رفتن بخوابی — بچشمم جلوہ گر شد آفتابی

بتے دیدم بساں حور فردوس — کہ بل حور از خجالت ریخت ناموس

کماں ابرو ، نگہ خنجر ، مژہ تیر — زباں شکر فشاں ہنگام تقریر

تبسم درلبش چوں صبح نو روز — رخش چوں آفتاب عالم افروز

فرشتہ گر بہ بیند گیسوے او — شود نخچیر دام عنبریں مو

درآمد سوے ایں مسکین دل ریش — کہ چوں آیند شاہاں سوے درویش

شدم پروانہ بر شمع جمالش — کہ تابم رفت از حسن کمالش

بدو گفتم کہ اے سرو خراماں | فشاندی بر سرمن گرد داماں
مراشد از تو روشن چشم امید | شدم ناچیز چوں شبنم ز خورشید
زبیتابی نہ ماندہ تاب درمن | نما شداز خشک مغزی آب درمن
شدم محو لقایت ای پری کیش | رسید از تو درون دل دوصدریش
ندانم کیستی ای ماہ سیما | زباں واکن بمن ازحرف وایما
بگفتا کاے اسیر بند هستی | گرفتار بلاے خود پرستی
کنم ظاهر بتو راز نہانی | کہ نامم هست فیض آسمانی
بزیر عرش باشد مسکن من | پناہ عرشیان شد مأمن من
بروح قدس دارم آشنائی | کنم روحانیاں را رهنمائی
دکانم گرم از روح الامین است | نہ عقل کل بدست من نگین است
رسیدم من بتعلیم تو این جا | کمر بستم بتفهیم تو اینجا
شنیدم من کہ جوئی قصۂ عشق | ازاں قصہ بیابی حصۂ عشق
ز شاهان گزشتہ چوں همایوں | نشد کس از جنون عشق مجنون
خلد درپردۂ دلها چونشتر | حدیث جانگداز از لعل‌پرور
ازاں هردو سخن را تازہ ترکن | دگر افسانہ گر باشد حذرکن
بیارا بزم زاں دو طرۂ عشق | جواهر خرچ کن زاں صرۂ عشق
بگفتم من نیم واقف ازانها | خدا داند چہ باشد راز آنها
قدم در راہ نا دانستہ بردن | ز منزل دوری افتد قدم زن
چوبشنید این سخن آں صندلی پوش | ازاں رنگیں طبق برداشت سر پوش
ز خوزستان و از شاہ همایوں | زدیو و اژدها و سیر هاموں
ازاں سوداے عشق لعل پرور | وزاں حسن دل آشوب ستمگر
حکایتهاے رنگیں شکرریز | بیاں کرد از لب شیریں گهر خیز

سراپا گفت بامن داستانها ‏ ‏ برآگین طریق پاستانها

چو بشنیدم ازو این ماجرا را ‏ ‏ که آهن میکشد از سنگ خارا

دگر ره گفتمش کای ماه شبگرد ‏ ‏ زگفتار توی جوشد دل سرد

اگرچه این حکایت بس عجیب است ‏ ‏ بنزد سحر پرداز ان غریب است

ولی در دفتر پیشینیان نیست ‏ ‏ پژوی راے سخن را زان میان نیست

نه تاریخ عجم را زان نشانے ‏ ‏ نه طومار عرب دارد بیانے

شگرفان بیقرینه کی پسندند ‏ ‏ حریفان برچنین گفتن بخندند

لب شیرین دگر ره باز کرده ‏ ‏ نواے دلبری آغاز کرده

که این قصه بملک اهل ارمن ‏ ‏ بود مشهور چون خورشید روشن

ازان اشکانیان دارند بهره ‏ ‏ نهد در قوم ساسان نیز شهره

نگارش بر پرند * گر جیان است ‏ ‏ چه نقصان گر نه در ایرانیان است

بخوزستان بود این قصه محبوب ‏ ‏ بطبع زیرکان بسیار مرغوب

مخور غم کین نگار دل ربائیست ‏ ‏ چراغ افروز بزم پادشائیست

بهار جاودان گلعذاران ‏ ‏ نسیم گلشن امیدواران

ضمیر عشق بازان را سرورے ‏ ‏ نواسازان معنی را حضورے

چو من این داستان را گوش کردم ‏ ‏ دل افسرده را در جوش کردم

پزیرفتم هرآنچه گفت با من ‏ ‏ کمر بستم بحکم سیمگون تن

زارشادش بتن شد گرم جانم ‏ ‏ سخن جوشید از دل بر زبانم

سحر چون پرده از رخ بر کشیده ‏ ‏ شب تیره قباے خود دریده

ز جودت طبع من چالاک گردید ‏ ‏ گریبان عبارت چاک گردید

قلم در مشق این معنے شکستم ‏ ‏ بدامان سخن رنگین بہ بستم

---

* ایک ریشمی مشہور کپڑا ۔

دلم چوں بحر عماں شد گہر بار — بکالائے نفائس شد خریدار
پزیرا شد سخن کزدل برآمد — درون دل ازاں منزل در آمد
دریں فن آزمودم خویشتن را — کشیدم در قلم نو و کہن را
عروسان سخن را حلہ بستم — قلم بر نسخۂ مانی شکستم
گذر چوں بر سر ہر گنج افتاد — زر خالص بکف بے رنج افتاد
زہر گنجینہ پر کردم طلسمے — برو بستم دگر نقشے زاسمے
نخستیں زبدۃالافکار گفتم — جواب مخزن اسرار گفتم
وزاں پس رخت بستم بردگر راہ — کشیدم سوے انور نامہ بنگاہ
وزاں جا باز چوں گل پرشگفتم — بسوے راغب و مرغوب رفتم
چو بر گشتم از اں سعدین اکبر — بیک رشتہ کشیدم ہفت جوہر
بر انگیزم کنوں فال دگر گوں — زنم قرعہ بر آں نام ہمایوں
گلستاں میکنم اوراق دفتر — ز گلہاے جمال لعل پرور
ز عشق شاہ خوزستاں زنم دم — کشم داغی بدل چوں لالہ از غم
نظامی خسرو گوہر فروشاں — کہ در ہر گوہرش دریاے جوشاں
در اقلیم فصاحت سفت گوہر — بدانساں کہ نشاید سفت دیگر
دم اعجاز پردازش بہر دم — دمد درہر جسد روح مکرم
خصوصاً پنج گنج طبع زادش — بہر دل می کشد نقش مرادش
گماں دارم کہ باشد اندریں فن — جواب خمسۂ او خمسۂ من
غلط گفتم جوابش کی تواں شد — کجا ایں آش ترشم می تواں شد
خزف سفتم بجائے در مکنوں — نگشتم حامل مضمون موزوں
چو ہرگاں بر کشاید در شہوار — بجز مہرہ نہ گردد کس خریدار

گرفتم من که درپیش سخنور بود اعزاز من از حد فزون تر
ولی از خدشهٔ جاهل خورم بیم که دل از کاوش او هست دونیم

گریزم چون یکے سنگ فلاخن
که سگ راتیز دندان است وناخن

در فضیلت عشق گوید

نخستین جوهر عشق آفریدند پس انگه روح درقالب دمیدند
فلک راپشت خم از بار عشق است ملک راگوش برگفتار عشق است
چو آدم را ز آب و گل سرشتند برات عشق ازنامش نوشتند
کسے بے عشق در عالم نباشد اگر باشد هم از آدم نباشد
بهر سوشورش غوغاے عشق است بجز هریکے سوداے عشق است
نه از عشق است عاشق خانه ویران کند معشوق راهم عشق حیران
اگر بابل زغم دل راخراشد گریباں چاکئی گل ازچه باشد
نه نیلوفر بخورشید جهانتاب بر آرد سربروں ازخرگه آب
که اوهم دل بآتش در گذارد براے دیدن اوسر بر آرد
بهرشے پرتو عشق است پیدا ظهور عشق هرجا شد هویدا
گداوشاه هر دو درپئی عشق همه مستند باهم از مئی عشق
نگشتے گر وجود عشق موجود اثر گشتے ز ذات باده مفقود
هواند عشق تنها ریشه دردل خبر ازوے ندارد تودهٔ گل
ازن زنده براے مرده سوزد که این عشق است آتش می فروزد
وگرنه عقل میداند که زنده چرا گردد براے مرده بنده
اسیر عشق را باشد جگر ریش ورا یکساں بود بیگانه و خویش

بسا کس سورۂ اخلاص خوانند　　اگر چہ معنی آں را ندانند

و لیکن غرق در بحر خلوص اند　　برایں دعوی براہین نصوص اند

چو ماہی ہر یکے باشد بگرداب　　ولے ماہی ندارد علم از آب

سمندر قدر آتش را نداند　　کہ در آتش وجودش رخش راند

ز پروانہ تواں پرسیدن ایں سوز　　کہ او راہست باآں آتش افروز

غرض این است کاندر خطۂ خاک　　بود ہر کس ز دست عشق دل چاک

شعور از عشق دارد یا ندارد　　بمہر دل ستاں جاں می سپارد

بہر یک ہست یک مطلوب مرغوب　　مگر غالب بود یا سخت مغلوب

بدنبالش رگ جاں را ترا شد　　دل آسودہ خود را خراشد

کشش با یک دگر دارند دلہا　　ازاں آید بدست جاں سجل ہا

نہ مقناطیس آہن را رباید　　کشش از سنگ سوے او درآید

حکیماں آں کشش را میل خوانند　　گروہ صوف پوشاں عشق دانند

فلاطوں گفت کاندر دل کششے ہست　　ازاں جوش کشش جوش و تپش ہست

کشش گر رفت میگردد تپش دور　　ازاں مطلع بروں سر می زند نور

حقیقی گر بود یا خود مجازی　　بود اندر کمالش سرفرازی

ازیں سو سوے منزل میتواں رفت　　نہ چوں خر پاے در گل میتواں رفت

دلم پیوستہ غم فرسودہ باشد　　بعشق اندر زبانم سودہ باشد

چو شاخ بید بر خود گرچہ لرزید　　ز طفلی تابہ پیری عشق ورزید

شہید تیغ عشقم غم ندارم　　سیہ پوشم ولے ماتم ندارم

اگر باشم بزیر خاک بیباک

ز "واشوقا" دمے برآید از خاک

در حسب حال خود گوید

کنم ظاہر حدیث ماجرائے زنم از سرگزشت خود درائے
کہ تا مخفی نہ ماند حالت من بود بر ہریکے این شمع روشن
پدر ازدھرچوں رنجور آمد بہ کرناٹک ز بیجاپور آمد ۔
بہ چنگلپیٹ * گزیدہ جاے آرام بر آوردہ چو عنقا درجہاں نام
پس از چندے شد آں دامان گاشن ز تقدیر الہی مولد من
سوادش از وجودم جلوہ افروخت بہارش رنگ دل افروز اندوخت
دراں قصبہ خدایم بر گزیدہ چو خاقانی بشرواں آفریدہ
پدر براوج گردوں اخترم دید سر ہمت ز اصلاحم نہ پیچید
زہر گونہ مرا تعلیم فرمود ز راز جزو و کل تفہیم فرمود
چو وقت نہضتش آمد فراتر رواں شد زیں جہاں درخلدانور
بمن باریتیمی بر سر افتاد سفر در ہرطرف چوں گوہر افتاد
خوشا روزا کہ دور ازدرد سر بود من و دستے بدامان پدر بود
ازاں پس باز دامن برکشیدم زہر سوسر بصحرا در دویدم
بسا دیدم دریں ہفتاد و شش سال فراز و پست از عمر سبک بال
جہاں گردیدم از پاے سبکروح بسا کردم درمسدود مفتوح
بہم دوش صبا رفتم بہر گل کشیدم از جگر نالہ چو بلبل
نمودم سیر شہرستان وہاموں شدم بر ہریکی لیلا چو مجنوں
ولے ہرگز نہ شد از رونقابم نشد ابر سیہ از آفتابم
نبودہ جاے در حضار محفل نشد دخلم درون خلوت دل

---

* صوبہ مدراس کا دوسرا ضلع ہے مدراس سے ۴۰ میل کے فاصلے پر واقع ہے

چو دیدم پایهٔ من سخت شد پست | بدامان علی‌اکبر زدم دست
زفیض بزم آن رسل المشائخ | بگردون سر زدم چون کوه شامخ*
گرفتم چاشنی از خوانِ توحید | منور شد دلم از نورِ تجرید
ازان روز است برتر پایهٔ من | بظلمت شد چراغان سایهٔ من
برون شد خرد نماڈی از سرشتم | هزاران خوشه بر آورد کشتم
چو گمراهان نه کردم راه را گم | شدم مستغنی از فخراب وام
بدلهای بزرگان راه من شد | درین ره فضل حق همراه من شد
گرفتم ختم شد شیرین کلامی | در ایام گزشته برنظامی
درین ایام گر آن شاه بودے | به تحسینم لب شیرین کشودے
چه غم نادان گرم ازپیش راند | که کافر قدر مصحف را نداند
زند بر آئینه زندگی اگر سنگ | کجا سازد بزندگی آئینه جنگ
گله ازابلهان دور است ازهوش | همان بهتر که می مانیم خاموش

سخن را بال و پرواز عاقلان است
خموشی در جواب جاهلان است

در بیان تنبیهه ارباب غفلت گوید

درین سیلاب گاه نیلگون آب | رود هر کس فرو در زیر گرداب
کسے را از فلک پشتی نیامد | ازین ورطه برون کشتی نیامد
حیات مستعار خویشتن را | بهار رنگ افروز چمن را
غنیمت دان که آخر بے ثبات است | درین دریا بلوح یخ برات است
سبو از آب دائم پر نیاید | زهریک آب بیرون در نیاید

---

* پنده ـ (منذهب)

بسالے چوں شود امساک باراں — نگرید دیدۂ ابر بہاراں
رطوبت ازدماغش دور گردد — دل مردم بسے رنجور گردد
نگردد تردگر خیک * و سبویت — برآید آتشے از خاک کویت
ہماں بہتر کہ نادر رود آب است — بخار تیرہ درمغز سحاب است
ریاض خویشتن سیراب گرداں — مزاج آتشیں را آب گرداں
رہ عقبیٰ اگر چہ ہست نزدیک — ولی چوں ظلمت شب ہست تاریک
فروغ مشعل تقوے ضرور است — کہ چشم دور بیں محتاج نور است
مسافر گرچہ بس آزاد باشد — ولی اورا تلاش زاد باشد
دریں حاجت سرائے دہر سالے — زند ہر کس یکی قرعہ بفالے
چو رمال است پر از باد انباں — توقع دارد از ریگ بیاباں
چہ انساں و چہ حیواں ہر دو باہم — گرفتار خمار بادۂ غم
اسیر شہوت اند وطالب حرص — ہیولی ہیئتند و قالب حرص
گدا و شاہ ہر دورا نیاز است — قبائے شاں ز تارو پود آز است
غنی محتاج تر باشد ز مفلس — اگر چہ در کفش زرمی شود مس
نہ تنہا آدمی دربند ناں است — ہما را ہم تلاش استخواں است
بداند یشاں حریصم نام کردند — زہر گوشہ مرا بد نام کردند
گرفتم گرچہ میدارم ہوائے — بود از آز بردوشم ردائے
نیاز من بقدر من زند جوش — کہ میباشد بقدر دیگ سر پوش
تمنائے دل جم مور را نیست — تماشائے گلستاں کور را نیست
باعمیٰ چشم می باید دگرچہ — پئی دیدن نظر باید دگرچہ
منم وارستہ از آلایش دہر — گریزم سخت از آسایش دہر

---

* مشک کہ درو آب پر کردہ می ارند (غ)

بزیر طاق چرخ سفله پرور　　نه زن دارم نه فرزند و برادر
نه از احباب دیدم روے بهبود　　نه از بیگانگاں گل کرد مقصود

در چندے که میدارم گذارم
بیاد ایزد دانا سپارم

در بیان آغاز کتاب مودّت نامه گوید

گهر سنجان این شیریں فسانه　　ورق گردان طومار زمانه
چنیں گویند کاندر عهد دیریں　　نژادی بود از بهرام چوبیں
کریم النفس و روشن طبع و فرخ　　خدیو خلق پرور نام شهرخ
بخوزستاں زدے کوس نظامت　　بتخت خسروی طرح اقامت
همه اسباب شاهی حاصلش بود　　بفرزندی تمنا دردلش بود
دلش بهر ولد می سوخت هردم　　درون سینه می زد ناوک غم
با ستدعاے همت سر بهر در　　زدے چوں پر مگس میزد به شکر
بشب دربارگاه رب حاجات　　با شک دیده می کردی مناجات
گهے پا برهنه رفتے به کهسار　　براے حاجت خود نزد ابرار
گهے سردر فگندے پیش درویش　　رگ جاں را زدے از درد دل نیش
گهے با راهباں گفتے ضمیرش　　گهے از موبداں جستے نظیرش
گهے در خدمت ارباب عزلت　　نمودی چوں غریباں عرض ذلت
بدیں گونه گذشتے ماه وسالش　　نیفتادے یکے قرعه بفالش
شبے می خفت بر بستر جگر ریش　　دو صد نشتر شکسته در دل خویش
رسیده ناگهاں پیرے بخوابش　　چه پیرے به تکلف آفتابش
پاں افسر طراز پادشاهی　　خبر دادش ز درگاه الهی

که دارد خسرو و ملک سمرقند ... یکی دختر پری حسن و خردمند

بخوبی هست باهم هم ترینه* ... پدر بنهاد نام او زرینه

بکش اورا بسلک ازدواجش ... بگیر از ذات پاکش احتیاجش

ازاں معدن بروں گوهر برآید ... پسر شایسته چوں اختر برآید

سحر گه شاه چوں گردید بیدار ... وزیر نام ور را شد طلب گار

بگفت ایں خواب فرخنده بدستور ... که گردد ظلمت تیره پر از نور

وزیرش گفت کایں امر الهی است ... بهار آرائے باغستان شاهی است

یقیں دانم که خواهد شد بدینساں ... که باشد درپئی هر مشکل آساں

ملک گفتا ، خوشا گفتے و لیکن ... بود حیرت بنوعی نقش باطن

که دارم در حرم من چار صدزن ... بود هریک بچهره ماه روشن

فرشته گر به بیند روی آنها ... شود حیراں دراں تسلیم جانها

ولی یک بارور از من نه گردید ... گل مقصود در دامن نگردید

نه پس تقصیر از طبع زن است ایں ... کساد گوهر ذات من است ایں

دریںصورت که اوهم از زناں است ... اثر ثبت خمیر گل رخاں است

تفاوت گر بود اما نه چنداں ... که گرد دآبگینه همچو سنداں †

خلل در اصل من دارم نه آنها ... که لکنت عیب دارد نه زبانها

دگر بارش بگفت آں مرد دانا ... که باشد حق تعالے بس توانا

---

* تن = بدن و جثهٔ آدمی - همترینه = برابر - (هفت قلزم)

† وہ لوہا جس پر رکھ کر لہار گرم لوہے کو کوٹتا ہے - اور مختلف چیزیں بناتا ہے

ازاں دختر ترا فرزند بخشد دگر شاہ سعادت مند بخشد
مع القصہ * پس از تکرار بسیار مقرر شد وزیر نیک کردار

کہ بربندد کمر سوی سمرقند
ز شادی بر کشاید زیں گرہ بند

در بیان رفتن وزیر در خدمت بادشاہ سمرقند و مناکحت زرینہ دختر بادشاہ مذکور با شاہرخ بادشاہ خوزستان

سحرگاہاں کہ شاہ ملک خاور بر آمد بر سریر چرخ اخضر
جہاں پر نور شد از تاب خورشید فلک گسترد دامی از پئی صید
بحکم شاہ دستور خردمند رواں شد چوں صبا سوی سمرقند
باستقبال شاہ صلح اندیش فرستادہ وزیر خود فرا پیش
مکاں بہر فرودش کرد تعیین ضیافت ساخت از آئین تزئین
پس از دو روز در خلوت طلب کرد سخن را آشنا بافیض لب کرد
بلطف خسروانہ بہرور ساخت باستفسار احوالش بپرداخت
خردمند انچہ می دانست میگفت در اخلاص از ہر دو طرف سفت
شنیدستم کہ آں شاہ یگانہ چراغ افروز بزم خسروانہ
بخواب خود زرینہ را بشہرخ نمودہ نام زد از راہ فرخ
چو ایمایش در آمد اندریں کار ز رویای خودش گشتہ خبردار
پیام شاہ خوزستان پذیرفت وزیرش راہپا سخ ایں چنیں گفت

* القصہ ، حاصل کلام ۔

که این گلشن ز بهار زندگانیست　　گل گلزار عیش و کامرانیست

حریمش را فروغ جاودان باد　　بصد فرخندگی نور روان باد

پس آنگه کرد ترتیب جهازش　　ز اسباب شهی شد کار سازش

زرینه را بمهد گوهر آمود　　شرف بخشید اندر وقت مسعود

تزک باجلوه هاے خسروان کرد　　بخوبی سوے خوزستان روان کرد

امیران با سپه همراه اوشد　　فدا از بندگی درراه اوشد

بشهرخ چون رسید این مژده نو　　که شیرین می رسد مشکوے خسرو

فروزان همچو نور شمع محفل　　چو ماه نو رسد منزل بمنزل

برنگ سرو در جامه نبالید　　بسان گل بروی صبح خندید

پئی دیدار آن جان دل افروز　　فراتر شد بسامان دل افروز

دولشکر چون بهم یک جا درآمد　　کسان از هردوان بیرون در آمد

بآرامش خرامیدند هریک　　گل آسودگی چیدند هریک

چمهمان شد ملک در عذرخواهی　　بجا آورد بس شکر الهیٰ

پس از دو روز محمل بر کشیدند　　درون شهر خوزستان رسیدند

شده آراسته بزم عروسی　　شفق‌گون شد قباۓ چرخ طوسی

قمر از هاله بربسته میانش　　بخدمت تا سحر دربندگانش

عطارد شد دبیر مهرمدار　　بتحریر حساب خرج سرکار

بدست زهره شد چنگ تر انه　　نوا برزد ز مضراب شهانه

کشیده آفتاب چرخ انور　　بجشن سور در بر خلعت زر

شده بهرام چون ترکان سرمست　　زجام خورمیها یک قلم مست

برین تزویج شد بر جیس راضی　　براۓ عقد بستن گشت قاضی

جرس زن شد زحل درپاسبانی　　که نارد رنگ دزدآسمانی

سران زیرک هر دوجهان چو بزرگان ملک کیش و ملک خو
دران وقت مبارک در نشستند زرینه را بشاہرخ عقد بستند
بسلک ازدواج آن دو گوهر شرف شد شامل سعدین اکبر
ننازد چون بشادی مرد خوش حال دمی عشرت به از غمہاے صد سال
بت گلرنگ و اقبال و جوانی ازین بہتر چه باشد زندگانی
غم پیری رگ جان راخراشد حروف خورمی ازدل تراشد
شباب و دولت و هم تندرستی دهد بوسیده را هر روز چستی
ازین به نیست دیگر انبساطی
وزین بہتر چه باشد خرد نشاطی

در بیان تولد شدن همایون شاه ابن شاهرخ از زریذه دختر پادشاه سمرقند

عروس خانه را چون دید شہرخ نہان اندر نقابش ماه فرخ
تپش اندر مزاج او در افتاد عنان صبر از دستش بر افتاد
شکر خورد از لب گوهر فشانش سمن را داد رشک ارغوانش
ازان باریدن ابر گهر بار صدف شد حامل لولوے شہوار
پس از نه ماه از بطن زرینه بر آمد نیک فرزند نرینه
ملک فرمود کان اخترشناسان بدریاے فلک گوهر شناسان
سخن را سنند از میزان انجم گہر ریزند از لب در تکلم
بحکمش رازدان چرخ گردان بر اوج سطح خضرا ره نوردان

ترازوی کواکب بر گرفتند　حساب از طالع او در گرفتند

نظرهای جهان گردان افلاک　موافق بود نزد اهل ادراک

ظفر در دورهٔ سیارگان بود　اثر از بخت و اقبالش عیان بود

بهارے بود باغ خسروی را　فروغی بود شمع پیروی را

ولی چوں عمر آں فرخنده آمال　قلم راند بلوح پانزده سال

شود آشفته از سودای الفت　رود از دست از غوغای الفت

اسیر عشق گشته گرد هامون　بگردد از فریب دور واژون

و لیکن هست انجامش بخوبی　بفضل حق سر انجامش بخوبی

ملک از دیدن گلروی فرزند　بجای خود چناں گردید خورسند

غم آینده از خاطر بدر کرد　بسوی مجلس شادی گذر کرد

همایوں دید بخت شاهزاده　همایوں شاه نام او نهاده

بجشن دل فروزی بزم آراست　برای دلنوازی عزم آراست

صدف در خواست بهر انتشارش　که ماند ایں گهر اندر کنارش

درآمد دایهٔ خورشید تاثیر　ز بهر پرورش از شکریں شیر

پری زاداں برای خدمت او　تعیں گشتند از شاه ملک خو

بکاخ صندلی آرام گاهش　گلستاں در گلستاں بار گاهش

چوپا از مهد درآمد بمرکب　عروج طالعش افروخت کوکب

ادیب کارداں استاد دانا　بنیروی خرد مرد توانا

مقرر شد پی تعلیم شاهزاد　که تا علم خدادانی دهد یاد

باندک مدتے بایسته گردید　در آداب شهی شایسته گردید

مهندس را به گیتی رہ نمائے　منجم را گره از دل کشای

بدبستی نقش پرخاک جگر تاب　ازاں جا سرزدے فواره آب

چناں شد دوربین و دور اندیش که افگندی سر خود زیر کاں پیش

بمیداں شہسوار و یکہ تازی چو ترک چرخ اخضر نیزہ بازی

کشیدی گر بزہ تیر کماں را ہدف کردی دل شیر ژیاں را

گہی رفتے بصحرا در پئی صید گہی در بزم رونق بخش امید

گہی بر جام کردے دست چالاک گہی جستے نہانی راز افلاک

بدیں گونہ ز عمر او دہ ودو

بر آمد از سعادت سال نیکو

در بیان شتافتن شاہرخ ازین سرائے فانی بملک جاودانی و جلوس ہمایون شاہ بر تخت جہانبانی بجائے پدر بزرگوار خود

خیال آرائے جاباب نہانی نواسنج سرود آسمانی

چنیں گوید کہ روزے بامداداں برنگ گلشن سیرابِ شاداں

فروغ دیدۂ بہرام چوبیں بعزم صید شد در خانۂ زیں

شکار افگن بصحرا ہر طرف بود رواں ہرسو چو خورشید شرف بود

گوزن و گور درپائے سمندش درافتادے چو آہو زیر بندش

قضارا بر بز کوہی عناں زد بدنبالش زمیں بر آسماں زد

رواں بیباک شد در غار کوہی چہ کوہی ہمچوگردوں در شکوہی

نہاں شد اندرش اِمّا برنیامد صدا زاں رفتنی دیگر نیامد

مگر آں منفذش راہ عدم بود کہ دروے ہرکہ می شد منعدم بود

نه کس واقف شده از رفتن او   نشان مفقود از پی بردن او

گوی * میبود لاکن تیره و تنگ   نوای داشت اما خارج آهنگ

وزیرش خواست تا غورش به بیند   رسد تا در کجا دورش به بیند

دران کام نهنگ وحلق اژدر   فرورفته یکی مرد سبک تر

بخاری دید برمی شد پدیدار   نظر چون کرد جولان تا بن غار

دران ظلمت فراتر کام بکشاد   که بیند تاچه باشد رنگ بنیاد

شگافی دید تابان اندرانش   بود از مهر روشن تر نهانش

عیان شد چشمه زیبق † که آن   فتد پرتو برون تر دره آن

نوا برمی شود از جوش سیماب   که زیبق هست زیر و زبر آب

نه شه بودو نه اسپ شاه آنجا   بکام اژدها شد مه آنجا

کله چون دلو کرده مرد زیرک   ازان زیبق برون آورد اندک

همه نالان و گریان سر فگندند   قمیص نیلگون دربر فگندند

زهی دنیا که انجامش چنین است   درین وادی سر انجامش چنین است

اجل چون در دهد جام هلاهل   بخوزستان شکر خوردن چه حاصل

جهان غیر از مغاک غار بن نیست   یقین دان کاندرین دیگر سخن نیست

اگر در خانه یا بر تخت باشی   که آخر در زمین دو لخت باشی

پس از چل روز آن پوشاک طوسی   بدل شد از لباس نو عروسی

همایون شاه از امر الٰهی   در آمد بر سریر پادشاهی

پدر از خانه بر چرخ برین شد   پسر برجای او مسند گزین شد

بخوزستان بهار نو رسیده   گل نو در گلستانش دمیده

جهان نازید بر بخت همایون   که دیده این چنین شاه همایون

---

* غر . غار

† پاره . سیماب

رقم زد بر رعایا یک رساله　　رها میکرد دخل هفت ساله

سپه بر عهد و پیمانش دویدند　　که او را صاحب انعام دیدند

بعدلش ظالم و مظلوم همراز　　اعانت میکند کنجشک را باز

اگر افتد به تپ آهوے دراں　　رود بهر عیادت شیر غراں

گوزن و گور گر بیمار گردد　　غضنفر در پئے تیمار گردد

اگر بزغاله شد از صرع بیمار　　دوایش کرد گرگ مردم آزار

چناں گردید فتنه رخت پرداز　　که می ترسید در چشم بتاں ناز

به بزم و رزم شد سلطان یکتا *　　بدور خویشتن نگذاشت همتا

خوشا دولت که در عهد جوانی　　دهد بردین و دنیا کامرانی

دکشاید ملک فیض کریماں　　کند ایثار بر حال یتیماں

نهد داد و دهش را تازه بنیاد　　دهد از خرمن بدخوشه برباد

در بیان شنیدن غوری خاں حارس گرجستاں خبر وفات شاهرخ و نامه نوشتن او بوزرائے همایوں شاه بر بغاوت

حکایات کهن رانقش پرداز　　چنیں گوید ز تاریخ کهن باز

که چوں شهرخ ازیں مشکوے فانی　　قدم برزد بملک جاودانی

بهریک کاسه آش تازه جوشید　　برائے کار خود هردرد کوشید

زهر سر دود نخوت جوش برزد　　چوافعی زهرتر درنوش درزد

---

* همتا اوریکتا کا قافیه علم قافیه کی لحاظ سی صحیح نهیں ـ ایطاء جلی هی۔

گہر بربست ہرکس بربخاوت | طریق ہریکی شد در شقاوت
بہر دیگ ہوس آتش درافتاد | تمنا دردل سرکش درافتاد
ازاں جملہ زگرجستاں برآمد | سیہ مارے بخوزستاں برآمد
بروں آورد غوری‌خاں بدکیش | علم‌بالاتر از اندازہ خویش
نخستیں کارپردازان شہ را | نبشتہ نامہ برگشتہ رہ را
کہ اے سرخیل امراے * گرامی | خردآراے دانایان نامی
جہاں چوں منتشر اوراق ماند | پریشاں دفتر آفاق ماند
وراے رشتۂ شیرازہ یکسر | بود ہر ورق † ایں مجموعہ ابتر
کہ آں شیرازہ غیر از شاہ کامل | نباشد دیگرے نزدیک عاقل
جہاں‌داری بسے دشوار باشد | نہ ہر کس درخور آں کار باشد
شنیدم من کہ شہرخ از جہاں رفت | ازیں عالم دراں اقلیم جاں رفت
ہمایوں پور او بر جاۓ او شد | بدولت وارث ماواۓ او شد
کجا کودک جہاں را می شناسد | گل کاغذ زشبنم می ہراسد
اگر دولت بدست خورد ‡ سال است | ہماناکاں قریب‌الانتقال است
زن و طفل اندھردو دشمن بخت | بفرق شاں لکد زد افسر و تخت
بسا پیراں دغا یابند زانہا | بزانو سر در افگندند زانہا
بمن اقبال می زیبد کہ شاہم | بر اوج کبریائی ہمچو ماہم
شما را گر زخود دانم دریں باب | رسم اینک باستصواب احباب
اگر میل است بامن در نویسد | مراد خویشتن را بر نویسد
شما را گر بخود راغب شناسم | مراعات شما واجب شناسم

---

* صحیح : امرا بفتح میم
† صحیح : ورق بفتح
‡ صحیح : خرد

همایوں را دهم اقطاع سیراب　　که خیزد از زمینش گوهر ناب

زرینه را کنم بانوی خانه　　نهم برفرق تاج خسروانه

زن بے شوی تاکی میتواں ماند　　خط بے لوح را تاکی تواں خواند

چوں ایں نامه باٰرائے هایوں　　نگارش یافت ازنیرنگ مضموں

به پیش پادشاه خویش بردند　　ضمیر مدعی باوسپردند

ملک گفتا که هستم بچه شیر　　نیم عاجز ز جنگ تیر و شمشیر

چوآید دردل کس جدسگالی　　نباشد مانع اوخورد سالی

بود الماس کوچکتر زسنداں　　کند در مغزآں کار دو چنداں

چوباید جست ازخوردی نشاں را　　کجک عاجز کند پیل دماں را

مسیحا را طفولیت چه غم داشت　　که در مهدش تکلم بیرق افراشت

چراغ بخت راچوں نورباشد　　وبال ازخوردسالی دور باشد

ظفر یابد نه تعداد مه و سال　　چه خواهد کرد مرغ بے پروبال

شمارا آنچه می باشد مناسب　　بقدر شان خودها ازمناصب

صحیفه درجوابش برطرازید　　بنطع پاسخ او مهره بازید

شنیدند ایں سخن چوں ازهمایوں　　رواں ازچشم خود کردند جیحوں

بدو گفتند کاے شاه جواں بخت　　توی پیرایه بخش افسروتخت

بنیروے تو ما کارے برآریم　　دمار ازمغز خوں خواری برآریم

فدا سازیم جاں در زیر پایت　　نهی گردیم دور از ظل رایت

وفا داریم و دولت خواه هستیم　　زجام بندگی هاے تو مستیم

پس انگه نامۀ نو در جوابش　　بمضمونے که شد دوراز صوابش

رقم کردند و قاصد را براندند　　پئے اجماع لشکر زر فشاندند

چو خاں واکرد آں مهرفتں را　　بخواند آں نامۀ گردن شکن را

جوابش تلخ دید و سخت رنجید چو مار خشمگیں در خویش پیچید
درون مغز او سودا بر آمد بخار از دیگ سر بیروں بر آمد
ز تندی جوش زد چوں سیل دریا سیہ کرد از غضب ماه و ثریا
عناں زد سوے خوزستاں بہ تعجیل منازل در منازل میل در میل
ہمایوں نیز بر آمد بہ لشکر یکے گرزے بدستش شیر پیکر
سپہ از ہر دو جانب در مقابل کمر بستند چوں دیوان جاہل
طلا یہ شب روی را درس آموخت چراغ پاسبانی را در افروخت

در بیان شب خون زدن ہمایوں شاہ برغوری خاں

و کشتہ شدن او

زہے نیرنگ چرخ شعبدہ پرداز کہ در ہر پردہ میدارد صد آواز
گلے بستان او رنگی ندارد بدون بوے نیرنگے ندارد
نماید طرۂ ریحان سیراب بیک دیدن ز دلہا می برد تاب
ولے در آب او زہر ہلاہل بود پوشیدہ بہر مرد غافل
نواسا ز سرود بادشاہاں غنا پرداز بزم کج کلاہاں
چنیں گوید کہ آں ہر دو سبک خیز بہم بودند از جاں کینہ انگیز
چو شب برروئے شاں پردہ در افگند بگرجستانیاں غفلت بر افگند
سپاہ و خاں زمی مخمور بودند ز فیض ہوشیاری دور بودند
ہمایوں لشکر خود را بر آراست بشبخوں عسکر خود را بر آراست
بفرق خفتگاں چوں خواب در تاخت دماغ شاہاں از خواب پرداخت
پراگندہ صفوف خصم گردید فرو از کف سیوف خصم گردید

سپه یک سو فتاده تیغ یک سو | نه بانگ کوس و نه آواز ها هو
یلان خفته چون جستند از خواب | نه نیرو در دل و نه در جگر تاب
ز مستی در کشاکش اوفتادند | برای کشتن خود ایستادند
یکی بر دیگری افتاد چون شیر | پسر را زد پدر بر فرق شمشیر
عدو در فوج اندر غارتیدن | سپاه خان بخود تا چخ * کشیدن
هزاران یک دگر خود کشته گشتند | بخون خویش خود آغشته گشتند
گمان بردند فوج دشمن است این | بفوج خود کشاده پنجهٔ کین
چو شد سودای شب از مغز بیرون | سحر زد موج چون دریای جیحون
همایون چست برانگیخت توسن | بفوج شیر جسملهای دشمن
گریزان دید هر سو لشکرش را | پریشان جمله خیل کشورش را
هزاران تن به خون وخاک بی سر | چوکرم پیاده افتادند ابتر
بخوری خان رسیده زخم کاری | روان خون ازبدن چون سیل جاری
ز ضعف بخت نامربوط خسته | فتاده همچو مرغ پرشکسته
بدو گفتا که ای سالار مجروح | کنون در جسم تو ناچیز شد روح
وگر نه من به تیمار تو بودم | درین اوقات غمخوار تو بودم
جفا ازمن نه شد از تو خطا شد | قضا برحال تو دور از عطا شد
تو برمن بی محابا تاخت کردی | بامر ای قدیمم ساخت کردی
دلم از تو بسی عبرت پذیر است | که این ره هریکی را ناگزیر است
بگو اکنون مراد تو چه باشد | تمنا در فؤاد تو چه باشد
بجان آرم زجان فرما نبری را | کمر بندم به خدمت چاکری را
تنش چون بفرش خاک گردید | خدا شاهد دل من چاک گردید

* دیوار ۔

چو غوری خاں بدید این دلنوازی	درین حالت بدین گون چاره سازی
برویش کرد وا چشم جهاں بین	بگفت ای بادشاه مهر آگین
سه چیزم اندرون دل نہاں است	درین عالم مرادین همان است
نخستین آنکه دارم درشبستان	یکی دختر بخوبی چون گلستان
نگینه نام دارد آں مه نو	نباشد لائق او جز شه نو
بتزویج خودش همراز گرداں	به تخت خسروی انباز گرداں
بزرگی هریکی را دل پسند است	قرینه باقرینه ارجمند است
ملالت نیست بے او جفت دیگر	زهمه سیاره یک خورشید بهتر
دگر این است کاے سلطان عہدم	رواں کن اندرون نیل مہدم
بزیر خاک مدفونم مگرداں	بروح قدس محزونم مگرداں
سه دیگر هست باتو آرزویم	که بینی اندرین تلواسه* رویم
حرم مشکن که این ناموس باشد	نہاں چوں شمع در فانوس باشد
همایون گفته خاں را پزیرفت	زاشک سرد و آه گرم شد تفت
کمر بکشاد غوری خاں ازین در	رواں گردید در اقلیم دیگر
چه کارے کرد مرد خام کینه	نگینه باخت در عشق زرینه
زملک و مال و جان و نیکنامی	نماندش هیچ از تدبیر خامی
نظر بر خاندان غیر کردن	برد پاداش او زین گونه مردن
همایوں روز دیگر کرد آهنگ	ازاں مسلخ بروں شد چار فرسنگ
مزیّن کرد مهد از لعل و یاقوت	روانه کرد سوے نیل تابوت
شنیدستم که ترسایان آزر	بنا کردند بہر طاق مرمر
دراں مغرب زمیں بر ساحل آب	نشاں دارد هنوز آں طاق پرتاب

---

* اندوه و اضطراب و زاری - (غ)

غنائم سوے خوزستاں رواں شد | قلم عاجز بتحریر اندراں شد
دریں محنت سراے مردم آزار | یکی را گنج و دیگر را بود مار

یکی در خاک و دیگر بر سر تخت
یکی بے برگ و دیگر صاحب رخت

در بیان رفتن ہمایوں شاہ در گرجستان و منعقد شدن نگینہ بسلک ازدواج او

چراغ افروز بزم خسروانی | بہار آرائے رنگ شادمانی
چنیں گوید کہ چوں شاہ ہمایوں | بروں آمد ازاں دامان ہاموں
زفتح غیبی خود گشت شاداں | دہل زد بر فروغ بامداداں
چو خورشید درخشاں سحر خیز | بر آمد بر فراز پشت شبدیز
عناں زد سوی گرجستاں باقبال | کہ تایابد ہوائے ملک آماں
سوادے دید دلچسپ و دل آرا | شقائق رنگ بخش کوہ و صحرا
بہر پشتہ چمن از سنبل و گل | بہر یک شاخ تر گلبانگ بلبل
زبیخ ہر گیاہے چشمۂ آب | رواں ہر سو بہ نخلستاں سیراب
ہمایوں در حریم خان مقتول | تحائف با امیراں کرد مرسول
یکی نامہ زدست خاص مرقوم | کہ گردد زاں نہانی جملہ معلوم
پیام دل پزیر عذر خواہی | کہ گردد رفع زاں رنج تباہی
خطاہاے کہ شد از چرخ غدار | در امر ناگزیر دور از کار
باظہار تمنائے نگینہ | کہ گردد خاتم دل را نگینہ
چہاں بانو کہ بودش مادر او | بکار زگیرہ و دارش رہبر او

بتقدیم مراتب نیک کوشید   ز یک رنگی بکار شاه جوشید

غنیمت دید داماد گرامی   که آمد مفت زینسان شاه نامی

جواب با صوابش داد از دل   پئے این کار برآراست محفل

ملک چون دید نقشی برنگین شد   نیاز خویشتن کرسی نشین شد

وزیر خود ز اسباب گهر بار   فرستاده برای نسق* این کار

لباس نیلگون ماتمی را   پلاس قیرگون برهمی را

ز کسوتهاے گلناری بدل کرد   ز زنگاری به شنجرفی عمل کرد

سیاهی تہ نشین شد در خم نیل   شفق گون گشت رنگ تیره بی قیل

پس انگه شاه نو در عقد پرداخت   عروسی را بهار خرمی ساخت

چو آمد در حریم آن پری زاد   پری از دیدن او رفت ازیاد

بت سیمین برو سرو گل اندام   مه روشن رخ و یار دلارام

خجل نرگس زچشم سحر انگیز   جهان آشفته بر حسن دل آویز

کمر باریک و زلفش عنبر تر   لبش لعل و دهان از غنچه بهتر

همایون پردههاے حجله افگند   که در پرده برد خوش خوردن قند

گهے با سیب و گهه با نار بازی   گهی با کاکلش در چاره سازی

گهی در زیر دامانش زدے دست   گهی یاقوت از الماس می خست

ازان سر و گل افشان زری پوش   برنگ خرمن گل گشت آغوش

دهان وا کرد درج نقرهٔ ناب   گهر بر بود تاب از مغز سیماب

بر آمد آتشے از برج آبی   شفق گون گشت طاق آفتابی

یکی در پیچ‌تابی سخت کوشید   یکی اندر حجاب خویش پیچید

بلی رنگ عروسی ناز دارد   درے بر روے عشرت باز دارد

* معلوم نسق بفتح سین

همایون در بهایش مشتری شد   نگینه حلقهٔ انگشتری شد
یکی گل برد و دیگر همچو شکر   بهم چون گلشکر گشتند یکسر
بدین گون هردو آسودند چندے   بشکر حق جبین سودند چندے
علی الرغم زمانه شاه فیروز   بگرجستان بسر برده چهل روز
سحر مصروف سیر باغ و بستان   بشب رقص بتان نار پستان
نگینه در برش در بوسه بازی   مئی و گل پیش او در کار سازی
اگر فرصت بدست کس در آید   نشاط عمر زین گونه بباید
وگرنه زیستن از بهر غم چه   قدم بر داشتن بهر ستم چه
جهان موجود شد از بهر خوردن   دگر بر وقت رفتن توشه بردن

ازین دو گر یکی خود بر نیاید
گرفتاری بسر بردن نه شاید

در بیان مرخص شدن همایون شاه از جهان بانو۔ وآوردن نگینه را در خوزستان همراه خود و مقرر شدن ظفرخان به نیابت شاه گرجستان

عجب وقتیست وقت صبح گاهی   بود هر ذره در یاد الهی
کلید گنج رحمت در کف آید   صدای آسمانی از دف آید
شود هر کس بکار نیک مائل   مسافر رخت بر دارد بمنزل
بلند آواز گردد کوس اوراد   رسد برطاق هفتم صیت فریاد

زند مرغ سحر بر خفتگان بانگ — کشند از بیخودی آشفتگان بانگ
رسد از پرده هاے چرخ دوار — نواے زمزمه در گوش ابرار
پزیرد رنگ رخسار دل افروز — کند خورشید ساز عید نوروز
گهر سنج دکان در فروشان — سخندان ضمیر باده نوشان
چنان گوید که شاه سینه شادان — برون آمد ز خیمه بامدادان
وزیر کاردان را یاد فرمود — بدیں گونه ورا ارشاد فرمود
که شهر من بسے دور است زین جا — نباید مکث کردن اندرین جا
جهان بان را جهانبانی ضرور است — زراعت را نگهبانی ضرور است
دلم از بهر مادر بیقرار است — فراق از خدمت او ناگوار است
همان بهتر که زینجا من بر آیم — بسوے شهر خوزستان در آیم
کشایم چون هما بال همایون — نمایم چون صبا گل گشت هامون
و لیکن کیست این جاتا بماند — دل مظلوم از ظالم رهاند
بغوری خان جز این دختر دگر نیست — درون خاندان او پسر نیست
جهان بانو جهانداری چه داند — رسوم کار مرداری چه داند
چو نوشابه بخود بیباک گردید — ز دست روسیان غمناک گردید
براے ملک داری مرد باید — ز زن کی کار مردانه بر آید
سخن زین گونه چون دستور بشنید — زمین را از لب آداب بوسید
پس آنگه گفت کای جانم فدایت — بزرگی داد در خوردی* خدایت
ظفر خان هست خواهر زادهٔ خان — جهان بانو ازو راضی است از جان
دلاور در امور حرب دانی — خرد پرور بعالم کار دانی
ولی از جور غوری خان بد روز — بود در قید با آه جگر سوز
بیوسف بے گناهی هست محبوس — ز جان خویشتن گردیده مایوس

* صحیح خردی

ز بخت خفته گر بیدار گردد — سزای حمل کار و بار گردد
نیابت را بود لائق درین ملک — نباشد غیر او فائق درین ملک
ظفر خان را همایون نزد خود خواند — بصباحش ربود و گرد افشاند
بفرقش تاج و در بر خلعت زر — مزین کرد اورا زین دو گوهر
باستصواب خاصان هوا خواه — نشانده بر سریر خسروی شاه
رواج مملکت را داد با او — نوید سلطنت را داد با او
با صلاح جهان تاکید کرده — بساط معدلت تمهید کرده
جهان بانو که بانوی جهان بود — خدیو کار ساز دودمان بود
نگینه را بدست شاه داده — بگفت از چشم تر کای شاهزاده
یقین دانی که این در یتیم است — ز بحر خاندان هاے قدیم است
سپردم در پناه چون تو شاهی — که ما را نیست کس جز تو پناهی
تو گر بانو کنی بر صدر خوبی — کنیزک گر کنی بر خانه روبی
دران صورت بود ناموس تو هم — درین صورت بود پابوس تو هم
و لیکن شرط خان خانه ویران — همیشه باد نقش لوحهٔ جان
نگینه بر نگینه خوش نباشد — سخن دیگر ازین دلکش نباشد
بود تا جان درون جسم او شاد — بتو این عهد فرخ دائما باد
ملک پذرفت حرف ارجمندش — شده برگفته او کار بندش
پس انگه مهد زرین بهر محبوب — مرتب کرد بر اسلوب مرغوب
نگینه را بسر گوهر فشانده — دران مشکوے زرین در نشانده
مرخص گشته از بانوے دل ریش — طبل* زد سوے دولت خانهٔ خویش
ظفر خان در رکابش چار منزل — مشایعه† کرد با خاصان یکدل
همایون شاه در وقت مبارک — باقبال خداوند تبارک

* صحیح طبل بسکون با
† صحیح مشایعت (غ)

بخوزستان در آمد در حرمگاه ‌ براوج چرخ سوده پایهٔ گاه
مسرت سنج شد در دل زرینه ‌ که دید از ماه روشن تر نگینه
شده نقش همایون حرز عالم ‌ روان فرمان او بر جن و آدم
بعهد او برون از دل شکی شد ‌ ز خوزستان بگرجستان یکی شد
دو اقلیم بزرگ بادشاهی ‌ دو ملک نامپردازان شاهی

بزیر سکهٔ یک کس رسیده
زیک گل صد چمن سر بر کشیده

در بیان رفتن همایون شاه برائے شکار در صحرا و ملاقات کردن او باستاره اندرون باغ که در زیر زمین پنهان است

چراغ افروز ایوان کهن سال ‌ ز تاریخ کهن زد این چنان فال
که شهرخ در حیات خود بفرزند ‌ چنین میگفت کاے فرزند دلبند
مرو سمت شمالی درپئے صید ‌ که بر آید ازاں جا صورت کید
مبارک نیست آں سو در دویدن ‌ که باشد پیرهن باخود دریدن
همایون در عمل میداشت پندش ‌ همیشه بود از جان کار بندش
نمی زد آں طرف هرگز قدم را ‌ نمی خورد آں دغاے پر ستم را
قضارا رفت روزے در بیابان ‌ بدنبال گوزن پر شتابان
در آمد در نظر آهوی شبرنگ ‌ برو انگیخت اسپ برق آهنگ
ز لشکر دور تر افتاد فی‌الحال ‌ روان سوے شمالی شد بدنبال

چو آهوی فلک آن آهوی تیز   نهان شد در مغاک حیرت انگیز

ملک شد در پی او بر لب غار   ز سوز تشنگی مانند بیمار

نگاهش ناگهان بر آب افتاد   ز شوقش در دل او تاب افتاد

چو شد نزدیک آن آب گهربار   عیان آهو نظر آمد دگربار

بشیرین گفت از زبان خاص انسان   که ای شمع شبستان دل و جان

پس این کوه بالای چون بهشت است   بهر سو بنگری سرسبز و کشت است

طعام و میوه و آب گواره   که بخشد لذت عمر دوباره

محل چون کاخ گردون دلفریب است   بچشم آرزو چون سرمه زیب است

ملک گفتا که ای آهوی وحشی   چو دیوان اندرین ویرانه باشی

بنفس ناطقه چون یافتی راه   ازین دولت ترا که کرد آگاه

بگفتا من نیم آهو درین دشت   لباس آهوی دارم به گلگشت

پری‌زادم کنیز شاه هستم   برای بندگی چون داه هستم

دلم چون تنگ گردد از در کاخ   درین جامه کنم من سیر گستاخ

بیا امشب درین جا باش مهمان   منور کن ز نور خویش ایوان

بگویم باتو راز خویشتن را   کنم آغاز ساز خویشتن را

به دولت همدمم گردی روانه   مخور غم ز انکه دور افتی ز خانه

همایون چون شنید آن حرف تمکین   ازان شیرین زبان آهوی چین

روان شد در پس کوه فلک سا   بدید آن جا بهار جنت آسا

ریاحین تخته بند گوشهٔ باغ   نهد باغ ارم را بر جگر داغ

گل سرخش چو رخسار پریزاد   برنگ قامت گلروی شمشاد

چه سنبل زلف خوبان را مقابل   چه نرگس ناز بخش چشم قاتل

تبسم در لب هر غنچه شیرین   چو روی لاله لب بر برگ نسرین

انارش چون انار نازنینان — فریب دیدهٔ خلوت گزینان

بهر گوشه درختان ثمرریز — چو خوان حلوهٔ شیرین شکرریز

بهر گل عندلیب شعله پرداز — ز سوز عاشقان برداشت آواز

بهر جانب عمارات دل افروز — مهیا اندران اسباب نوروز

بزیر قصر هرجا آب ساری — چو جنت «وتحتها الانهار» جاری

پری‌رویان بزیر هر بن گل — دمازی بر کشاده زلف و کاکل

فرشته گربه بینند روی ایشان — رود از آسمانها سوی ایشان

همایون گفت یارب این چه حال است — که خواب است این که بینم یا [خیال است

بخود از وسوسه بیتاب گشته — ازین حیرت سراپا آب گشته

همان آهوی رنگ جادوانه — برون افگند دلق آهوانه

برآمد همچو خورشید جهانتاب — که شد در دیده از دیدار او آب

پری پیکر بت جادو طرازی — پریزاد و پری وش سحر سازی

گرفته دست شه را از سر ناز — بمهر و لطف او گردید انباز

تواضع کرد و سر در پیش افگند — ز رویش گرد و حشت را بر افشاند *

ز خوان نعمتش سیراب کرده — دماغش را ز می پر تاب کرده

نشانده بر سریر زر فشانش — شده آگاه از نام و نشانش

همایون گفت کای سرمایه ناز — بت دیگر نباشد چون تو طناز

بگو تو کیستی با این تجمل ؟ — بسی دارم درین وادی تامل

چه داری نام پیوند تو با کیست — سکونت اندرین بستان ترا چیست

بتان سیمگون گلجند اران — چو گلهای چمن رنگین بهاران

---

* تلفظ کے لحاظ سے ٹھیک ہے مگر افگند کا قافیہ نہیں ہوسکتا ، خلاف قاعدہ ہے ـ

که باشد والی ایشان درین جا   بگو دارند نسبت در چنین جا ؟
بگوئی صاف تا بر راه گردم   ز اصل و فرع تو آگاه گردم
پری چون این سخن از شاه بشنید   نخستین چون گل گلزار خندید
پس آنگه گفت کای شاه جوان بخت   سزای التزام افسر و تخت
پریزادم ستاره نام دارم   بافسون ماه را در دام دارم
تو می بینی که این گل پیرهنها   زمن دارند شکر در دهنها
پرستاران من هستند جمله   رگ جان را بمن بستند جمله
پدر داده است این بستان خاصم   بود بی شرکت غیر اختصاصم
چو گنج اندر زمین است این گلستان   زخلق اندر کمین است این گلستان
درون پرده این باغ عجائب   بود مثل ارم از چشم غائب
چو طبعم می کند میل فراغت   ادیمم دل کند شوق دباغت
بپوشم دلق آهو اندرین دیر   روم اندر بیابان از پئی سیر
گهی گردم مشکل چون غلیواز   کنم اندر هوا هر سمت پرواز
ندارم در جهان با هیچ کس کار   با نسبت کس نمی بینم سزاوار
دلم رنجید از حرف بت خام   شدم بیگانه زان ماه دلارام
زما در دور گشتم وز پدر هم   کشیدم بار هجرت را بسر هم
درین گفتن بزد آه ستم خیز   فگند از چشم اشک آتش انگیز
همایون زین شنیدن در عجب ماند   سخن ازحیرتش در زیر لب ماند
بگفتا کای سبکروح گرانبار   خجل شد از تو ماه چرخ دوار
ستاره نام داری لیکه خورشید   بدام زلف تو افتاد چون صید
زحسنت داغ بردے حور فردوس   زروی گل ربودی آب ناموس
بگو این بار بر دل از که داری   گرانی از که بر خاطر شماری

بگفتا چیست حاصل باتو گفتن ... همان بتهر که غم در دل نهفتن
همایون گفت کای یار یگانه ... ترا سوگند خلاق زمانه
بگو با من نهان خویشتن را ... مکش از من زبان خویشتن را
اگر چه نیستم من باتو همدم ... ولی باتو شریکم اندرین غم
اگر ظاهر کنی منت شناسم ... بگویم آنچه گنجد در قیاسم
ستاره گفت باو کای جهاندار ... کنم درد دل خود باتو اظهار
اگر از دست تو کارم برآید ... زمان کلفت من گر سرآید
خدا شاهد پرستار تو گردم ... درین عالم هوادار تو گردم
درین گفتار باهم هردو بودند ... گره از بند لب وا می نمودند
شب آمد چون عروس ناز پرور ... بدستش شب چراغ نور گستر
پرند مشک آگین برسر او ... لباس عنبرین اندر بر او
چراغان گشت مشکوے معنبر ... ردائے نیلگون گشته مصور
قنادیل عمارات ستاره ... منور شد بسان ماه پاره
پری پیکر درون پرده شب ... کشاده از برائے داستان لب
بهر نکته نهان راز گهر بار ... بهر حرفے دوصد پوشیده طومار
درون هر سخن صد بحر اخلاص ... در معنی بد امان هاے غواص
بهر موجش روان صد نهر امید ... بهر برجش عیان صد گونه خورشید
زهے کار آزمائے کار گردون ... بهر گردش کند کار دگر گون
نداند کس که فردا خود چه آید ... عروس شب سحر که خود چه زاید
غریو شهر عشق خوبرویان ... فریب گل عذار مشک بویان

گهی سازد جگر را پاره پاره
گهی دل رابرون سازد زچاره

در بیان ظاہر کردن ستارہ ملال خاطر خود را کہ از جانب لعل پرور بہم رسانیدہ بود

بت شکر لب و ماہ گل اندام — بدیں ساں گفت با آں نیک انجام

کہ من ہستم گل باغ بدخشاں — بدل دارم نہاں داغ بدخشاں

نژاد ناز پرورد وزیرم — گرامی گوہر بحر امیرم

ولیکن در جناب دختر شاہ — برنگ اخترم در پہلوماہ

پدر دیدہ رخش چوں لعل پرور — نہادہ نام پاکش لعل پرور

برای أنست خاطر شہنشاہ — مرا کردہ تعیینش گاہ و بیگاہ

من و او ہر دو باہم شاد بودیم — یکی با دیگرے منقاد بودیم

نبودہ میل او جز من بہ دیگر — کہ می بودیم ہردو خانہ پرور

می ما ہردو از یک جام بودہ — بدوکس نقل یک بادام بودہ

چوبر ایجاد ما یزداں نظر کرد — پری از مادر و آدم پدر کرد

پریزادیم ما ازروی مادر — ولے آں ہر دو باہم نیز خواہر

وزیر و شاہ را در ملک کشمیر — بایں ہر دو مسلم کرد تقدیر

یکی شد شاہ را زوج گرامی — وزیرش را دگر شد زوج نامی

ازو گردید پیدا لعل پرور — ازیں آمد بروں ایں خستہ جوہر

ولیکن ہردو باہم خواہرانند — ز یک جنب صدف ایں گوہرانند

ازاں ہردو بما ہردو زیادہ — محبت جوش می زد ہمچو بادہ

زہم عمری بہار باغ جاں بود — سموم تیرہ رنگی برکراں بود

گہی در انگبیں زہرے نہ سودہ — دریں شکر شکر رنجی نبودہ

فلک را بد رسید این آشنائی — درون ما در افگنده جدائی

ملالت رنگ بر طرفیں گردید — بروی آئینه سیمابیں گردید

قضارا در شبے آں جان مادر — کشیده خرمن گل رابه بستر

فرو رفته درون خواب شیریں — کشیده بر سر خود چادر چیں

در آمد ناگہاں زیبا جوانے — بخواب آں بت نازک میانے

برعنائی چو شمشاد قصب پوش — هزاراں صبح روشن در بنا گوش

زمروارید تاجے بر سرش بود — قبائے ارغوانی در برش بود

گل رخسار او از خط معبرا — زتکلیف ریحیں شد مبرا

بحسن او فدا شد لعل پرور* — بروں شد از دماغش تاب یکسر

چو پروانه بشمعش بال و پر زد — بپاے او زجا برجست و سر زد

بدو گفتا که ای خورشید ثانی — فروغ آفتاب زندگانی

مرا بہر خدا از خود نشاں ده — دریں بحر خطرناکم اماں ده

اگر ماهی مثل از چه گشتی — دریں جامه مکمل از چه گشتی

اگر شاهی چه خواهد بود نامت — کجا باشد دریں عالم مقامت

چو یوسف بر زلیخا لطف فرما — ز نام و کشور خود ساز ایما

بگفتا من همایوں نام دارم — بخوزستاں نوال عام دارم

ز رینه مادر و باب † است شہرخ — ازیں دو من شدم چوں لعل فرخ

ز خوزستاں بگرجستاں رسیدم — نگینه را ببر اندر کشیدم

بعون ایزد دادار بیچوں — کنم خود را بتو پیوند اکنوں

بدون من ترا دیگر نشاید — دریں جامه تن دیگر نباید

سحرگه لعل پرور چشم بکشاد — ز بند خواب خود گردید آزاد

---

* اصل میں ،، پیکر ،، لکھا ہے

† باب پدر ـ باپ

شدید آن دلبر همراز دوشین — شدید آن خسرو و جان بخش شیرین
پریشان گشت و در باطن بہ پیچید — زمکر چرخ ناهنجار رنجید
و لیکن راز او از کثرت شرم — نیامد بر زبان از سینۂ گرم
بشب در آه و نالہ گرم می‌ماند — بسان موم در خود نرم می ماند
سحر اندر حجاب خویش بودے — زمانہ با پرستاں را ربودے
درین غم گشت عارض زعفرانی — برون افگند رنگ ارغوانی
دمش شد سرد و آهش گرم جان سوز — بچشمش شد شب ظلمت فگن روز
پرستاران نهان دیدند حالش — کہ شد زینگونہ مخفی پائمالش
بمن گفتند حال آن تباهی — بصد پوشیدگی از خیر خواهی
چو من از سوز او آگاه گشتم — برائے چارۂ اش بیراه گشتم
ز دل گشتم باستفسار دمساز — شدم آهستہ اندر کاوش راز
ازاں جائیکہ جانم جان او بود — زبانم با زبانش در گرو بود *
بمن گفت آن پریرو خواب خود را — نمود اظهار پیچ و تاب خود را
چو دیدم سخت بیتاب است از عشق — هنوز آن ماه در خواب است از عشق
شدم من در پے غمخواری او — شریک درد و آه و زاری او
بدو گفتم کہ من کار تو سازم — تلاش یار دلدار تو سازم
منم جادوگر یکتائے عالم — کنم بوزینہ را از سحر آدم
نتازد چون بافسونم سخنور — کہ نرمادہ شود مادہ شود نر
بهر صورت توانم شد مشکل — زهر هیئت بگیرم تازه هیکل
کنم پرواز چون مرغ هوائی — بجویم آشیان آشنائی
نشان جویم ازان عنقائے گمنام — در اندازم بران مخمور تو دام

---

* او اور گرو ، کا قافیہ درست نہیں۔

بهر گوشه بجست آرم بحیله پزیرم زاں هواخواهی و سیله
چنیں گفتم بآں نور ملخص شدم زاں گوهر نازک مرخص
بهر گلشن چو باد صبح رفتم بهر یک گل ضمیر خویش گفتم
زهر بلبل شدم اندر سراغے چوبو رفتم درون هر دماغی
گزر کردم بهر شهر و دیارے نشاں جستم زهر یک شهر یارے
نشاں تاحال زاں ماه دوهفته ندیدم هیچ جاچوں گل شگفته
گزرگاهم بخوزستاں نیفتاد بران سر سبز باغستاں نیفتاد
مگر آں شهر موهوم است دردهر ز عالم غیر معلوم است دردهر
اگر آں قطعه برروی زمیں بود بچشم من نمایاں چوں نگیں بود
پریشاں گشته چوں باد پریشاں شدم بسیار زیں غم سینه ریشاں
مشقت هاے من هرگز نشد چیز فتادم پرشکسته سست ناچیز
زمن شد لعل پرور سخت بیزار که نامد برمراد او زمن کار
چو دیدم صحبتم شد ناگوارش نشد مشکور سعی من بکارش
دماغ نازک من نیز رنجید مزاج ازاں‌نست او روی پیچید
ندامت بارمن گردید آخر ملالت یارمن گردید آخر
چودودے بر شدم زاں شمع ایواں فتادم اندروں دام دیواں
چهل روزم بدست شاں زبوں شد ازاں صحبت بمغز من جنوں شد
ز تائیدات غیبی چوں برستم چو کبک پر شکسته دل شکستم
رسیدم اندریں باغ دل آرا چوغولاں در گرفتم جاے صحرا
من ایں جا اوفتادم در بیاباں درانجا خسته دل او در خیاباں
من ایں جا درتپ از سوز جدائی دراں جا او خراب از آشنائی
من ایں جانیم جاں چوں صید مجروح دراں جااو ندارد در بدن روح

من این جا خانه ویران از عزیزان دران جا او بدست بی تمیزان
من این جا چون شهالم پای در گل دران جا او زتیغ عشق بسمل
من این جا همچو برق شعله خیزان دران جا او چو ابر اشک ریزان
من این جا نعل در آتش زنا کام دران جاو کشد از زهر تر جام
من این جا در فراقش جان بلب شد * ز سوز عشق اوآنجا به تب شد
من این جا باسیه بختی هم آغوش خیال یار اورا برد از هوش
بگفت این و فغان از درد برداشت ز نرگس لاله بر گلبرگ میکاشت
همایون دید چون بیهوش گردید ز جام بیخودی صد هوش گردید
سرشک از آستین خویش بر چید برو از رقت دل سخت نالید
بلی همدرد راهم تلخ عیش است درون سینه از مجروح ریش † است
نباشد خورمی در جنب بیمار سلیم الطبع را سازد اثرکار
و لی برشاه حیرت شد که این چیست درین حیرت چگونه کس تواں زیست
که این قصه دلیل حال من شد درین قرعه نمایان فال من شد
چومن دیگر نباشد کس درین کار نباشد هم چومن دیگر سزاوار
مگر کاری که از تقدیر آید که تدبیری دران کردن نشاید
کنون باید که وصفش گوش سازم سر انجام مهام هوش سازم
مگر در دیرایں صدگونه ناقوس دو پاره گشت پیدا جنت طیموس
زبان بکشاد انگه کای پری وش زدی در پنبه راز من چه آتش
که تنها بر نسوزد شعله زمانه بجانم برق سوزد زین بهانه
دمی از لعل پرور در فشان کن ز حسنش اندکی بامن بیان کن
بگویم باتوزان پس سر گزشتم کنون از خویشتن من در گزشتم

ستاره چون شنید این از زبانش
زبان بکشاد اندر داستانش

---

* شدم   † تیش کا قافیہ ، ریش کے ساتھ محل کلام ہے

بیان کردن ستاره از جمال لعل پرور باهمایون و عاشق شدن او برو

ستاره گفت کای ماه دل افروز — زند صد طعنه بر خورشید نوروز

جمالش گر ببیند حور فردوس — بریزد بر زمینش آب ناموس

پری شرمنده باشد زان پریزاد — بود زهره از آن خوبی بفریاد

سرش چون خرمن مشک است یکسر — نهان در هر بن مو بسته عنبر

کشاید چون برای شانه گیسو — کشد از ابر چادر مهر بر رو

جبینش آب بخش لوحهٔ سیم — دل مهتاب زان تاب است دونیم

هلال از ابروانش شرمسار است — از آن رو لاغر و زرد و نزار است

دو چشمش چون دو جادو سحر انگیز — نگاهش را چه پرسی هست خونریز

بخوبی عارضش چون ماه پرتاب — بنرمی صفحهٔ گلبرگ سیراب

بران خال سیه از مشک تاتار — چو زنگی بچگان بر شاخ گلنار

نه بینی راقم الواح تقدیر — الف از آب نقره کرد تحریر

به نسخ گلرخان طرح نوی بود — بلوح سیم خط مستوی بود

دهانش را نگویم غنچهٔ تنگ — کزین تشبیه می دارد بسی ننگ

خرد پرور نخواهد داشت باور — که دارد غنچه در بر لولوی تر

اگر چه از دهان موسوم باشد — ولیکن نقطهٔ موهوم باشد

لبش چون لعل لیکن در تبسم — زند موج گهر وقت تکلم

چو در آئینه شکل تازه واشد — بدان سان عکس بوسه رو نماشد

نه دیده هیچ گه چشم مشعبد — که اندر پردهٔ لب بوسه رقصد

ذقن چون مهرهٔ صاف بلورین — ولی چون سیب شهرین نرم و شیرین

بود زاب بقا چاه زنخدان　　رود در وصف او عقل سخندان
فرو آویخته چون طوق غبغب　　بزیر ماه روشن همچون کوکب
چه گردن گردن آهو به بنداست　　ازین بی آهوی گردن بلند است
صراحی پیش او گردن نهاده　　لب عجز از دم قلقل کشاده
چراغ سیم گونش صاف سینه　　صفائی بخش سطح آبگینه
چو چوگان است زلف مشک آگین　　چو گوی عاج دو پستان سیمین
حباب آسا ز آب حسن معمور　　برنگ قبهٔ خورشید پر نور
سر پستان آن ماه خجسته　　چو زنبوری به نیلوفر نشسته
بهمواری چو پشتش وارسیده　　شده هر رنگ دیبای کشیده
بود چون سطحهٔ سیماب رخشان　　چو جرم ماه دو هفته درخشان
بچستی هست چون آئینه صافش　　بود جعد درازش چون غلافش
ز نور قدس سبحان الله بازو　　پی سنجیدن دلها ترازو
ز ساعد تا کف و دستش هویدا　　جلای رنگ مروارید پیدا
بر انگشتان دم قاقم تصدق　　سر انگشت را چون بنده فندق
شکم چون تخته قاقم به نرمی　　کشد افسرده دلها را به گرمی
برای تشنه گان چون برکهٔ آب　　دران ناف است یارب همچو گرداب
دران ورطه که پیچ و تاب دارد　　جهانی رخت درغرقاب دارد
بزیرش گوهر ناسفته ماند　　همان بهتر که آن ناگفته ماند
قلم زین جا فراتر سر درافگند　　همای وصف این جا شهپر افگند
زبان را نیست یارا تا بر آید　　سرود از گنج مخفی در سر آید
بود سربسته درج گوهر ناب　　برای دیدنش خورشید در تاب
بزیر دامن گل غنچه پنهان　　در اطرافش دمیده سبز ریحان

اگرچه ران صافش سیمگون است　　بناے حسن او سیمین ستون است

کف پارا گل صد برگ قربان　　ازان نرمی سمن راهست برهان

چو او درحسن دیگر نیست هرگز　　پری محتاج زیور نیست هرگز

جمالش آب بخشش زیور آمد　　کلامش رنگ بخشش گوهر آمد

بود نه سال آن ماه دل افروز　　بسے بهتر زماه چارده روز

همایون چون شنید این داستانش　　بدل بربست نقش آستانش

جنون عشق در مغزش در آمد　　لباس خستگیها در برآمد

شراب تلخ بے هوشی کشیده　　ز رسوائی قبا برتن دریده

جمال لعل پرور دل ربودش　　خیال صورتش صورت نمودش

کله افگنده بر پاے ستاره　　بزاری گفت کاے خورشید پاره

چو از رحمت بمن یزدان نظر کرد　　همایون شاه نام من پدر کرد

بخورستان منم شاه جوان بخت　　نباشد غیر من کس صاحب تخت

خداداند گزر گاه تو چون شد　　کدامی سمت عقلش رهنمون شد

دریں جا اتفاق تو نیفتاد　　غلط گردید راهت اے پریزاد

بدیبا کن نگارش صورت من　　ببر نزدیک آن خورشید روشن

یکے نامه بنام او نویسم　　بهمراه تو اکنون میفریسم

مکن اندیشه هرگز از کدورت　　بشارت بخش زین فرخنده صورت

بحمدالله که سعیت هست مشکور　　دل ماهر دو از تو گشت مسرور

بود ممنون لطفت لعل پرور　　نهد در زیر بار منتت سر

مبارک شد ترا این جنبش چرخ　　ز ده سکه بنامت ارزش چرخ

ستاره گفت کاے ظل الهی　　ز سیماے تو دانستم که شاهی

سر خود بر فلک سائیدم از تو　　چو سرو اندر چمن بالیدم از تو

گواهی میدهد دل نیز یکسر ... همایوں خود تو باشی نیست دیگر
نمی دانم که خوزستاں کجا هست ... پئے دانستن ایں التجا هست
همایوں از نشانش گفت حرفے ... شناسید از نشاں ماه شگرفے
مسافت از سر فرهنگ * پیمود ... ازاں جا چار صد فرسنگ می بود
که در زیر زمیں بود آں گلستاں ... نهاں در پرده چوں شمع شبستاں
ز خوزستاں که برروے زمیں بود ... زمیں از پیچ خود اندر کمیں بود
ازاں دوری در آمد در مسافت ... بعید افتاد از روی مساحت
ستاره گفت گر نامه نویسی ... ز دست من بسوی او فریسی
بده از دست خود انگشتری را ... نشاں از ماه باید مشتری را
همایوں لب بشکر خنده بکشاد ... نشاں خویشتن انگشتری داد
ز دست خود یکے نامه رقم کرد ... دراں راز دل خود مرتسم کرد

همان تصویر زیبا برملا داد
بیلک دلرباڈیہا صلا داد

نامه نوشتن همایوں شاه بجانب لعل پرور و روانه شدن ستاره به سمت بدخشاں با نامه او

نخستیں زد رقم کاے یار جانی ... مبارک باد عیش جاودانی
فروزاں باد حسن روز افزوں ... برنگ لاله رخسار تو گلگوں
لب تو در تبسم باد چنداں ... که میرد از خجالت صبح خنداں
چمن شرمنده بادا از رخ تو ... مبادا دور از شهه شهرخ تو
سہی سرواز قد تو منفعل باد ... گل از رخسار تو هردم خجل باد

* اصل میں میبرد لکھا ہے ؛

پس انگه انچه در دل داشت پنهان   قلم را داد از تحریر آن جان
سرود سر گزشت خود ز آغاز   برون آورد از پرده بصد ساز
که ای روشن گر لعل بدخشان   در آتش افگن نعل بدخشان
جهان وابستهٔ تقدیر باشد   بپا از امر رب زنجیر باشد
اگر کس جفت باشد یا بود طاق   محبت سر زده در روز میثاق
تعارف هست در ارواح پیدا   درین اجسام زانجا شد هویدا
ظهورش یا بخواب و یا خیال است   ازین دو شق ثالث خود محال است
زلیخا دید در مغرب رخ خوب   بملک شام بوده ابن یعقوب
هنوز آن ماه کنعان در عدم بود   ز جسم خود بخوابش گشت موجود
زین جا شد بما معلوم یکسر   ممثل شد بدیگر شکل جوهر
یقین گردید برمایان ز پاکی   که حسنش بود روحانی نه خاکی
اثر از انست میثاق باشد   درون عالم آفاق باشد
دران عالم بتو پیوند من شد   درین عالم دلت دربند من شد
اگر در خواب تو آیم عجب نیست   بتو خود را نمایم گر تعب نیست
نشانم چون زاقرارم شنیدی   بخواب خود هران شکلی که دیدی
فرستادم همان تصویر رنگین   که تاگردد ترا فی‌الجمله تسکین
دگر انگشتری از بهر چاره   رساند از من غمگین ستاره
دلت را هست بامن انچه پیوند   دل من نیز باشد باتو در بند
دلاراما، بتا، زیبا نگارا   سمن رویا، سمن بویا، دلا را
سرایت کرد عشقت در رگ و پوست   ندارم غیر تو در دل دگر دوست
چه تدبیر است کان از دل برد غم   چه چیز است آنکه بردارد زماتم
ستاره اخترم بیدار کرده   ز خواب غفلتم هشیار کرده

چو مجنون سر کنم اکنون بیابان بسوی تو روم از سر شتابان
و لیکن سلطنت شد دشمن عشق خیال خام من شد رهزن عشق
کجا این پنبه با آن شعلهٔ تیز کجا این دل، کجا آن زخم خونریز
پریشانم درین سودای ناکام رسد آخر سرانجامم به بدنام
دگر از تو جواب خوش بیابم پس آنگه سوی تو از سر شتابم
چو شد آراسته زین گونه نامه سر از جوش جنون بشکست خامه
ستاره همچو گل شهه را بسر چید دگر باره بخوزستان رسانید *

روان گردید خود سوی بدخشان
برای خدمت آن لعل رخشان

باز آمدن همایون از باغ ستاره در خوزستان و ظاهر کردن کیفیت لعل پرور با مادر خود و ملامت کردن او همایون را بر طریق نصیحت

زان باغ ستاره باز چون ماه در آمد بر سریر خویشتن شاه
بکوس دل ز آه خود زده چوب بمادر گفت آن راز دل آشوب
زرینه چونکه شد زین قصه آگاه گمان برده که دیوش زده راه
ندانسته که این خود کیمیا هست بدانسته که رنگ سیمیا هست
فلک نیرنگ خود را ساز کرده در تزویر بروے باز کرده

* ای ستاره شهه را بر سر خود برداشته در خوزستان رسانید ۱۲ منه

باو گفتا که ای نور چراغم — بهار رونق ریحان باغم

پدر وقت طلوع نیر تو — نظر کرده بر اوج اختر تو

ز اصطرلاب انجم راز می جست — ازان پرده سرود ساز می جست

چنان آمد برون کین ماه کامل — کند در پانزده ساله چو منزل

دو اند اسپ بر دنبال نخچیر — فتد ناگهه درین دام تزویر

فریب چرخ از سمت شمال است — در آنسو رفتن او در و بال است

مگر تو آن طرف خود رفته باشی — ازان روایین قدر آشفته باشی

ترا پند پدر در یاد نامد — بگوشش تو بدون باد نامد

بر اندرزش نگشتی کارفرما — فگندی جامهٔ را در عین سرما

دریدی جیب راحت بر تن خود — در آوردی خزان در گلشن خود

ستاره کو، کجا باغ ستاره — کجا آن لعل پرور ماه پاره ؟

بدون سیمیا دیگر چه باشد — ازین بد درجهان بد تر چه باشد

اثر درپانزده سال تو پیدا است — خیال تو بدین نیرنگ شیدا است

نصیب دشمنان این بد جنون کن — ز مغز خویشتن سودا برون کن

نیاسائی دمی زین تیره گون حال — شوی آخر درین کم سال پامال

فراق شوهرم افگند کاهل — کنون از تو دگر شد داغ بر دل

رود از دست مااین ملک و دولت — معاونه بر معانده هیچ صولت

شهامت دربر دیوانگی نیست — بسالت جز رهٔ فرزانگی نیست

برای شهریاری دل بباید — که بیدل پادشاهی را نشاید

کنون هم، رشته در دست است دریاب — تو آنچه دیده وهم است و یاخوب

بسا دیوان چنین حالت نمایند — بسا غولند زینسان دل ربایند

بیا بر تخت دل افروز شاهی — بکن در کشور خود پادشاهی

همایون گفت کای مادر مخور غم　　　نخواهد شد چنین اوراق بر هم

بهر مجموعهٔ شیرازهٔ هست　　　بهر یک کار رسم تازه هست

کرا یارا که برمن کس بر افتد　　　اگر چه شیر نر باشد در افتد

جلالم دور از بیم اوالم　　　بهر منزل دگر باشد عمالم

زتیغم می بعالم شد تزلزل　　　دل اعدا شود خون زین تامل

مرا اقبال باشد روز افزون　　　بود دور از و بال چرخ گردون

و گرگفتی که آن خواب و خیال است　　　هرانچه گفتهٔ حرف محال است

بتکذیب تو کوشیدن نشاید　　　ولیکن اینقدر ادراک باید

که گر خواب است بی خفتن نباشد　　　بر اسپ تند در رفتن نباشد

خیالی را نباشد اصل پیدا　　　کجا موهوم زین گون شد هویدا

شدم در باغ خارج زین مکانها　　　سراپا از ارم دارد نشانها

بهها نداری من خوش ادایان　　　ز جان کردند خودها را نمایان

ستاره آن که سردر ابتان است　　　بپایم چون کنیزک جانفشان است

سه روزم بود حرف شادمانی　　　باشوام نشاط کامرانی

چو باد صبح بر گردون خرامید　　　مرا بردوش خود این جا رسانید

مرخص شد زمن سوی بدخشان　　　بسوی جان من چون برق رخشان

چسان این راتوان گفتن که خواب است　　　که بر بیدار مغزان کامیاب است

گرفتم گرچه این نیرنگ دیو است　　　که کار او همیشه مکر وریو است

ازو این دلبریها کی در آید　　　بدینسان داوریها کی در آید

ضرراز ذات دیوان رو بکار است　　　که انسان در کمند شان شکار است

کجا نیکی برون آید زدیوان　　　که می ریزد عرق شیر غریوان

چنین گفت و بپای مادر افتاد　　　بخاک بیخودی ها از سر افتاد

ز آه گرم اشک تر فروریخت ز ناله طرح دیگر گون بر انگیخت

بلی هر جا زند بیرق شه عشق بهر جا جلوه گر گردد مه عشق

سپاه خرمی پادر گریزان رود در ظلمت غم اشک ریزان

بسا دل شد زبون در پنجهٔ عشق گرفتار اند در اشکنجهٔ عشق

چو خورشید است عشق آتش افروز ازان پیدا شود آه جگر سوز

گدازد عقل چون یخ آب گشته فتد شرم و حیا بیتاب گشته

چو مادر دید این عشق بتان است فریب غمزهٔ گل طینتان است

نصیحت کارگر ناید درین باب که از روغن فزاید شعله را تاب

در آمد بار دیگر در دلاسا گهر سنج از زبان شد در مواسا

بد و گفتا که ای لخت دل و جان مکن هرگز دل خود را پریشان

ستاره رفت همچون ماه رخشان بنزد لعل پرور در بدخشان

کند چون مشتری رجعت دگر بار ازان مهتاب گوید جمله اسرار

و زان پس من ز دیده پا نمایم زشادی اندرون کار آیم

که ماهم آفتاب اوج بختیم فروغ گوهر اکلیل و تختیم

سعادت داند آن شاه بدخشان گل افشانی کند راه بدخشان

بشاهان هست شاهان را قرابت ازین بهتر کجا باشد نجابت

همایون زین تسلی گشت خوشنود دلیلی دید بر تحصیل مقصود

دگر باره در آمد در پئی کار که شاهی را بود آنچه سزاوار

و لیکن بر ستاره چشم میداشت ز غم در مزرع دل تخم میکاشت

بعشق لعل پرور بود بیتاب
خیال او نهانی بود در خواب

در بیان رفتن ستاره در بدخشان و ملاقات کردن با لعل پرور و گزرانیدن نامه و انگشتری و تصویر همایون شاه بنظر آن پریزاد

چراغ افروز بزم آشنائی | چمن آرای باغ دل ربائی
دماغ عقل از برق سخن سوخت | بدیشان شمع مجلس را بر افروخت
که چون از شه مرخص شد ستاره | بسوی آن مه خورشید پاره
منازل در منازل همچو شهباز | کشادی بر هوا گه بال پرواز
گهی بر هیئت آهوی چین شد | قدم پیمای انداز زمین شد
گهی از کوه و هامون در گذشتی | گهی چون باد دریا در نوشتی
گهی کرده زمین طی چون نسیمی | گهی با باد صرصر شد ندیمی
گذشتی گاه ازروی شتابان | سحاب آسا بیابان در بیابان
بدین گونه شب و روزش سفر بود | بلاد آن صنوبر در نظر بود
کسی زین حال آگاهی نمی داشت | خبر زین درد جا نگاهی نمی داشت
و لیکن عشق جاسوسی نموده | خبر در پیش آن گلرو ربوده
که یعنی بود روزی لعل پرور | درون گلشن خود جلوه گستر
بسی میداشت در دل انبساطی | بسان زعفران خورده نشاطی
بهر لحظه چو غنچه در تبسم | بهر لمحه چو بلبل در ترنم
دهان در قهقه* چون کبک دری باز | چو مستان از پیاله نکته پرداز
پرستاران شدند اندر تعجب | که این خنده چه باشد بی تسبب

---

* صحیح : قهقهه - یا : قهقاه - (برهان و غیاث)

یکی زانها بجرأت کار فرمود
باستفسار لب را در سخن سود

که این فرحت چه باشد ای دل افروز
پس از مدت برای چیست امروز

همیشه اشک را میریخت * از چشم
نمودی برهوا خواهان خورد خشم

چه چیز است آن که اکنون زوشدی شاد
زپا برخاستی چون سرو آزاد

بگفتا میرسد اینک ستاره
بدست او کلید کار چاره

بگوش من در آمد بانگ خلخال
ازین رو خاطرم گردید خوشحال

پئی کارم بتدبیرش بر آید
پیام یار و تصویرش در آید

رسد خاتم ازان دست سلیمان
که آن مهر است برفهرست پیمان

پرستاران که می بودند غافل
ازان علمی که دارد عشق دردل

حمل † کردند برفرط جنونش
نداستند آئین فسونش

بلی دلهای عشاق است هشیار
بکار خویشتن باشد خبردار

ازیں در اهل غفلت را خبرکو
دل آسوده را زین می اثرکو

درین گفتار بود آن ماه پاره
هلال آسا نظر آمد ستاره

نمایان شد درون چشم از دور
چو ماه نو براوج چرخ پرشور

دمی بگذشت کان تابنده اختر
شتابان چون شهاب آمد فروتر

ازان سیری که پیدا از هوا شد
بنزد لعل پرنور چون هماشد

شدند آن هردو گل اندام همدم
بهم آغوش چون بادام توأم

خبر داد انگهی زان شاه عالم
بدادش نامه و تصویر و خاتم

چو دید آن ماه تصویر همایون
فرو بارید سیل اشک پرخون

زجان انگشتری را مشتری شد
گرفتار فسون دلبری شد

چو سر بکشاد زان پیچیده نامه
بخاک افتاد از سرهمچو خامه

* میریخت - بهاتی تھی -

† : حمل = بسکون میم

بغش آمد ازاں مضمون دل ریش
چوگل زد چاک جیب خامهٔ خویش

ازاں تصویر چوں تصویر گردید
بپاے جاں او زنجیر گردید

گہے بر چشم تر خاتم نهادے
گہے چوں حرف بر نامه فتادے

کشیدے گاه در برصورت یار
ازاں تمثال کردے سینه افگار

بگفتا کانچه من در خواب دیدم
گل مقصود زاں در خواب چیدم

همان است ایں جوان مهر افروز
همان است ایں فروغ شمع نوروز

دلم آشفتهٔ گل روے او شد
درون بند مشکیں موی او شد

بلای نور بخش دیدهٔ من
متاع صبر و دیں دزدیدهٔ من

بشد شرم و حیاے دیده ازوے
پریشاں شد دل غم دیده ازوے

چنیں میگفت و میزد دست بر سر
بگردوں دود آهش بسته چنبر

ز درد عشق می نالید هردم
براں تمثال رو مالید هردم

ستاره دید چوں اورا ز جاشد
ز بار غم سهی سروش دو تا شد

کشیده در بر خود همچو جانش
تصدق گشت بر سرو روانش

بدو گفتا که ایں غم از پئی چیست
ز ماتم دیده پرنم از پئی چیست

بشکر حق زباں ترکن که وقت است
بدرگاهش فرو سرکن که وقت است

که عنقا سر بدام تو در افگند
بپاے خود در آمد صید در بند

که من مایوس گشته از تلاشش
جگر داده به پیش دل خراشش

بنزد تو دل آشفته رسیدم
ترا از غصه بر خود ترش دیدم

بدانستم که رنجیده است ازمن
قصور جست وجو دیده است ازمن

عناں برتافتم از صحبت تو
بخود کردم گوارا فرقت تو

بباغ خود که راهی هست دو ماه
سکونت داشتم در روے بصد آه

قضارا سر کشیدم در بیاباں
شده در شکل آهوی شتاباں

نظر آمد مرایاد تو آنجا ۔ برخش تند دلدار تو آنجا

مرا دانسته آهو در پئی من ۔ در افگنده فرس شاه نکوظن

رسید اندر گلستانم چو خورشید ۔ پئی صید آمده گردید خود صید

نمودم تا به این جا کار سازی ۔ که شد افسانه کوته از درازی

ظهور از طالع تو گشته این کار ۔ و گرنه بود پیش عقل دشوار

کنون باید که زینجا هم بپاسخ ۔ روانه کن یکی مکتوب فرخ

همایون نیز بهر تست بیتاب ۔ بریزد اشک از دیده چو سیلاب

زیاده از تو او باشد گرفتار ۔ ستم بر دل کشد بهر تو بسیار

ستاره چون بدین گونه سخن گفت ۔ یکی از صد درنا سفته در سفت

ازین گفتار رنگین سخن ور ۔ بسی گردید ممنون لعل پرور

بدو گفتا که ای غمخوار دیرین ۔ فدا بر تو هزاران جان شیرین

بجسم من دمیدی روح تازه ۔ کشیدی بر رخ من تازه غازه

بود قاصر بشکر تو زبانم ۔ نگنجد محنت تو در بیانم

کنون باید بهر قسمی که دانی ۔ مرا با سحر ساز من رسانی

بسویم جان جان من گراید ۔ ازین بهتر چه باشد کی در آید

و گرنه من روم جائی که او هست ۔ که افتاده است کارم باز بر دست

پس انگه دست زد بر روی خامه
نوشته سوی یار خویش نامه

نامه نوشتن لعل پرور در جواب همایون شاه وروانه شدن ستاره نزد او

قلم بوسید چون دست پری کیش ۔ نگارش یافت مضمون جگر ریش

که ای سر دفتر عشاق نامی ۔ درشهوار دریائی گرامی

بعش آمد ازان مضمون دل ریش — چوگل زد چاک جیب خامهٔ خویش

ازان تصویر چون تصویر گردید — بپای جان او زنجیر گردید

گهی بر چشم‌تر خاتم نهادی — گهی چون حرف بر نامه فتادی

کشیدی گاه در برصورت یار — ازان تمثال کردی سینه افگار

بگفتا کانچه من در خواب دیدم — گل مقصود زان در خواب چیدم

همان است این جوان مهر افروز — همان است این فروغ شمع نوروز

دلم آشفتهٔ گل روی او شد — درون بند مشکین موی او شد

جلای نور بخش دیدهٔ من — متاع صبر و دین دزدیدهٔ من

بشد شرم و حیای دیده ازوی — پریشان شد دل غم دیده ازوی

چنین میگفت و میزد دست بر سر — بگردون دود آهش بسته چنبر

ز درد عشق می نالید هردم — بران تمثال رو مالید هردم

ستاره دید چون اورا ز جاشد — ز بار غم سهی سروش دوتا شد

کشیده در بر خود همچو جانش — تصدق گشت بر سرو روانش

بدو گفتا که این غم از پئی چیست — ز ماتم دیده پرنم از پئی چیست

بشکر حق زبان ترکن که وقت است — بدرگاهش فرو سرکن که وقت است

که عنقا سر بدام تو در افگند — بپای خود در آمد صید در بند

که من مایوس گشته از تلاشش — جگر داده به پیش دل خراشش

بنزد تو دل آشفته رسیدم — ترا از غصه پر خود ترش دیدم

بدانستم که رنجیده است ازمن — قصور جست وجو دیده است ازمن

عنان برتافتم از صحبت تو — بخود کردم گوارا فرقت تو

بباغ خود که راهی هست دو ماه — سکونت داشتم دروی بصد آه

قفارا سر کشیدم در بیابان — شده در شکل آهوی شتابان

نظر آمد مرایاد تو آنجا　　برخش تند دلدار تو آنجا
مرا داشته آهو در پئی من　　در افگنده فرس شاه نکوفن
رسید اندر گلستانم چو خورشید　　پئی صید آمده گردید خود صید
نمودم تا به این جا کار سازی　　که شد افسانه کوته از درازی
ظهور از طالع تو گشته این کار　　و گرنه بود پیش عقل دشوار
کنون باید که زینجا هم بپاسخ　　روانه کن یکی مکتوب فرخ
همایون نیز بهر تست بیتاب　　بریزد اشک از دیده چو سیلاب
زیاده از تو او باشد گرفتار　　ستم بر دل کشد بهر تو بسیار
ستاره چون بدین گونه سخن گفت　　یکی از صد دردنا سفته در سفت
ازین گفتار رنگین سخن ور　　بسے گردید ممنون لعل پرور
بدو گفتا که ای غمخوار دیرین　　فدا بر تو هزاران جان شیرین
بجسم من دمیدی روح تازه　　کشیدی بررخ من تازه غازه
بود قاصر بشکر تو زبانم　　نگنجد محنت تو در بیانم
کنون باید بهر قسمے که دانی　　مرا با سحر ساز من رسانی
بسویم جان جان من گراید　　ازین بهتر چه باشد کو در آید
و گرنه من روم جائے که او هست　　که افتاده است کارم باز بر دست

پس آنگه دست زد برروے خامه
نوشته سوی یار خویش نامه

نامه نوشتن لعل پرور در جواب همایون شاه و روانه شدن ستاره نزد او

قلم بوسید چون دست پری کیش　　نگارش یافت مضمون جگر ریش
که ای سر دفتر عشاق نامي　　در شهوار دریائے گرامي

زپایه تو بنازد تخت شاهی — بود چتر سرت ظل الهی

بخوزستان چو تو شاه جوان بخت — ز شاهان کس نیامد برسر تخت

عجب شد این که با وصف بزرگی — باین اطوار شایان سترگی

فسون سحر سازی از که آموخت* — درین فن مهره بازی از که آموخت

که کردت این چنان تعلیم افسون — که آموزید زینسان طرح شبخون

دلم بردی و صبر از جان ربودی — زرمن بر محک زین آزمودی

یکی جادو ' دگر دزدی چه رنگ است — دل مردم ازین هر دو بتنگ است

بود از دزد کار خلق ابتر — چو جادوگر شود الله اکبر

طریق جادوانه پیشهٔ تست — بشب شبخون زدن اندیشهٔ تست

من اندر خانهٔ خود در بدخشان — نهان بودم بکان چون لعل رخشان

ندیده چشم اختر گاه رویم — نه جنبش کرد باد صبح سویم

ملک از بهر دیدن آرزو داشت — فلک سوراخ درزن مو بمو داشت

تو در شب تاختی بر کشور من — چو دزدان آمدی بر بستر من

نمودی روی خود را همچو خورشید — ربودی رنگ از رخسار امید

همایون نام خود گفتی ورفتی — مرا زین گونه آشفتی و رفتی

بود این شیوه بس دور از مروت — بعید است این ز آئین فتوت

چرا کردی بمن این حیله بازی — چراکردی بمن این ترکتازی

ندانم من چه افسون خوانده باشی — ز راه خرمی دل رانده باشی

چه نسبت بود سابق بامن و تو — چه الفت بود فیما بین نیکو

زملکی تا به ملکی تاختن چه — بمن تیغ جفارا آختن چه

شهان را عدل باشد عدل تو چیست — گر این عدل دانی کی توان زیست

---

* بقاعدهٔ فارسی « امرختی » چاہیے —

تو هستی دزد اے والا مناقب نباشد شاہ را دزدی مناسب
بشب در آمدی در منزل من ربودی یک قلم نقد دل من
شدم مفلس ندارم هیچ چیزے زگنج عقل ودین درکف پشیزے*
درون بحر غم هستم دگر هیچ حباب آسا تهی دستم دگر هیچ
ندارم طاقت تیمار اکنون شدم از خست دل بیمار اکنون
خدا را رحم کن ای جاں بہ بخشا بحال زارائے شاداں بہ بخشا
ستارہ نامہ و تصویر و خاتم رسانیدہ ازاں سرخیل آدم
ازاں روغن بر آتش باز اُفتاد جگر اندر دهاں کاز † افتاد
نمی بینم بہ شب ز نہار مہہ را پرستاری کنم تمثال شہہ را
سحر گہہ یادگر گر کار دارم بدل نقش خیال یار دارم
اگر شب هست اندر یاد تو هست وگر روز است در فریاد تو هست
محبت نامہ زین گونہ نوشتہ برنگ اشک گلگونش سرشتہ
دگر تصویر بہر یادگارش بنقش خویشتن کردہ نگارش

سپردہ باستارہ تارود زود
دگر بارہ بنزد مرجع سود

دربیان آمدن ستارہ از "بدخشان،، درباغ خود وفرستادن اودامون رانزدیك همایون بانامہ و تصویر لعل پرور

ستارہ بعد طی صد مراحل پریدہ چوں هما منزل بہ منزل
رسیدہ اندرون روضۂ خویش بیاسودہ ز رنج راہ پر نیش

* دمڑی، پائی - پیسہ یا تانبے کے چوتھائی حصہ (غ)
† چھچھوندا — ماخوذ ازقی، و هدف سازندہ (غ)

پس از چندے بدامون داد تصویر   بآں نامه که کردش ماه تحریر

فرستاده بنزدیک همایوں   که تا مرهم بود برریش محزوں

همایوں اتفاقاً اندراں روز   برائے سیر باغ راحت افروز

بروں شهر از بهر تفرج   رواں شد همچو دریا از تموج

گهی برگل نظر در باغ کردے   ز رخسارش جگر پرداغ کردی

گهی بر نرگس شهلا نظر کرد   ز یاد چشم دلبر چشم تر کرد

گهی از سروبر آں قامت ناز   تصور میشدے در خاطرش باز

گهی بر جوی بار از دیدهٔ تر   ز مروارید بستے رنگ احمر

گهی از برگ گل کردے لبش یاد   گهے زاں خنده کردے عیش برباد

غلیوازی دریں آشفته حالت   در آمد همچو هدهد بر بشارت

چو آهو بر زمیں زد غلطک چند   شده ماه دل افروز خرد مند

به پیش شه سر افگند و ثناگفت   بر آئین پرستاراں دعاگفت

ملک پرسید اورا کای نکوکار   که آید از تو بوی الفت یار

بگو بهر الهٰی کیستی تو   در ایں جا از برای چیستی تو

ز آمد آمد چوں تو خجسته   رسیده جاں بجسم ایں شکسته

در آید از دل تو بوی انست   که شاید هست در تو خوی انست

شکر لب گفت کای شاهجهاندار   ترا پیوسته بادا آسماں یار

منم یک خس ز گلزار ستاره   ز لطفش یافتم عمر دوباره

چو جاں بخشید در تن قادر من   نهاده نام داموں مادر من

کنیز آں مه گلگوں عذارم   فدای آں گل رنگیں بهارم

پی اظهار آمال بت تو   فرستاده مرادر خدمت تو

در آمد از بدخشاں آں صنوبر   مرخص گشته باز از لعل پرور

ببینی اینک زفانوی تو تمثال — بنه بردیده تا باشی نکو حال

صحیفه نیز دارم از خط اؤ — بخوان تاجان بیابی اے جهان جو

چنین گفت و فراتر ارمغان کرد — پریشان باز در قالب روان کرد

همایون دید چون تصویر معشوق — رسانده ناله را بر چرخ عیوق*

برویش روی خود مالید و نالید — جبین برپاے او بسیار مالید

پس انگه نامه راوا کرد و بر خواند — بهر یک لفظ اشک از دیده افشاند

بمغزش چون شراب عشق زدجوش — بروی خاک در افتاد بیهوش

چودامون دید شه شد نیم بسمل — هزاران زخم کاری خورد در دل

ازان آهنگ دیگر ساز آورد — بجویش آب رفته باز آورد

دگر باره چوشه در جوش آمد — ازان دیوانگی در هوش آمد

بدامون گفت کای سرمایهٔ ناز — بت عیار و ماه ناز پرداز

چه گفتا باستاره اندرین کار — چسان آسان شود این کار دشوار

چه سان حاصل شود از وصل او جان — چه سان آید بلب این آب حیوان

جوابش داد دامون کای جهانگیر — نباید عشق را درکار تدبیر

اگر شه میرود سوی بدخشان — به بیند روی آن ماه درخشان

رسد یا او درین جاهمچو خورشید — بر آرد شاه را گل شاخ امید

اگرچه آن مهه نو نورعین است — ولی در اختیار والدین است

بود اینجا رسیدن غیر ممکن — دگر حق واقف است از علم باطن

همایون سر بجنبانید زین قول — بسے پیچیده از اندیشهٔ هول

مرخص گشت دامون از همایون — بآن طوریکه می آمد زهامون

---

* نام ستارهٔ که سرخ رنگ و روشن است در کنارهٔ راست کهکشان که پس ثریا بر آید و پیش آن شود عیوق ازان گویند که گویا او نگهبان ثریا است مشتق از عوق باز داشتن۔(غ)

دگر بارہ بہ پیش بانوی خویش رسیدہ آں سبک روح پری کیش
بد و گفت انچہ میدید آز شہنشاہ بلاے عشق و جوش زاری و آہ
غرض تخم محبت کاشت در دل چو سروش بست برپابند از گل

چو سرزد از جگر ایں شعلۂ درد
بدون آب و صلش کے شود سرد

در بیان متولد شدن نوید ابن ہمایون شاہ از شکم نگینہ دختر بادشاہ گرجستان یعنے غوری خان

بہر جنبش کہ در عالم پدید است فلک بہر ترا کیب جدید است
ہیولی صورت دیگر پزیرد مواد کہنہ شکل تازہ گیرد
ز صنع مبدع صورت بہردم شود پیدا یکے شکل مکرم
چو اختر جلوہ پرداز اثر شد نگینہ از ہمایوں بارور شد
صدف آمادہ شد آبستنی را رگش در جنبش آمد رستنی را
بر آمد از رحم بیروں سعیدی چو ماہ نو نشاط افروز عیدی
ہمایوں زیں ہمایوں شاہزادہ در انعام بر عالم کشادہ
چراغ خرمی در محفل افروخت متاع خوشدلی بسیار اندوخت
منجم چوں ازو تقویم پرداخت نوید ابن ہمایوں نام او ساخت
چوپا از مہد در زیں فرس کرد بدرک معنی صورت ہوس کرد
بہر شکلے کہ باشد زیر پردہ براں راے رسایش دست بردہ
ز ارباب متانت دانش آموخت ز استادان ہر فن بہرہ اندوخت
ہمایوں از چنیں فرزند دل بند بسے در خویشتن گردید خورسند

بلی فرزند گرنیکو سرشت است ۔ زدیدارش پدر اندر بہشت است
اگر بد شد بروازحق عتاب است ۔ پدر از صحبت او در عذاب است
چہ خوش گفت است مرد خیر اندیش ۔ زن بد بہتر از فرزند بدکیش
کزاں بدخو شود خاطر پریشاں ۔ ازیں بد رشک گردد خانہ ویراں

ازو ممکن بود گرکس کند ترک
رہائی نیست زیں بد تا دم مرگ

حکایت ہم دریں معنے

شنیدستم کہ از گردان کوفی ۔ بزرگے بود صاحب ابن صوفی
ز فرزنداں عاص ابن منیہ ۔ بسے میداشت مال ددنیویہ
زنی خواست از بنی اعمام درعقد ۔ زکابیں بست صد دینار بر عقد
اگر چہ زن بصورت حورمی بود ۔ و لی از حکم شوہر دورمی بود
تنورش را چوآتش بر گرفتی ۔ تنور خانہ سردی در گرفتی
رود درکش مکش شبہاے صوفی ۔ حروف شکوہ بر لب ہاے صوفی *
بود روزش یکی روز قیامت ۔ ندمیدید اندراں روی سلامت
پسر زائید بعداز مدت چند ۔ پدر شد زاں پسر بسیار خورسند
بدل گفتا گرایں برکار گردد ۔ ز عمر خویش بر خوردار گردد
کند جہدے در اصلاح مزاجش ۔ کہ یابم خورمی از امتزاجش
وی آں بد زیادہ ترازاں شد ۔ چو دیو تیرہ دل بردل گراں شد
گہی میزد پدر را از طپانچہ ۔ نمودے عارضش از پنجہ رنجہ
اگرا و تیرگی از بدرگی داشت ۔ و لی ایں بد گہر بس خیرگی داشت
شدہ صوفی گرفتار ستم جو ۔ یکی کافر دگر شیطان بد خو

* ای ذات اورا ۱۲ منہ

پس از چندے چناں از صبر رفته | به بیچاره فراواں جبر رفته
یکی از دوستانش گفت کای یار | چرا زینساں کشی بر خویشتن بار
خصوصاً از زن بد زندگانی | کشی تا کئی بدل بار گرانی
رهاکن از خود آں سرمایهٔ جنگ | خراش پابود از موزهٔ تنگ
جدائی بهتر از مار ستم ناک | شجاست دورکن از جامهٔ پاک
زن بد اژدهارا یار باشد | چو خصم بدبسے خونخوار باشد
جوابش داد صوفی کاے خردمند | توهم دانی که دارد زندگی بند
زن بد را رها کردن توانم | علاج گوهر بد را ندانم
اگر او رفت این مطرود باشد | چوتیشه لخت دل را می تراشد
اگر فرزند ناهنجار گردید | تو گوئی مردمک بیمار گردید
بد فعش چشم را کوری در آید | اگرمی ماند و رنجوری در آید
زبودن درد و نابودن دگردرد | دریں هردو عذاب است اے جواں مرد
زن بدخوی گاهے مهرباں است | پسر چوں بد شود ازدشمناں است
طلاقش سهل باشد نیست دشوار | اگرچه قطع آں دور است از کار
و لے ایں را علاجے نیست پیدا | بعالم فتنهٔ او شد هویدا

ازیں خفت پدید آید گرانی
فتد از بام طشت زندگانی

دربیان وفات کردن شاه بدخشاں و مقرر شدن حکومت آں جابر ختامه مادر لعل پرور -

ازیں چرخ زبرجد رنگ هرروز | بروں آید یکی شکل جگر دوز
اگر چه پرده اش خوش رنگ باشد | نوایش خارج آهنگ باشد

کسے راشیست راحت زیر گردوں — کہ بل گردوں بود درخوں شفق گوں
چو خور بر سطحۂ مشرق برآمد — بمغرب سرنگوں آخر در آمد
بشب چوں جلوہ گر مہتاب گردید — سحر گہہ گوہر بے آب گردید
رقم سنج جرید سینۂ چاک — گہر افروز بحر چشم نمناک
چنیں گوید زدلہائے پریشاں — حکایت سر گذشت حال ایشاں
کہ آں شاہ بدخشاں دز بدخشاں — بتے میداشت چوں خورشید رخشاں
بہ بند الفتش دل را گروداشت — بمغز خود از آں گلزار بوداشت
قضارا فرق شد در اعتدالش — خلل آمد بہ طبع بے ملالش
گلش پزرفت رنگ زعفرانی — بروں انداخت لون ارغوانی
ز حکما * جست تدبیر درستی — کہ تا یابد مزاجش تندرستی †
شفا پیچید رو از جملہ تدبیر — ندامت بر اطبا شد ز تقدیر
ملک مالید دست خود ز ہیہات — کہ بد ناید ز طب داروی اموات
گہر آخر فگندہ آب خود را — ندیدہ ماہ در خود تاب خود را
بشہہ گفتا کہ اے خورشید انور — جہاں باداز نور تو منور
بہ‌ن اکنوں شدہ دست قضا چیر — بدست ترک گردوں ہست شمشیر
چو مرغ روح در پرواز آید — دگر گونہ نوائے ساز آید
برائے من کنشت تازہ سازی — چو طاق نیلگونش بر طرازی
دراں معبد نہی مہد من پاک — معلق نا نیفتد بر سرم خاک
ملک پزرفت اما دل بسے سوخت — ز چشم تر گہر در دامن اندوخت
پس از دو روز آں گل روی خنداں — سپردہ قابض ارواح را جاں

---

* صحیح : حکماء — بفتح ثانی —

† درستی اور تندرستی میں قافیہ مکرر ہے —

ملک طرح بنای نو در افگند — ز خاک کهنه آب نو بر افگند
کنشتی ساخت چون بتخانه چین — فرود او بهشت دروی مهد رنگین
زیارت را گهه و بیگاه رفتی — ز دل گرد ملال خویش رفتی
شبی آن جا چراغی کرد را هب — فروزان کرد از نقش عجائب
ملک بهر تماشا شد بدعوت — که باشد چشم را یک گونه شهوت
بهر چیزیکه دارد میل خاطر — بود آن طوق گردن در مظاهر
سخن از هر طرف می شد دران شب — کشاده هر یکی در گفتگو لب
ازان ها گفت شخصی کا ندرین طاق — اگر چه هست خوبیهای آفاق
ولی بی آب از آب زلال است — ازان بر ساکنان خیلی ملال است
ملک گفتا که فردا چاه کندم — که گفتار ترا نیکو پسندم
سخن گر نیک باشد دل پزیر است — درون پردهٔ دل جائی گیر است
سحر گهه چون شهٔ خاور برآمد — بخوان آسمان قرص زر آمد
بصحن دخمهٔ آن ماه روشن — ملک آمد برای چاه کندن
زمین بشگافته چون از پتی بیر * — برون آمد ز قعرش لوح تصویر
بهرمر بود نقش ماه مدفون — ازان دیده شده شهه همچو مجنون
نظر وا کرد و لب را از سخن بست — ز حیرت شد عنان عقل از دست
چو جیب گل گریبان چاک کرده — کلاه خسروی در خاک کرده
چه جادو بود یارب کاندران حال — شده غیب از نظر آن نقش تمثال
ازان نیرنگ شهه بیچاره گردید — براه بیخودی آواره گردید
بخلوتگاه بیماری در افتاد — چو نقش فرش بی حس از سر افتاد
دگر باره بت بیجان بخوابش — رسید و کرد زین گونه خطابش

---

* ام چاه - ۱۲ منه

که ای مبهوت دنیا چند پر آ ازین دام سراپا بند بر آ
مرا بی تو به عقبیٰ نیست آرام که کی آرام باشد بی دلارام
تو با من بسته بودی دل زعالم چرا بر داشتی اکنون درین غم
ز شرط یکسری پر هست بیجا تو باشی اندران جا من این جا
اگر بادام دو مغز است لاکن بود یک جا بهم اندر مواطن
بیکرندگی کجا باشد جدائی جدائی بر نتابد آشنائی
ملک زین خواب چون بیدار گردید زسابق سخت تر بیمار گردید
یقین دانست کامد وقت نزدیک بچشمم روز روشن گشت تاریک
بدنیا هیچ کس را زندگی نیست درین آفت کده پایندگی نیست
فراهم کرده باهم جمله ارکان حکایت کرد زان محبوب بی جان
ختامه را که بانوی سران بود بسی واقف ز حال ماجرا بود
نشانده بر سریر پادشاهی سپرده افسر ظل الهیٰ
روان گردید در جائیکه آمد بلی هرکس دران جامی خرامد
درون مهد نزدیک مه نو بلند * اندر در آمد جای خسرو
ختامه باوجود سوگ شوهر نموده حکم بندوبست کشور
جهانبانی بدستور ملک کرد جهان چون در بسلکی منسلک کرد
زمانه چون نسیم نو بهار است اگر دانی بلوح یخ نگار است
نسازد باکسی تا دیر ماند اگر ماند دهان شیر ماند

بود چون قحبه فرسوده چند
نه بندد دل درو هرگز خردمند

حکایت بر سبیل تمثیل

بزرگی دید دنیا را بخوابش درخشان چهره چون آفتابش
بسان دختری بابکر بوده کله از غنچه تازه ربوده

* صحیح بفتح اول و ثانی :- (غ)

بدو گفتا که ای بد خوی ظالم چگونه ماندهٔ تا حال سالم

بدست صد هزاران شوهرانت چگونه ماند بکر تو امانت

بگفتا خواهشم مردان نه کردند زرغبت دست سوی من نه بردند

گزر افتاد هیزان را بسویم ازان رو بر نیامد آرزویم

برای بکر بردن مرد باید کجا نامرد را مردی درآید

کسی در خانه باشد این حکایت بس است اورا اگر دارد درایت

بحمداللہ که اندر بند دنیا نگشته ابجدی پابند دنیا

درین باغ خزان دیده چو شمشاد بود با وصف پابندیش آزاد

ندارد غیر حق در دل کسی را نچیده غیر گل گاهی کسی را

کند پرهیز از اصحاب دنیا گریزد ازبر ارباب دنیا

کند شاهی در اقلیم گدائی بملک فقر میدارد خدائی

نه کس با او نه او باکس نهد کار
بود چون نقطه ساکن زیر پرکار

در بیان شورش کردن عشق لعل پرور بر همایون شاه، و رفتن او از خوزستان درنخشب

سخن پرور سخن چون کرد آغاز چنین گوید ز تاریخ کهن باز

که چون رخصت گرفته از همایون بنزدیک ستاره رفت دامون

دماغ شه ز سودا زور انگیخت ز عشق لعل پرور شور انگیخت

نماند ه تاب در دل از جدائی شده جان بیقرار از آشنائی

شب و روزش خیال یارمی بود تصور زان بت دلدار می بود

اگر می خفت در خوابش مثالش ‏ سحرگہ پیش چشم او جمالش

ز عشق نازنین غم مو بمو داشت ‏ بآں تمثال ہردم گفتگو داشت

نگینہ واقف از اسرار او شد ‏ ززینہ مضطر از افکار او شد

بلی عشق است پنہاں کی بماند ‏ کجا پوشیدہ زخم جان بماند

چہ خوش گفت آں کہ مردکاردان است ‏ کہ مشک و عشق ہردو رازدان است

کہ آں اظہار سازد بوی خود را ‏ و این ظاہر نماید خوئی خود را

قضا را ہم دراں ایام دل ریش ‏ کہ بر دل می خلیدی نیش برنیش

ز نخشب قاصدی آمد سبک ساز ‏ کشادہ چوں کبوتر بال پرواز

حکایت کرد از شاہ بدخشاں ‏ ز اشک لالہ گوں آتش افشاں

ہمایوں سخت تر غمناک گردید ‏ ازیں ماتم گریباں چاک گردید

کہ روی لعل پرور یاد آمد ‏ دلش زاں درد در فریاد آمد

برای خاطر او خاطر ایں ‏ شدہ بر فوت او بسیار غمگیں

قرابت میدواند ریشہ در دل ‏ پدید آید ازاں اندیشہ در دل

نہ رویت شرط عشق آمد بعالم ‏ نہ خیزد عشق از رویت و گر ہم

برنگ برق آتش بر فرو رد ‏ در آتش ہر چہ در افتد بسوزد

چہ خوش فرمود آں شیخ گرامی ‏ جناب حضرت مولائے جامی

"نہ تنہا عشق از دیدار خیزد ‏ بساکیں دولت از گفتار خیزد"

بحسن لعل پرور از شنیدن ‏ ہمایوں گشتہ عاشق تر ز دیدن

شد آں گلرو بخواب اندر گرفتار ‏ ندیدہ اندریں عالم رخ یار

پس ایں الفت بدیدن منحصر نیست ‏ دریں نسبت اثر راہم خبر نیست

کہ ایں سریست روحانی دگر ہیچ ‏ نہ جسمانیست کاید عقل در پیچ

نہ دانش را دریں اسرار مدخل* ‏ نشد ایں عقدہ بر آسودہ دل

---

* صحیح لفظ: مدخل = بکسر خاء ـ [illegible] نہیں ہوسکتا ۔

ازین رو گفت آن گویندهٔ نغز — که از گفتار او شد گرم تر مغز

میان عاشق و معشوق رمز یست — کراماً کاتبین را هم خبر نیست ''

بدون اطلاع مادر خویش — فگنده بر رخ خود چادر خویش

بزیر پاکشیده فرش هامون — چو خسرو شد روان بر پشت گلگون

رفیق خود خیال یار کرده — بخود رنج سفر هموار کرده

بریده راه بی یا وربه نخشب — در آمد همچو مه در پردهٔ شب

سحر گه هر یکی واقف شد از شاه — برای بندگی آمد بدرگاه

ز خوزستان درآمد لشکرش هم — چو دریا موج ریزان عسکرش هم

به نخشب شد مقاماتش هویدا
کتاب وصل را دیباچه پیدا

در بیان آمدن لعل پرور در نخشب و ملاقات کردن با همایون و رفتن شاه در بدخشان

نوا سنجان این شیرین ترانه — شکر ریزان این رنگین فسانه

نموده گرم بزم آشنائی — چنان دادند داد دلربائی

که چون بر لعل پرور عشق زد جوش — از و هم زندگانی شد فراموش

لقای یار را مشتاق گردید — بشوقش شهرهٔ آفاق گردید

خیالی بست در دل کز بدخشان — بباید رفت سوی شهر موقان

که آنجا فصل گل دارد بهاری — بهر برگ است زیبا تر نگاری

هوایش چون مزاج گلعذاران خوش — پسند فیلسوف صاحب هش

در آبش قوت جسم و روان است — نضارت بخش باغستان جان است

دلم آنجا پذیرد رنگ تسکین | دماغم تازه گردد چون ریاحین
شبی شد پیش مادر بهر این کار | ضمیر خویش با او کرد اظهار
خجسته گفت کای جان خوب باشد | مرا هم خاطرت محبوب باشد
رود مردم به تابستان بهوقان | برای سیر اکثر در گلستان
مبارک هست باید رفت آن جا | بیابی خرمی خیلی دران جا
سپردم من ترا در حفظ یزدان | یتیمان را خدا باشد نگهبان
خجسته را تصور آن چنان بود | که از درد پدر این لعل فرسود
محبت با پدر بسیار میداشت | لهذا چشم را خونبار میداشت
بود بهتر که زینجا جای دیگر | گزارد وقت در صحرائے دیگر
نمی دانست کین سودای عشق است | درون دل نهان غوغاے عشق است
بود عاشق ز هر دو عالم آزاد | کجا مرگ پدر باشد باو یاد
ز خود رفته چه می پرسی قرابت | که او برداشته دست از نجابت
چو ریزد عشق رنگ تازه دستور | فلان ابن فلان این جا چه منظور
پدر را کے شناسد دل رمیده | رخ مادر کجا بیند ز دیده
شناسائی کجا دیوانه دارد | جنونش نقش بردل می نگارد
غمش مادر پدر غصه ازین دو | توله گشت عاشق اے نکوخو
سحر چون مهر از دریاے چین شد | به بختی فلک محمل نشین شد
برون شد لعل پرور از در کاخ | بر آمد بر سمند تیز گستاخ
ز خیل دلفریبان پری چهر | گزیده هفت تن را از سر مهر
یکی گلچهره دیگر سرو آزاد | سیوم شهلا، چهارم بود شمشاد
مه پنجم دل افروز سخن ور | نبوده ششمین جز ناز پرور
ستاره هفتمین کوکار ساز است | عزیز و مهربان و دلنواز است

اشارت کرد بر همراهی خود   بدیگر کس نداد آگاهی خود

بزیرران هر یک تند تازی   زهی تازی که زینسان برد بازی

روان گشتند چون شاهین پران   سپه دنبال شان چون شیر غران

دمی ناگشته چون صرصر بآرام   بموقان آمد آن ماه دلارام

شنید آنجا خبرکان شاه دلریش   به نخشب هست اما دور از خویش

چو مجنون نعل در آتش فگنده   چو لیلی باز محمل شد کشنده

چو شیرین شد روان بر پشت شبدیز   برای دیدن دیدار پرویز

فرس را در بیابان باز در تاخت   سپه در شهر موقان رخت انداخت

ولی آن دختران بودند همراه   بسان اختران پیرامن ماه

همایون دید کان ماه جهان تاب   رسد بر تشنه لب مانند سیلاب

بر آمد بهر استقبال جانان   بسا بگریست بر احوال جانان

ازان بر آمدن غم خورد بسیار   جریده کردن طی راه دشوار

جمالے دید چون خورشید عالم   چو او پیداشه شد در نسل آدم

درخشان چهره اش چون صبح پرنور   به پیش حسن او گردد خجل حور

چو جان در برکشید و لب ببوسید   ازان گلرنگ عطر گل ببوئید

بهم یک جان و دو قالب چهل روز   به نخشب روز و شب کردند نوروز

و لیکن بود عصمت پرده انداز   نیامد بر کبوتر شاهین باز

کشیده گشت خود را لعل پرور   ازان دست همایون فلک فر

زآتش کیسه پنبه نگهداشت   بزیر سنگ خارا شیشه نگذاشت

پس انگه هر دو بر سمت بدخشان   روان گشتند چون مهرزر افشان

ختامه دید کامد رشک جمشید   بهمراه مه نو همچو خورشید

ز اقبالش خبر میداشت بسیار   که شاه نوجوان است و نکوکار

بخوزستان جهانبان است یکتا — بگرجستان کسی نگذاشت همتا
چو غوری خان کشیده خاک برسر — گره بسته باو کابین دختر
فراتر رفت و تعظیمش نموده — فرو آورد و تکریمش نموده
چه خوش باشد که زیر چرخ دوار — ز مهمانی بدامادی رسد کار
طفیل عشق خسرو بود مهمان — ز ارمن تا مداتن شد بفرمان
ز دامادی عروسی را بود زیب — و گرنه هست این در پردهٔ غیب
ازین بهترچه باشد ای نکو خواه — یکی شاهی دگر دامادی شاه

*

ختامه دید کز مهر همایون — رسد بر لعل پرور زجر گردون
شود در خلق آخر ماه بدنام — بهر کوچه در افتد طشت از بام
دل پاکان ازو افسرده گردد — گل عصمت بخود پژمرده گردد
شبی اورا بنزد خویشتن خواند — در از بهر نصیحت بروی افشاند
بد و گفتا که ای مه پارهٔ من — شکیب خاطر بیچارهٔ من
تو خود در ذات چون در یتیمی — شرف افروز دریاے کریمی
ز نسل کار فرمایان نامی — ز آل پاک جمشید گرامی
همایون گرچه شد شاه نوآئین — ولے از تخمهٔ بهرام چوبین
نباشد برکیان اورا بزرگی — ندارد پیش ما چندان سترگی
کیانی را شرف داده است یزدان — چه اشکانی چه دادانی چه ساسان
به بیگانه کسے در بند باشد — گهر را با خزف پیوند باشد
اگرچه لاف دارد کرم شب تاب — چه خواهد کرد پیش نور مهتاب
ملخ هم بال دارد لیک چون باز — نباشد در قیامش بال پرواز
بود مردان بحسن زن گرفتار — چو حسنش رفت زو گردند بیزار

---

* اصل کتاب میں عنوان کی جگہ خالی ہے

چو بلبل رنگ و بو چینند از گل — نباشد غیر گلها عشق بلبل
نه هر یک گل دم خود می سراید — که هردم برگل دیگر درآید
هرآن الفت که از شهوت بخیزد — چو شهوت رفت آن هم می گریزد
توچون موم است واو مانند آتش — بود آتش همیشه تیز و سرکش
کشد ز نگار در خود رنگ شنجرف — ز انگوزه رسد بر عطر گل حرف
همان بهتر که ازوی دور باشی — ز ظلمت بر گزشته نور باشی
بخودداری بزرگی هست پیدا — زخودداری مهابت شد هویدا
متاع خوش بها رادزد بسیار — چوکاسد شد بهانایند خریدار
خرد از بهر حفظ آبرو شد — چو در دل زخم شد دور از رفوشد
گهر باید که ماند برسر آب — چو آبش شد نمی ماند دگر تاب
سراب آب است تاکو دور هستی — فریب تشنه می باشد زچستی
توهم خانه پرداز است هردم — نباشد هیچ دروے چیز عالم
پریرویان حیارا کار بندانند — نه چون گل برخ هرغنچه خندند
زحرف ژاژ خایان کی توان رست — پلی برروی دریا کی توان بست
زنان مانند ریحانند در باغ — چولاله برجگر ناخوش بود داغ
چو بشنید این نصیحت لعل پرور — جوابش دادزین گونه بمادر
که ای سردفتر اسرار اقبال — طراوت بخش باغستان آمال
توهستی درة التاج سر من — ضیاے نور بخش اختر من
ز چشم قهر خورد گردور داری — بگویم حال گر معذور داری
بهنگامیکه بود از خورد سالی — شبی خسپیده بودم برنهالی
درآمد یوسف ثانی بخوابم — ربوده ازدل پرتاب تابم
دلم شد صیددام کاکل او — شدم آشفته بررنگ گل او

چو پروانه فتادم بر چراغش   شدم باد بهاری در سراغش
به بالینم چو شمع ایستاده   زخوزستان نشان خویش داده
بعشق من کشیده از جگر آه   همایون گفت نام خویش آن شاه
برای ازدواجم عهد بسته   بآن دل بستگی دل راشکسته
سحر گه پرده از روبر فگندم   فتاد آتش بخروار سپندم
پس از مدت ستاره رفت آنجا   نشاندش پیش من آورد زانجا
درین عرصه درآمد از پدرغم   فراقش کرد چشم از اشک غم نم
درین آوارگی تا شهر موقان   شدم چون صید مجروح پریشان
خبر آمدکه آن باغ همایون   به نخشب چون صبا آمد ز هامون
رسیدم من درانجا بهر دیدن   گل مقصود زان گلزار چیدن
نه من تنها به اویم بلکه او هم   خورد خون جگر چون من درین غم
کنون آمد ضیافت خوردن تو   غبار غم ز خاطربردن تو
مراهم غیرت آبای من هست   حیا در نرگس شهلای من هست
باركان میخورم سوگند اکنون   بنارو باد و خاک و آب جیحون
بآن آتش که ابراهیم آذر   برون آورد ازان صدگونه جوهر
بآن پاکی که بریزدان در آمد   بکار اهرمن نقصان در آمد
بآن محراب طاق آسمانی   بآن قصر بروج جاودانی
بآن نوریکه بر خورشید تابد   ز مشرق تابه مغرب می شتابد
بآن فصلی که رنگ نو بهار است   بصد هنگامه عید روز گار است
بآن دینی که ز استاشد هویدا   بآن ملت که را هب کرد پیدا
بآن مذهب که زر دشت است بانی   بآن آئین که جم دارد نشانی
با نفاس غریب بید خوانان   باسن ژند خوان کار نادان

بآواز شکر افشان ناقوس　　بگابانگ درای دیر طیموس *
بآن جامیکه کیخسرو نموده　　زچوگان فلک گوئی ربوده
بآن ابلق سمند تیز ایام　　که نگزارد قدم گاهی به آرام
نیارم من خلل در گوهر خویش　　نه بر کندم نخیل جوهر خویش
تو بهر من مشو حیران درین باب　　کجا خورشید تر دامن شود زآب
ختامه کرد آن سوگند باور　　خلاش را کرد دور از لعل پرور
برای رفتن صحرا رضا داد　　بخوان می پرستیدن صلا داد
رقیب لعل پرور عزتش بود　　برای پاسبانی عظمتش بود

همایون سنگ و مینا لعل پرور
بفرق هر دو عصمت سایه گستر

در بیان اوقات گزرانیدن همایون بالعل پرور چند روز در سیر و شکار۔

خوشا صحبت که با خوبان دهد دست　　کند دل را زجام وصل شان مست
زلعل شکرین دلفریبان　　رسد شربت بلبهاے غریبان
زکام غم کشد از مغز جانها　　دهد گرمی بافسرده روان ها
چو گر دید از ختامه لعل پرور　　بکار خود نهائیها مظفر
زبار قید مادر شد سبکدوش　　ولے سوگند عصمت بار بردوش
همیشه با همایون صید کردے　　بران مشتاق خدمت کید کردی
بآن دوشیزگان حور سیما　　گہے با تعبیه میکرد ایما
همایون با ستاره در تملق　　که او میداشت باهر دو تعلق
برنگ زغفران در جلوه می بود　　درین گلشن برای جلوه میبود

---

* نام پادشاه مند۔

همایون چون زباده میشدی مست بستی میزدی بر شاخ گل دست
گهی در بر کشیدی تنگ او را گهی کردی سبک سر سنگ او را
گهی بر پارهٔ نابات درلب نها دوی مکیدی تا بهٔ غبغب
گهی گل میزدی بر سینهٔ او ربودی داغ دل از کینهٔ او
اگر چه در فن خود شیر نر بود ولی آهو ازان هشیار تر بود
شکار او نمی شد هیچ گاهی تهی میداشتی زان پر کلاهی
برای لب تشنه شربت را نمی ریخت خمیری بر مراد او نمی بیخت
چه ظلم است اینکه باشد یار در بر چو بیگانه زنخوت بر کشد سر
بحال قرب بعد انگیز گردد درون شهد زهر آمیز گردد
طپاند جان عاشق را زنیرنگ بجای موم گردد سخت چون سنگ
ز دوری میتوان کردن جگر خون بنزدیکی اگر دوری بود چون
همایون از لب جو بهره اندوخت زبی آبی جگر چون تشنه می سوخت
صنم با دختران لاله رویان بآن جمع بتان مشک مویان
بنزد شاه می بودی شب و روز ز جام و چنگ میشد مجلس افروز
دل از بوس و کنار و از ترانه ربودی هر زمان در یک بهانه
چه در صحرا چه در خلوت چه در بزم شدی یک رنگ اما رنگ در حزم
بلی گر زن نباشد چون رضامند چه خواهد کرد مرد سخت پیوند
ز بردستی بزن کردن نشاید زبی مهری جگر خوردن نشاید
زنان مانند گل هستند نازک که جای گل بود بالائی تارک
بناز و غمزه دلها را فریب است ازین در بند آن دل ناشکیب است
در آوردن نه شد این طور حاصل ازین حیوان نادان هست جاهل
دل مردان زشهوت می فریبد نه خاطر زان تهی گشتن شکیبد

ادای دلبران جادوانه کند چون تیر در دلها نشانه
خصوصا آن تبسم کز لب ناز دهد مرغ ستم را بال پرواز
هزاران طرزیکه آید از کرشمه اگرچه در ادا ها هست شمه
ولیکن فتنه را پرواز بخشد در آرایش پری را ساز بخشد
کسی کو کشتهٔ تیغ بتان است شهید ناز نازک قامتان است
شناسد جلوهٔ بازار اینان ببازد جان خود درکار اینان

چو ناز تنگ چشمان ستمگار
نخواهد بود دیگر مردم آزار

دربیان شنیدن همایون خبر وفات جهان بانو مادر نگینه و رفتن او بطرف خوزستان بر طلب مادر خود

بزیر چنبر گردون گردان بود فرسودگی بهره نوردان
ازین دولاب وارون دور بیرون بر آید صد هزاران چشمهٔ خون
گدا را هم نباشد هیچ راحت نه شه را می نماید زو فراغت
بود هر دو بخلت در اسیری که آن از فاقه میرد و این ز سیری
همایون از جمال لعل پرور عروس عیش را می کرد زیور
چو سایه درپئی آن جوهر فرد بسی می کوفت از خود آهن سرد
شبی آمد بدام آن آهوی چین که از مادر بدل می داشت تلقین
دران هینیکه بود عشق را زور خروشان بود چون دریای پرشور
ز خوزستان برید چست و چالاک در آمد پیش شه با چشم نمناک
یکی نامه ز خط مادر او نهاده از ادب لرزان بر او

زرینه اندران تحریر کرده   همایون را بسی توقیر کرده

که ای فرزند دلبند خردمند   همیشه باد در حفظ خداوند

نیامد دردل تو یاد مادر   شدی محو جمال لعل پرور

زخوزستان بدخشان را پسندی   بقوم تنگ چشمان دل بنه بندی

مبارک باد برتو عشق آن ماه   که باشد عشق هم برتخت دل شاه

اسیر عشق را آزاد گویند   دل اند وه گیں را شاد گویند

گرفتم گر تراعیش است امروز   بهر روز است برتو عید نوروز

ولی حالم ببیں بی توبود چوں   نشستم تا گلو در دجلهٔ خوں

جدائی شد نصیب من دریں دور   زمانه می کند در دوریت جور

زنی کو مادر فرزند باشد   نگاهش بررخ او بند باشد

چساں حالش بود بی او بعالم   چساں جانش بماند اندریں غم

قیاسی کن توهم فرزند داری   دریں عالم یکی پیوند داری

نگینه باوجود آشنائی   بود دائم گرفتار جدائی

ازیں کشور ترا هرگز خبر نیست   ازیں می در دماغ تو اثر نیست

چنیں غافل نباید شد ز دولت   که غفلت دور تر باشد ز صولت

شهاں درکار خود هستند هشیار   ز نیک و بد خبر دارند بسیار

جهاں باشو ازیں عالم بدر شد   بملک آخرت اورا سفر شد

ظفرخاں را بود دور بغاوت   درون مغز از جوش شقاوت

هماں بهتر که ایں جا باز آئی   کنی بر تخت گاه خود خدائی

بگرجستاں خلل انچه که زاید   قدوم تو ازاں کشور رباید

جهاں را از جهانباں نا گزیر است   سخن گر خوش در افتد دل پزیر است

ملک چوں روح باشد ملک چوں تن   ازاں باد است ایں گل مثل گلشن

همایون نامۀ مادر چو بر خواند | بهر یک حرف از دیده در افشاند
بسی رقت نمود از هجر مادر | ز اشکش دامن مکتوب شدتر
دل از مهر نگینه نیز بگداخت | ازاں آتش جگر بریاں بسے ساخت
جہاں باشو بسے یادش در آمد | ز جور چرخ فریادش برآمد
ولی از لعل پرور دور ماندن | ازاں محبوب جاں مہجور ماندن
دل غمگین او فرصت نمی داد | برین آوارگی رخصت نمی داد
بلی آساں بود دادن بکس دل | ازاں بر داشتن کاریست مشکل
قرابت را کجا عاشق پزیرد | خسک را شعلہ کی دربر بگیرد
چہ باشد قدر مادر پیش مجنوں | پدر راکی شناسد مرد مفتوں
چو عشق آید کجا پروای شاہی | کہ پیشش عزتے دارد تباہی
ولیکن لعل پرور گفت باشاہ | کہ ای رونق فزای دولت و جاہ
اگر ایں جا بمانی ہمچو شیدا | خلل در ملک تو گردد ہویدا
دل مادر بباید شاد کردن | ازیں بند گراں آزاد کردن
نگینہ دست زد در دامن تو | جہاں باشو بود خوشدامن تو
زرینہ در شکم نہ ماہ جا داد | کہ تا چوں تو مہ فرخندہ را زاد
یکی زاں شد نہاں در پردۀ خاک | گریباں کرد زاں غم دخترش چاک
دگر دارد بدل داغ فراقت | چو ماہ نو بکاہد ز اشتیاقت
دریں صورت مناسب نیست زنہار | کہ ایں جامی نمانی مکث بسیار
کنوں رفتن بفیروز ستاں صلاح است | کہ از تو خلق را آنجا فلاح است
بدخشاں نیز دولت خانۀ تست | دگر رہ باز شو کاشانۀ تست
چو آئی باز ایں جامن کنیزم | بصدر ہمنشینی بس عزیزم
چو خسر و وصل شیریں گر دہد دست | چرا چوں کوہکن جاں میتواں خست

ملک از گفتن او گرچه رنجید   سخن حق بود از حق سر نه پیچید

چو ترک شام مشکین کرد جامه   شدند آن هردو نزدیک ختامه

حقیقت را باو گفتند هریک   در ناسفته را سفتند هریک

ختامه از جهان بادو بغم شد   پریشان موی زین درد والم شد

ظفرخان را ز تلخی داد دشنام   که برره نیست مرد بد سرانجام

پس آنگهه باهمایون رو نموده   در الفت بروی او کشوده

بگفتا کای چراغ نوراقبال   فروغ چهرهٔ خوش رنگ آمال

بزرگی مرد را در بادشاهی ست   چوشاهی رخت بر بندد تباهی ست

صلاح ملک را از دست دادن   بعشق لعل پرور ایستادن

پرکاهی نیرزد پیش دانش   مبادا کس چنین در آفرینش

گرفتم لعل پرور گر ترا شد   تو این جا حاکم دولت سرا شد

نگینه تاده گردد اندرین کار   نه بخشد لطف دور چرخ دوار

نشستین در رضایش کوششی کن   ازین زر بفت انگهه پوششی کن

بیک انگشتری گرد و نگین است   تو گوئی حسن هر یک در کمین است

بیک سر دو کله باهم چه حاصل   کجا در چشم بخشد زیب کامل

اگر شهد و شکر را دل فدا شد   ولی در ذائقه هر یک جدا شد

بیک شوهر دو زن گربست صورت   بود در هر دوزن باهم کدورت

کشد دل را تنازع بر سر غم   که بر یک خوان دوسگ جنگند باهم

به بندم عقد تو بالعل پرور   نگینه گر شود راضی برین در

ولی اوگی دهد رخصت درین باب   کجا یکجا بماند روغن وآب

گر دو فحل بریک اسم آیند   ز چوگان تنازع گو ربایند

بیک شوهر چسان مانند دوزن   که آن هردو بهم هستند دشمن

همایون را بتن شد تنگ جامه ‌‌ ‌ ز گفتار دل آویز ختامه

بدل گفتا که چندان نیست دشوار ‌ ‌ نگینه را در آوردن برین کار

زن نادان ندارد وسعت ظرف ‌ ‌ دلش را مرد خوش سازد بیک حرف

زنان را مرد دانا میفریبد ‌ ‌ ازان نادان ز دانا می شکیبد

فریب زن چه بد باشد نه انست ‌ ‌ درین بد خوچه که باشد نه دانست

دوصد مردان بیک جا هم دمانند ‌ ‌ دو زن یکجا همیشه بد گمانند

ز مکر زن همایون بود غافل ‌ ‌ نگینه را تصور کرد جاهل

مرخص از ختامه شد دران دم ‌ ‌ ختامه در وداعش دیده پرنم

دو منزل لعل پرور رفت همراه ‌ ‌ وزان شد او جدا بانالهٔ وآه

بهٔ پیش رازدان پردهٔ جان ‌ ‌ فراق و موت هر دو هست یکسان

دو دل چون یک شود در آشنائی ‌ ‌ قیامت می شود روز جدائی

نصیب کس مباد این داغ حرمان ‌ ‌ که رفت جان بسوزد شعلهٔ آن

همایون از بدخشان خیمه برکند ‌ ‌ بفرق گرجیان سایه در افگند

ظفر خان پیش آمد چند منزل ‌ ‌ غلامی را کشیده نقش بردل

عقیدت بود ظاهر از جبینش ‌ ‌ لبالب بود جام از انگبینش

بخاوت بود حرف غیر معقول ‌ ‌ اثر جوشید از اخلاص مقبول

زرینه انچه در شانش رقم کرد ‌ ‌ زبان راخامهٔ نوک قلم کرد

غلط شد زانکه دور از راستی بود ‌ ‌ بلوح راستی کلکی نه فرسود

درون کاخ غوری خان گذشته ‌ ‌ ز آب مهر دلها را سرشته

به تسکین کنیزانش به پرداخت ‌ ‌ بر سر تعزیت باهم یکی ساخت

بسانک را که او بود از همه به ‌ ‌ بزرگی داشت آنجا بر که و مه

نگینه شیر اورا چون شکر خورد ‌ ‌ دران آغوش تا بوده بسر برد

ز خوردی تا جوانی در برش بود — از و سرو قدش را پرورش بود

جهان بانو ورا می کرد تعظیم — بعزت داشت از آئین تکریم

همایون در حریم خیل خانه — مراورا کرد بانوی زمانه

ظفرخان را بخلعت کرد ممتاز — که تا ماند بجای خود سر افراز

وزان جاشد بخوزستان دگر بار — بهار نو درآید چون به گلزار

چراغ چشم مادر را برافروخت — متاع خورمی را باز اندوخت

نگینه را کشید از مهر در بر — زتاج خسروی بخشید زیور

نوید آمد چو جان شه در آغوش — شفقت * را چو دریا برزده جوش

خوشا روز یکه با احباب دل سوز — شود حاصل ملاقات دل افروز

ازین بهتر چه باشد کامرانی
که گردد با عزیزان زندگانی

در بیان استمزاج کردن همایون از نگینه در ازدواج لعل پرور باخود وابا کردن او ازان امر

کسے رامیل چیزے نقش دل شد — خیال آن بسویش منتقل شد

ورای آن نجوید ره بدیگر — بود سودای آن هر لحظه درسر

ندارد شوق جز دیدار یارش — که باشد بستهٔ زلف نگارش

درون شب چو پروانه گذر کرد — کجا جز شمع بر مجلس نظر کرد

چو آتش در دل نیلوفر افتاد — سحر گه چشم بر خورشید بکشاد

نه بلبل جز رخ گل عشق بازد — که در کس بر مراد خویش نازد

---

* صحیح لفظ: شکفت، بلندهمتی

همایوں را ز عشق لعل پرور — چناں یاد گراں افتاد بر سر

شب وروزش بچشمش بود یکرنگ — شده همرنگ پیشش گوهر و سنگ

محبت از نگینہ بس کمی کرد — دل اورا ازیں در در غمی کرد

بآں گارو بظاهر در تعلق — ز باطن داشت با دیگر تعلق

شبی اورا دروں بر کشیدہ — لبش از مهر چوں شکر مکیدہ

بدو گفت اے چراغ محفل جاں — خجل از روی تو شمع شبستاں

اگر هستند خوباں پریزاد — بہ پیش تو همہ هستند برباد

چوتو دیگر نمی باشد عزیزم — نمی ارزند مقدار پشیزم

توئی چوں جاں و دیگر دست و پااند — ز نیروی تو آں هر یک بجااند

یکی دارم بتو اکنوں ارادت — بگویم لیکہ بر شرط اجابت

پزیرا گر کنی با وصف شاهی — غلام تو شوم دیگر چہ خواهی

نگینہ از فراست کرد ادراک — کہ خالی نیست ایں غدر ستم ناک

بطنزش گفت کائی شاہ زمانہ — منم فرماں بر تو بے بهانہ

چہ باشد بر دل تو صاف بر گو — بحکم تو نهم سرآی جهاں جو

همایوں کرد ذکر لعل پرور — اجازت خواست زاں ماہ سخن ور

نگینہ زیں سخن بسیار پیچید — دل افسردہ شد و بسیار رنجید

اگر چہ همچو گل خندید اما — چو غنچہ تنگ دل گر دید اما

بشہہ گفتا کہ اے زیبندہ تخت — بهار بوستان کشور بخت

ز من بشنو کہ ایں نقل است مشهور — بملک شام دو بودند عصفور

یکی نر بود و دیگر بود مادہ — محبت بود در هر دو زیادہ

بر سر دهر آں هر دو یگانہ — بهشت خاروخس بستند خانہ

سحر گہہ در هوائے دشت و کہسار — بخس خانہ شبانگاہ هردو غمخوار

قضا را در ز راه بیو فائی بگنجشک دگر کرد آشنائی
چو آں ماده بایں در مختلط شد بهر دو عشق تازه مرتبط شد
قضارا مار در کنجشک خانهٔ در آمد همچو تیری برنشانه
شنیدم من که بود آں جفت دیرین سر اندر سر درون خواب شیرین
جدید از جفت خفته بود بیدار سلامت رفت بیروں از دم مار
درون حلق اژدر رفت خفته فروشد از زمانه رو نهفته
خبر کردی گر آں کنجشک گستاخ پریدے هر دو باهم برسر شاخ
نکرد * هشیار اورا از شقاوت ز نان دارند زیں گونه عداوت
بیک شوهر دوزن چوں راست آید بیک آهنگ دونی کی سراید
زن هم سنگ مار آستیں است نهاں چوں سم درون انگبین است
کسی بر پاے خود تیشه زند چوں ز یاں دیده بخمر اند رفتند چوں
لعابی از دهاں افعی دوں فتاده اندریں ترکیب معجوں
تغافل دیده و دانسته کردن بدست خویشتن ایں زهر خوردن
کجا تجویز خواهد کرد دانش کجا تحسیں بود در آفرینش
همایوں دید کیں سعی است ابتر فزاید درد سر زیں صندل تر
نمی خواهد نگینه همسری را بد اندیشد دل هم گوهری را
بدل گفتا که تاانگور خام است درون لذتش ترشی تمام است
پس از چندے شود شیریں چوشکر بود تاخیر نزد عقل بهتر
سخن ازراه دیگر دور انداخت بآں گلرو ملائم گشت و درساخت
بنرمی جوش خودرا سرد کرده علاج آں دل پردرد کرده
بلی دردوستی آزردگی نیست بهم دردوستاں افسردگی نیست

گرفتم گرچه در الفت درنگ است
که آں هم آشتی باشد نه جنگ است

---

* (نکرد) کی مد ، لفظ سے گرگئی ہے اور شعر ناموزوں ہوجاتا ہے

دربیان اژدها کشتن همایون شاه در شکارگاه و برآمدن مهرهٔ کهرباگون از پردهٔ دماغ او

کمند انداز نخچیر معانی — قلاوز* شکار آسمانی
سراغی جسته برصید بیانها — چنان زد تیر حکمی برنشانها
که چون شیر سواد چرخ اخضر — برآمد از کمین کرهٔ خاور
همایون همچو خورشید درخشان — برون آمد زمشکوی شبستان
سوی صحرا عنان اسپ پیچید — قبای سبز چون شمشاد پوشید
بگلگون سبک روشد خرامان — چوضرغام † سیه شد در بیابان
چودریا لشکرش هرسو بجوشید — چوصیاد فلک برصید کوشید
بر آهنگ صدای طبلک باز — سپر افگند مرغ تیز پرواز
بمغز چرغ سودای در آمد — ز چر زو دسته غوغای بر آمد
چو بحر تشنه لب از بهر خون شد — سیه جامه کبود نیل گون شد
مواصل اندرون چنگ شاهین — بدست طفل چون کنجشک مسکین
دماغ باشه از تندی بر آشفت — دل دراج شد با ناخنش جفت
شده بر فاخته چون اشکره شیر — زاوج افگند فرق نازنین زیر
ترمتی ‡ بر تذرو و سار پرزد — بزیر خون تر آن هر دو سرزد
ز صیادان دم اطرق کرا بود — درون دام هرسو قرقرا بود
زمین گلرنگ شد از خون سرخاب — کبوتر در نعاس و طاس در خواب

---

* راه بر ، مقدمهٔ لشکر ، وسواران که محافظت لشکر کنند ، لفظ ترکی است (غ)

† شیر اسد

‡ و نام جانور شکاری ۱۲ منه ترمتی ترمتای ـ پرنده ایست شکاری از جنس سیاه چشم (برهان)

چو از دی بال شد رنگ اقامت   بجیش وحشیان آمد قیامت

پلنگ پنجه زن چون برق رخشید   سر آهو چوگل از شاخ برچید

کره از کوته پا بست از دم او   زمین شنجرف گون زیر سم او

گوزن فربه در چنگش خروشان   کباب تر نصیب باده نوشان

درون خشم در آمد سیه گوش   ز دندانش شده مجروح خرگوش

سگ تازی کشید از تن رگ رنگ   ز رنگش لعل بر انگیخت نیرنگ

ملک بر گورنر پیکان روان کرد   زیک تیری دو پیکر را نشان کرد

ز وحش و طیر خالی کرد صحرا   روان شد بر فراز سنگ خارا

دوان آمد به پیشش گله بانے   که باشد خیل شه را پاسبانے

خبر دادش که اینجا در مغا کے   مقیم است اژدهای سهم ناکے

عظیم البطن چون کوه گران تن   گوزن و گور در حلقش چو ارزن

دمش طوفان و مویش همچو شمشیر   دهانش غار و چشمش دیدهٔ شیر

بجنبش کوه اما سرخ رنگ است   کہین لقمه و را گور و پلنگ است

زبان چون اره لاکن شعله انگیز   بود چون منقل آتش شرر ریز

گذار خلق زان پتیاره* بند است   طوالش راخدا داند که چند است

همایون در تامل شد ازین قول   فتاد از هیبتش در ورطهٔ هول

برای دیدن آن شکل مکروه   فرو آمد سوی غار از تل کوه

ز دورش دید هیکل بس عجیب است   ز اشکال جهنم پر مهیب است

اگر در خواب بیند دیو بد رنگ   گریزد زان بلا فرسنگ فرسنگ

بران شد تاکشد آن مارسنگین   کند در خون تن ناپاک رنگین

فرور آمد ز پشت بور† آنجا   کمر بربست چون رستم به هیجا

---

* پتیاره = بلای عجوبه — ۱۲ منه۔

† اسپ۔

سر وتن را در آهن کرد پنهان — شده نزدیک آن تمثال بیجان

چنان زد تیغ بر رویش غضب ناک — یکی پاره فتاد از کله بر خاک

دگر سوکله تا دندان حلقوم — گدازان شد ز تاب تیغ چون موم

سرش شد پاره زان دو ضرب خون ریز — فروشد شعلهٔ آن آتش تیز

پس انگه مغز اورا چاک کرده — درون خاک و خون نمناک کرده

شنیدم من که مغزش بود پرخون — درونش بود عقد کهربا گون

و جوهش بود صد مثقال در سنگ — نهان می داشت چندین گونه نیرنگ

مصفا تر ز لوح قرص سیماب — منور در نظر چون ماه پرتاب

اثرها داشت چندین هر یکی زان — پئی آسانئی هشوار برهان

ازان جمله یکی این بود گر آب — به ببیند تابش آن گوهر ناب

شود از هم جدا و شق هویدا — بر آید راه خشک از آب پیدا

دگر آتش ازان دیدن شود سرد — برآید از نهادش تیره گون گرد

سیوم گرکس کند در جیب پنهان — ز چشم خلق گردد غیب چون جان

چهارم بر هوا پرواز دارد — اگرکس با خودش انباز دارد

همایون این دو گوهر را پسندید — که پرساز مراد خویشتن دید

بدل گفتا که من گرغیب کردم — هوا آسا بصحرا ره نوردم

کنم پرواز چون مرغ سبک پر — بلا وسواس از کشور به کشور

نه بیند کس مرا من جمله بینم — گلی از گلشن مقصود چینم

چوماه نورخ جانان ببر ماه — به بینم گرچه باشد دور تر راه

بحمدالله که گشتم فارغ از فوج — چو دریا میزنم از خویشتن موج

نه منت از سپهه ناترس دشمن — شدم از کاوش این هر دو ایمن

قید غم شدم آزاد امروز — سبک گشتم بسان باد امروز

ز شادی تنگ شد برکس قبایش
ز جوش خنده برهم شد دوایش

بمغرب وقت چون طاؤس خورشید
روان شد سوی خانه رشک جمشید

ز صحرا جلوه افروز حرم شد
بهار افزای باغ محترم شد

نهاد آن مهره در درج جواهر
که تا برکس نه گردد راز ظاهر

چو مفلس کیمیا پوشیده میداشت
زیاده ترز جان خویش انگاشت

بلی نایاب باشد آن چنان نقد
که از نیسان میسر در جهان نقد

بنازد خضر بریک جرعهٔ آب
که باغستان جان را کرد شاداب

و لیکن صرف در غم هست هر روز
که بیند مرگ اصحاب دل افروز

چنین مهره اگر در دست آید
سر گردن فرازان پست آید

بماند تا ابد گرکس بدارد
بدیگر دوستان بهره رساند

چه حاصل خود شدن از جام می مست
ز جان دیگران بر داشتن دست

خوشا آن می که از دلها برد غم
خوش آن مستی که از هستی کند رم

خوشا مهره که زین ششدر کند دور
بنازد در کف ابلیس مغرور

دم آخر که دشوارست بازی
رباید از عدو و در ترک تازی

در اندم گر نشد کس برد مردانست
بمنزل گاه معنی ره نورد است

دربیان وفات کردن ختامه و تخت نشین شدن لعل پرور بجاے مادر

درین معمت سرای نیر قائم
نمی ماند کسے بر صدر دائم

یکی را رخت درزیر زمین است
دگر را تخت بالا چونگین است

درین غمخانهٔ عشرت فروشان
نماند هیچ یک از باده نوشان

کشد هر یک بقدر خویشتن جام — کند هر یک بقدر خویش آرام

سکونت نیست این جا هیچ کس را — همیشه درد سر باشد هوس را

سخندان روایت های دیرین — چنین گفت از حکایتهای دیرین

که روزے شد ببام چرخ فرسا — ختامه بابت انجم شناسا

رواق نیلگون کادیو میکرد — تماشاے هلال عید میکرد

بنت اختر پرستش گفت کای ماه — خلل آید پدید این چادرین ماه

فلک را رنگ دیگرمی نماید — درون آب دفتر می نماید

سپند عمر تو سازد شتابی — نصیب دشمنان بادا این خرابی

ختامه زین شنیدن گشت مغموم — بدون خوردن سم شد چو مسموم

درین ضمن از فلک آمد شهابے — شهابے نه که بل بود آفتابے

چو برق آتشین بر سینه اُفتاد — تپش اندر دل بے کینه اُفتاد

پرستاران زهر یک سو دویدند — قباے پرنیان از تن کشیدند

نمی دانم چه آتش ریخت عیوق — ز دامن تا گریبان بود محروق

ختامه زیر بام آمد دران حال — گرفته از فلک زین گونه بدفال

طلب کرده زهر سو کاهنان را — علاجے خواست زخم آسمان را

زرو گوهر طبقها صدقه دادند — زهر یک گونه بنیادی نهادند

نه برکس راز مخفی شد هویدا — نه از گردون نشان گردید پیدا

خلل آمد درون اعتدالش — نهادنده برسر یک رنگ حالش

اطبا دست از وی بر کشیدند — که نبضش در طپیدن سست دیدند

رگ جان را نمانده تاب جستن — درآمد رشته نزدیک گسستن

ختامه دید کز امر الٰهی — بحال خویشتن آمد تباهی

یقین دانست کآخر دم رسیده — بچشم زندگی ناخن دمیده

نشانده لعل پرور را بر خویش ‌‌ ‌ بدو گفتا که ای ماه صفاکیش

پری زادیم ما از سوی مادر ‌ پدر از آل جم دارای کشور

برین آگهی بود کرسی بکرسی ‌ نسب را در جهان زین به چه پرسی

نخستین شاه ما ملک بدخشان ‌ بدولت داشت چون خورشید رخشان

وزان پس من بجای او نشستم ‌ باسلوبی که باید نقش بستم

کنون دور تو آمد از سر بخت ‌ مسلم شد ترا این ملک و این تخت

چنان کن تا قیامت دیر مانی ‌ مسلط هر طرف چون شیر مانی

جهان از نیک نامی میتوان خورد ‌ ز بد نامی کجا گوئی توان برد

ترا عشق همایون کرد بیتاب ‌ تو هستی اندران چون سنگ در آب

خیالش در دل تو نقش بسته ‌ محبت جام عزت را شکسته

نمی دانم که انجامت چه باشد ‌ در این عالم سر انجامت چه باشد

قبای خود ببدنامی دریدن ‌ بود چون بر نگینه سر کشیدن

مئی از جام او خوردن حرام است ‌ بصدر او نگینه تا امام است

بیک شوهر دو بانو خوش نباشد ‌ بلطف دلبری دل کش نباشد

نگینه گر ز دنیا رخت بندد ‌ سرای خود دران عالم پسندد

تو مختاری بدستت اختیار است ‌ بهر راهی که پوئی اقتدار است

همایون جفت تو گشتن سزاوار ‌ عروسی زیب دارد اندرین کار

جهان بانی نه بهر کامرانیست ‌ بمخلوقات یزدان پاسبانیست

رعایا پروری، سیرابی ملک ‌ نوازش گستری، شادابی ملک

ستمگر را نماند دیر شاهی ‌ بظالم می فتد قهر الهی

جهان را عدل شاهان کرد گلشن ‌ اگر این نیست گلشن مثل گلخن

بلشکر ملک باید داشت ای جان ‌ اگر لشکر نباشد ملک ویران

زر و لشکر ز لشکر ملک بهتر — بدون زر بود این هردو ابتر

خزانه از برای فوج باید — برای بحر جوشان موج باید

اگر شه گشت مفلس رفت از دست — که مفلس کی کند کار زبردست

ورای زرشه زیبد پادشاهی — ورای فلس چون مار است ماهی

بگوش لعل پرور در شهوار — بدین گون از وصیت ریخت بسیار

نهاده تاج شاهی برسر او — کشیده خلعت نو در بر او

دگر باره ز دیگر لعل رخشان — جدا کرده بدخشان را درخشان

بتخت خسروی شد لعل پرور — عروس دهر را شد تازه زیور

ختامه زین قلمرو سینه خسته — بملک جاودانی رخت بسته

اگرچه لعل پرور ملک می راند — بدل اما خیال یار بنشاند

شب و روزش بیاد یار جانی — ز نرگس شبنم آسا در فشانی

گریبان چون سحر میکرد پاره — ز مجبوری نبودش هیچ چاره

ستاره در پئی تسکین او بود — دوا ساز دل غمگین او بود

بتخت خسروانی روز می ماند — بکار خلق اندر سوز می ماند

بشب از آه وزاری چشم نمناک — بیاد عاشق خود بود غمناک

برین منوال می شد صرف اوقات — ز حق میداشت امید ملاقات

چه بد باشد الهی انتظاری — دل و جان را کشد در بیقراری

تب و تابش برنگ شعله سرکش — بسوزد رخت دلها را چو آتش

نصیب کس مباد این درد جانکاه
گدا حیران و آشفته بود شاه

در بیان نوشتن همایوں تعزیت نامه بجانب لعل پرور

همایون نیلگوں پوشید جامه — خبر چوں یافت از حال ختانه
تاسف کرد و غم بسیار می خورد — برای خاطر دلدار می خورد
دگر ره شاد شد زیں چرخ چنبر — که بر شاهی نشسته لعل پرور
بدخشان را ز آن خویش انگاشت — پئی تیمار جانان بیرق افراشت
نوشته تعزیت نامه بسویش — که تا باشد جراحت را رفویش
نه در مکتوب تنها تعزیت بود — مراعات رسوم تهنیت بود
سخن اندر سخن بر بسته پیچید — چو گلدسته مضامین را بهم چید
که اے ماه دل افروز گل اندام — بت شیریں لب و یار دلارام
ختانه شد بملک جاودانی — برای سیر باغ آسمانی
ترا تاکے بماند سوگ مادر — دل پر خوں چو لاله ای صنوبر
بنرگس ایں قدر شبنم چه حاصل — جگر خوردن دریں ماتم چه حاصل
شکیبا شو که گردوں رام توشد — بملک کامرانی نام توشد
مبارک باد بر تو تخت جمشید — که هستی نوبهار باغ امید
درخت کهنه تاکی سبز ماند — گل امید تو کی بشگفاند
سپاسی کن که شد باد خزاں دور — چراغاں شد چمن چوں چشمهٔ نور
بروں شد از جهاں فصل زمستاں — بهار آمد دگر ره در گلستاں
تو در عالم سپه سالار باشی — زنخل بخت برخوردار باشی

مشو غمگین که در دست تو کار است　　زمانه با تو اکنون ساز گار است
ترا حق داد رنگ ارغوانی　　مکن ز نهار آن را زعفرانی
خرد رنج گران را بر نتابد　　بسوی شادمانی می شتابد
بدل امروز مستولی شود غم　　کند فردا بهار عمر را کم
دل خورم بانعام خدا داد　　بود پیوسته در لشکر خدا شاد
ختامه گر ترا می بود مادر　　بمن بوده رقیب چشم پرور
ولی با این غنیمت بود ذاتش　　جهان را زندگی بود از حیاتش
ترا مادر مراهم مادرم بود　　ازو ظل کرامت برسرم بود
کنون باید که تو درکار مانی　　ز نیک وبد بسی هشیار مانی
منم این جا چو ماهی دور از آب　　ندارم هوش انداز خور و خواب
تو خوش باش اندران جای پریرو　　منم حیران چو باد تند هر سو'
بدین گونه گهر چون بست خامه　　گهر افشاند در دامان نامه
به پیچید و زعنبر مهر کرده　　بدست قاصد چابک سپرده
پری پیکر چو دید آن نامهٔ نو　　که آمد از طرار خاص خسرو
بهر یک حرف پوشیده خطابی　　بهر یک لفظ مخفی صد کتابی
بهر نکته کنایات جگر سوز　　بهر مضمون هوای آتش افروز
بهر سطری نهان راز گهر ریز　　همای عشق را پرواز انگیز
بخود پیچید چون زلف مسلسل　　که با وصف صراحت بد مؤوّل
جواب تعزیت نامه نباشد　　اگر باشد جگر را می تراشد

ازان پاسخ قلم انداز گردید
درون سینه پنهان راز گردید

دربیان رفتن همایون از دستیاری مهره برهوا وکشتن او دیورا در کوهستان ماژندران که صریچه نام داشت

گهر پیوند سلک مهره بازان — رقم ساز حدیث سحر سازان
چنان گوید که چون شاه همایون — بعشق لعل‌پرور گشت مفتون
ز سرکار خرد بیگانه گردید — بمیدان جنون مردانه گردید
شب و روزش خیال آن سمن بر — ز دل بر میشدے در دیدهٔ تر
حرارت در جگر از بیقراری — ملالت برجبین از اضطراری
ز ذوق عیش و از جام مئی ناب — گریزان بود از آتش چو سیماب
نه خاطر برادای خوش نمایان — نه دل برنکته های‌خوش سرایان
همان مهره که رنگ کهربا داشت — بصندوق از دماغ اژدها داشت
بر آورد و ببازوی خودش بست — دل وابستگان خویش بشکست
برای درد دل اندر دوا شد — بسوی شهر جانان بر هوا شد
چنان شد در بلندی گرم پرواز — در آمد از ملک در گوش آواز
چو افتادے گذر بر آب دریا — رهش گشتے هویدا تا ثریا
گریوه بر گریوه، کوه برکوه — بریدی راه خارستان انبوه
ولی از تشنگی بیتاب می بود — چو ماهی در تلاش آب می بود
قضارا چشمهٔ آب گوارا — نظر آمد درون سنگ خارا
بکوهستان بسان نقرهٔ ناب — درخشان بود یعنی برکهٔ آب
درختان گرد بر گردش ثمربار — برنگ سایهٔ ابر هوا دار
مسافر دید از بالا به پائیں — که آب صاف و اشجار رطب چیں

در آمد بر زمیں زاں تیز پرواز　　چو آید بر کبوتر تیز تر باز
ز آب شکریں تر کرد لب را　　بقدر اشتہا خورد آں رطب را
بلے چوں گرسنہ سیری پسندد　　بسوی خواب میلش رخت بندد
ہمایوں برلب آں چشمہ آسود　　ز سستی میل سوی خواب فرمود
در آمد ناگہاں یک دیو رہزن　　بران خوابیدۂ غافل چو دشمن
ز بازو مہرۂ بربستہ بکشاد　　بر اوج کوہ شامخ رفت و استاد
ملک در خواب غفلت بے خبربود　　ز بازو دیو ملعوں مہرہ بربود
بسا مرداں بخواب اندر ہلاکند　　ز زخم تیغ غفلت سینہ چاکند
دروں خواب مردم خستہ گردید　　بدست پور رستم بستہ گردید
ہماں مرد است کوبیدار ماند　　دریں خمخانہ بس ہشیار ماند
ہمایوں گشت چوں ہشیار از خواب　　نیامد در نظر آں گوہر ناب
بر اوج کوہ دید از دور دیوے　　بر آوردہ چو شیرنر غریوے
ملک نزدیک رفت و گفت اے یار　　چرا گشتی چنیں با من ستمگار
نہ کردی رحم بربے چارگیہا　　نیامد مہر بر آوارگیہا
ازیں جا چوں روم پائے ندارم　　پئی بشتافتن رائے ندارم
چو بشنید ایں سخن دیو تبہ کار　　بدو گفتا کہ اے فرخ جہاندار
نخستیں ایں گہر در دست من بود　　چو ماہی اندروں شست من بود
زراہ بندگی دادم بہادر　　ازو بگرفتہ از سختی برادر
بہ شکل اژدہا کشتی تو اورا　　ز جاں برداشتی آں تیرہ خورا
بدست تو در آمد مہرۂ من　　بسان مہرۂ خورشید روشن
بدنبال تو بودم از پئی آں　　چو مفلس در پئی گنج درخشاں
کنوں آمد بمن قابوے نیکو　　ربودم مال خود را از کف تو

همایون گفت کای ظالم چه کردی — رساندی آفتابم را بزردی
درین صحرای جانفرسا غریبم — چو مرغ پر شکسته بی نصیبم
بسوی یار چون باید دویدن — قبای نامرادی را دریدن
مگر باشد بچنگ شیر جایم — بکام اژدها یا هست پایم
بود در گردن تو خون مسکین — چه حیله می کنم از بهر تسکین
نه روسوی وطن دارم ازین در — نه رفتن می توانم سوی دلبر
دریغا تیشه بر پای روان شد — جراحت اندرون مغز جان شد
چو کرد این حرف از شه دیو در گوش — بتندی گفت کای شهزاده خاموش
منم سرخیل دیوان جهانم — زمیندار یل مازندرانم
طلسم سحر ساز عالمم من — عدوے خاندان آدمم من
ازین لابه کجا من نرم باشم — ازین زاری کجا در شرم باشم
همایون دید کین دیو بد اندیش — نمی آید براه آشتی پیش
سخن زاندازهٔ عجزم گزشته — دلش یک ذره سوی من نگشته
کشیده از میان شمشیر زهراب — بزد بر فرق آن کوه سیه تاب
ز حکمت ضرب خالی اهرمن کرد — بر انگیخت از زمین تا آسمان گرد
بکشتی گشت هم دست ملک زاد — بآن دشمن کشاکش سخت اُفتاد
چو دست شاه بر فرقش در آمد — همان مهره ز گیسویش بر آمد
مگر آن مهره در جعد مسلسل — نهان می داشت دیو کوه هیکل
ازان گوهر دو بالا شد قوی شاه — فگنده دیورا چون سنگ در چاه
سرش از تیغ بران چاک کرده — تنش از خون فرو در خاک کرده
چو کار از انکساری * بر نیاید — بسوی تیغ بردن دست شاید

* صحیح : انکسار — یاء زائد ہے

زہے ہمت کہ مرداں را رفیق است | چو مشکل در فتد یار شفیق است
شجاعت دستگیری گر نماید | ز رستم زال پنجہ می رباید
بود دو گوہر کمیاب دردہر | کہ می دارد سراپا آب دردہر
سخاوت اول و انگہہ شجاعت | بدرویشاں بود زیور قناعت
سلاطیں زیں دو گوہر مہرہ بازند | ازیں دو مہرہ بر اقبال نازند
سخاوت جمع سازد لشکریرا | شجاعت آب سازد اخگری را
شجاعت ہر یکی را شیر سازد | سخاوت عالمے را سیر سازد
خدا ہر دو نصیب خاصگاں کرد | ازاں رودور از دست خساں کرد
نباشد سفلہ گاں را بہرہ زیں باب | ز ذات ناکساں دور است ایں تاب
ہمایوں چوں مظفر بر عدو شد | برای زخم دیگر در رفو شد
کمر بربست برسمت دلارام | دراں جنبش نبودش ہیچ آرام

ہماں مہرہ بباز و چوں سپرزد
دگر رہ بر ہوا چوں مرغ پرزد

دربیان ملاقات کردن ہمایوں با انوشک ابن سہرہ درکوہستان و عنایات آں درویش برحال او

ہمای تیز بال اوج اخبار | بدیں گونہ کشادہ بال اسرار
کہ چوں شاہ ہمایوں دیو افگن | شکست آں اہرمن راتا بہ گردن
رواں شد بر ہوا مانند شہباز | در افگندہ بگردوں دام پرواز
کمر بستہ دگر رہ بر سرراہ | دگر رہ شد بر اوج چرخ چوں ماہ
نہ او را در نظر روز و نہ شب بود | شب و روزش ہمیں شور و شغب بود
دلش درپاد معشوق پری کیش | جنون اندر دماغ و در جگرریش

نه پروای خورو نه راحت خواب   خورو خوابش حرام و دیده پرآب

نه دولت در نظر نه روی مادر   پریشان در خیال لعل پرور

بدین سان درهوایے چاره می رفت   چو جان بے جسد آواره می رفت

قضا را بریکی پهر نظر باز   گذر اُفتاد در اثنائے پرواز

درون خارگر خودرانهان داشت   نظر براوج هفتم آسمان داشت

سخن چون لولوی تردر گذارش   نه فرزندان روشن رای آرش

نگاهش آب بخش کیمیا بود   زبانش گنج دان سیمیا بود

بریده از خلائق رشتهٔ مهر   منور کرده بود از رنگ جان چهر

دلش آئینه صیقل نما بود   بمعنی صورت او آشنا بود

زظلمات علائق پاک جوهر   زاصداف سلف پاکیزه گوهر

اشوشک ابن سهره نام پا کش   زرخالص شود در دست خاکش

همایون را نظر بروی چو افتاد   دلش بهر ملاقاتش رضاداد

بدل گفتا که میل خاطر ریش   کشد بے اختیارم سوی درویش

همانا کاندرین چند بست حاصل   که بے حاصل نه گردد رغبت دل

چو آدم چل صبا دیدم به پرواز   هنوزم در تکاپوبست آغاز

ندارم راه گلزار بدخشان   نشانے نیست زان ماه درخشان

روم هر سو چو پیغوله به صحرا   زنم سررا بهر یک سنگ خارا

کنم اندر هوا چون مرغ پرواز   نمایم همسری باتیز پر باز

مگر مشکل ز ارباب تو کل   شود آسان بعالم بے تامل

همان بهتر که با این گوشه گیری   کنم انچه بود ظاهر ضمیری

رسد در دست شاید رشتهٔ کار   شود در کار دشواری مددگار

نماید راه سوی یار جانی   دهد دو بارهٔ عمر زندگانی

بسا در هاکه نا پیدا کلید است   زفولاد گران قفل شدید است

زانفاس بزرگاں بر شود بند — شود غمناک زاں انفاس خورسند
سکندر بردژ * دزداں عیار — زلشکر بست هرسو گرد دیوار
چهل روز اندراں کار آمده تنگ — نه سفت از حصن سنگینش یکی سنگ
و لیکن بینوا در غار کوهے — براستدعاے آں صاحب شکوهے
کشیده منجنیق از سینۀ خویش — حصار چرخ زاں شد هیبت اندیش
یکی پاره ازاں باره † در افتاد — شده مفتوح حصن سنگ بنیاد
در پاکیزۀ مرداں بیباک — کشاید راه بردژ هاے افلاک
زباں شاں کلید بسته درها — ازاں بیروں تراود صد اثرها
چنیں گفت و فرو آمد جگرریش — درون غارشد درپیش درویش
انوشنگ بود مستغرق بدریا — چه دریا دامن موجش ثریا
فروسر در گریباں خودش بود — دمی از خوف یزدانی نیاسود
بجیب خود گلستاں داشت یک رنگ — بسوی دیدن گل داشت آهنگ
تماشاے بهار خویش می کرد — گذر برمرغزار خویش می کرد
ازیں عالم خبرهرگز نمی داشت — ازیں باده اثر هرگز نمی داشت
همایوں پیش او چوں سرو آزاد — بیک پادست بسته راست استاد
پس ازدو روز آں پیر سبک بار — بروں آورد سر از جیب افکار
چوشه دیدش که بنداز چشم واکرد — بخدمت گاریش خودرا دوتا کرد
زمیں بوسید و سر درپیش افگند — بخاک او کلاه خویش افگند
انوشنگ گفت کای دور از قیاسم — بگو کو کیستی تامن شناسم
دریں ویرانه آدم را گذر نیست — چساں آید که مقدور بشر نیست
اگر در خواب بیند دیوایں بر — بلرزد از خطر چوں شاخ عرعر
پری لرزد ازیں صحراے جاں کاه — بسوزد پر اگر آید دریں راه

---

* اے قلعه ۱۲ منه

† قلعه کوهی — ۱۲ منه

ز داموده اثر این جا نباشد　　ز خوف جان گذر این جا نباشد
مگر تو از فلک آئی درین دم　　ملک هستی بانسانی مجسم
پئی سیر زمین بازو کشادی　　درین ویرانه از ره بر فتادی
ز نور روے تو خورشید انور　　کشد از ابرتر بر فرق چادر
نه بینم تاب رخسار تو در ماه　　نهد داغ خجالت در جگر ماه
فرشته گردئی پس کیستی تو　　درین ویرانه بهر چیستی تو
دگر بر تو نشان درد بینم　　جبین تو بود دیباچهٔ غم
ز چشم تو در افتد اشک گلگون　　ز آه تو بر آید بوی چون خون
ولی باشد فرشته دور از غم　　که این باشد نصیب نسل آدم
خدا پیدا نموده جوهر عشق　　زده در خرمنش زان اخگر عشق
ازان آتش ضمیر آدمی تافت　　ازان پر تو دل او روشنی یافت
همایون خورد سوگند جهان بان　　که هستم آدمی از نسل انسان
پس انگه ما جراے خویش گفته　　در دریاے راز خویش سفته
که تقدیر خدایم کرد ایجاد　　بروی من در اقبال بکشاد
پدر در وقت رحلت کرد شاهم　　براوج ماه سائیده کلاهم
ز خوزستان بگرجستان رسیدم　　سرسرکش بزیر پا کشید
دلم از دختر شاه بدخشان　　خورد خون جگر چون لعل رخشان
بدام عشق او پابند هستم　　ز جام الفت او سخت مستم
نه من دل را بپا و دادم که او هم　　برای من خورد هردم مئی غم
فراق او بمن خنجر کشیده　　شدم دیوانه چون سودا رسیده
بدون اطلاع اهل خانه　　بیابانی شدم من در زمانه
گزشته از سریر پادشاهی　　کشم بردوش جان بار تباهی

نمی یابم هنوز ازوی نشانی — نمی دانم کجا باشد مکانی

چنین گفت وز دود دل زدآتش — درون پنبه زار چرخ سرکش

فرات چشم راسیلان نموده — بمرگ سوز جان برهان نموده

اشو شک دید کین مظلوم عشق است — سراپا صورت مفهوم عشق است

زتیغ ابرو ماه بدخشان — درون سینه دارد زخم پنهان

دلش آویزهٔ گوش جنون است — بیک حرف زبانش صدفنون است

جبینش آفتاب پادشاهی است — کلاهش آیت ظل الهیٰ است

بگل اندر نماند نور خورشید — نمی ماند بچادر روی جمشید

ز سیماه شهان آثار اقبال — زند برجام گردون کوس در حال

یقین کرد از فراستها که شاه است — بتخت خسروی صاحب کلاه است

تلطف کرد و نزد خویش بنشاند — نخستین از ملامت گوهر افشاند

بدو گفتا که ای ماه سبک روح — شدی از تیغ عشق یار مجروح

کسی کو پا گذارد در خیابان — چسان باشد که افتد در بیابان

بود دور از خرد زینسان گزشتن — بصحرا بے رفیق و یار گشتن

ز دیوان جنگ کردن نیست آسان — که خاکی زاتشی باشد هراسان

ترا طالع مدد کرده درین جنگ — و گرنه شیشه می افتاد برسنگ

پریدن در هوا دور از خرد هست — بنزد عقل این آئین بد هست

بسا باشد که ابرتیره آید — که آنچه در هوا باشد رباید

دگر ره گفت کای معذور هستی — ز اسباب نصیحت دور هستی

نباشد عاشقان را پند درکار — که می دارند ایشان سخت ازین عار

بود عاشق ازین تکلیف آزاد — که باشد عشق آتش پند چون باد

بسا دیدی گرفتاری ز گردون — بسا گشتی بویرانه چون مجنون

بسا خوردی شراب تلخ غمها / کشیدی از فلک خیلی ستمها

کنون خوش شو که شد ایام عسرت / رسید اینک ترا هنگام عشرت

به بینی روی محبوب دل افروز / ز وصل او شدی اقبال اندوز

پس انگه استخوان کعب گرگان / که بودش از عملهائے بزرگان

به بسته برشتا لنگ همایون / که تا ماند ز جور چرخ مصئون

کبوتر داد تا منزل رساند / رفیق او شده همراه ماند

دگر کرده عنایت یک پیاله / که تا بر گرسنه بخشد نواله

بگفتا بر زمین اکنون قدم زن / درون کشور جانان علم زن

مرو اندر هوا یابی دغائے
مبادا سر برون آرد بلائے

دربیان مرخص شدن همایون شاه از اوشک بن سهره، و رسیدن او در بدخشان و ملاقات کردن با لعل پرور

همایون چون ز درویش خدا جو، / مرخص شد بآن انعام نیکو،

موید گشته از تائید یزدان / روان شد از خوشی سوے بدخشان

کبوتر بر سرش اندر هوا بود / ملک را اندران ره مقتدا بود

بشب بر شاخ نخلش آشیانه / سحر با شاه میگشتے روانه

ازان ساغر طعام روغن آلود / هر آنچه نفس را مطلوب می بود

بدست شاه بر خواهش رسیدے / بصد شبع خوان پیشش کشیدے

ز کعب گرگ بر پایش نشان بود / برفع ماندگی نیروے جان بود

بیک ساعت دو صد فرسنگ چون باد / گزشتے بر زمین سنگ فولاد

ز منزل تا بہ منزل در بیاباں | چو باد صبح می رفتی شتاباں
ز طاسک بود زاد راہ در راہ | ز مشت پر شدے از راہ آگاہ
کسے را گرچنیں اسباب باشد | بره رفتن چہ پیچ و تاب باشد
بہ بیں کز بینوای خاکسارے | کہ باشد از جہاں در کنج غارے
چساں شد پختہ ز یک خام عالم | چساں بر رو در آید کام عالم
بگمنامی چہ دارد دستگاہے | کہ عاجز شد فلک زاں پای گاہے
خدائی می کنند این پوست پوشاں | دم شاں ہمچو دریا در خروشاں
نمی دارند باکس آشنائی | نہاں دارند در دل روشنائی
ز مردم ہمچو دام و دد گریزند | بنفس خویشتن اندر ستیزاند
ہمایون باکمال اضطرابی | قدم می زد بره اندر شتابی
بپاے آتشیں چوں برق رخشاں | فروزاں کرد کہسار بدخشاں
چو ماہ نو ز راہ دور آمد | بمشکوی مہ پرنور آمد
پرستاران خاص لعل پرور | کہ بودند اندراں طاق منور
باستقبال شہ رفتند ہریک | در تحسین برو سفتند ہریک
بگردا گرد او خوباں گذشتند | چو پروانہ بگرد شمع گشتند
جہاں بان بدخشاں لعل پرور | بت زہرہ جبین و حور پیکر
شنیدہ اینکہ آمد شاہ دلریش | جریدہ از وطن مانند درویش
نخستین شد بحیرت کیں چہ رنگ است | زنیرنگ فلک باہخت جنگ است
بخوزستاں مگرکس گشت غالب | برآمد شاہ باترک مطالب
مگرکس شد فریبندہ زنیرنگ | درآمد بر فریب من زفرسنگ
مگرکس شد مہمل شکل شہ را | نہاں کردہ درون ابر مہ را
نباشد ہیچ خالی از مصیبت | وگرنہ از چرا روداد غربت

فتاده در تنگی زیر این بند — بزانو سر در افگنده دم چند

نظر چون کرد برخود دل بجنبید — درون پردهٔ لب بوسه رقصید

درون چشم جنبش هست بسیار — خلش در مردمک از شوق دیدار

طپد درسر خیال گونه گونه — که هریک عیش را باشد نمونه

بروی سینه پستان رقص دارند — ززیر پرنیان جنبش برآرند

بدانسته که این آثار عشق است — نمودار کرامت یار عشق است

دلیل است این که یار این جا رسیده — چو خور از مطلع نو بر دمیده

وگرنه این چه باشد دلکشی ها — پس از مدت بجای غم خوشی ها

ز جا بر جست و آمد در عماری — روان شد از کمال بیقراری

چون عاشق دید کامد دلبر خویش — براه دلنوازی رهبر خویش

حریصانه کشاد آغوش خودرا — برون افگند از دل جوش خودرا

کشیده تنگ در بر خرمن گل — نه گل تنها ، پریشان؛ کرد سنبل

بسینه سینه چسپانید زانسان — چو گل درخنده آمد غنچهٔ جان

شکر خورد از لب میگون شیرین — عسل بر کرد از یاقوت رنگین

خوشا ساعت که دو مشتاق جانی — خورند یک جا شراب کامرانی

زهی راحت که آید در پس رنج — زهی رنجی که باشد دربرش گنج

همایون برجمال لعل پرور — چو پروانه شده بر شمع انور

لقایش هردم از دل تاب برده
هوایش از گل او آب برده

دربیان استفسار کردن لعل پرور سبب مسافرت او را و جواب دادن او

چو شد خورشید سوی شام راهی	بدست مہ آمد مہر شاهی
زنورش شد منور چرخ خضرا	کشیده فرش زیبق سطح غبرا
سواد مشک شب عنبر فشاں شد	چراغ افروز بزم کہکشاں شد
بشکوی معنبر لعل‌پرور	نثارشاه کرده لولوی تر
سرش از افسر شاهی بر افراخت	با ستفسار احوالش بپرداخت
بدو گفتا که ای روشن روانم	بدیدار تو قربان است جانم
طراوت بخش گلزار دلستی	بهار افزای این مشت گلستی
ز تاب روی تو در دل چراغ است	ولی زین آمدن درسینه داغ است
باظهار حقیقت مهره در باز	کنیز خویش راکن زاں سرا فراز
ترا این آمدن مقصد چه باشد	گزشتن اینقدر از حد چه باشد
بخوزستاں مگر شد فتنه پیدا	دراں اقلیم شد آفت هویدا
نمانده در تو نیروی مکافات	شدی یکسو ازاں تسلیط آفات
ز شاهاں چوں رود اقبال شاهی	گدا گردند از امر الٰهی
چو شد از دست خسرو ملک ایراں	بسوی روم شد آخر گریزاں
تباهی بے مصیبت در نیاید	گرفتاری فراغت را نشاید
چه باشد صاف برگو حال خود را	که سازم تا تمیز نیک و بد را
همایوں زیں حکایت گشت خنداں	بآں حدیقه ظاهر گشت دنداں
بگفتا اندروں ملک خیبر است	گزارمن باین سوبهر سیر است

فراق تو مرا بیتاب کرده … گلستان رخم بی‌آب کرده

بدل آمد که فرسوده بماندم … دمی بینم و آسوده بمانم

بدو جان چون در آید آشنائی … نمی دارند مقدور جدائی

تو سنگین دل شدی از من دریں باب … مرا بی تو نمانده در جگر تاب

وفا در ذات معشوقان نباشد … محبت دردل او شان نباشد

نصیب عاشقان باشد خرابی … که می دارند دردل اضطرابی

چنان برخود کشیدم رنج صحرا … بحال من بگرید سنگ خارا

چه سختی‌ها که من آن را ندیدم … چه خارستان که از پا برنچیدم

چه رنجشها که در اثنای پرواز … نه شد پیرامن دل درتگ و تاز

اگر کس بشنود حیران بماند … دل آباد او ویران بماند

بعشق تو شدم دیوانه یکرنگ … چه می پرسی حکایت زین دل تنگ

سخن چون لعل پرور کرد در گوش … دمی خود را زغم کرده فراموش

ایاغ چشم را پر کرد ازآب … ز نرگس بر سر گل ریخت عناب

پس آنگهه از تبسم روی شدهدید … ببر اندر کشید و بوسه برچید

دگر ره گفت کای زیبندهٔ تخت … فروغ جان و نور چهرهٔ بخت

بگو از شهر خود بر آمدن را … نمودن ترک زین گونه وطن را

چسان گشتی بباد صبح همدوش … چسان قائم بمانده در سرت هوش

چسان کردی سلیمانی برین باد … که رفتی بر هوا مثل پری زاد

همایون گفت کای ماه دل آرا … شدم روزی برای صید صحرا

بکشتم اژدها را دربن غار … بر آمد از دماغش مهرهٔ مار

اثر بسیار از ذاتش هویدا … یکی این است زان آثار پیدا

که دارد گر کسی اورا ببازو — شود با باد صرصر هم ترازو

به پرد بر هوا مثل کبوتر — رود بر جانب مقصد نکوتر

مرا شوق لقایت بود بسیار — بدام عشق تو هستم گرفتار

ببازو بستم و من گشتم هوائی — گسستم رشتههائے آشنائی

بدون اطلاع مادر خویش — گزشتم بر هوا چوں مرغ دلریش

نظر آمد درون سنگ خارا — یکی چشمه ز آب خوش گوارا

رسیدم از هوا مانند سر خاب — ز سوز تشنگی بر چشمهٔ آب

ازاں شربت چو سیرابی در آمد — بچشم من بشکر خوابی در آمد

صرتیخا شاه دیو پیل افگن — در آمد همچو دزداں بر سر من

ز بازویم ربود آں گوهر ناب — شدم بیدار من ناگاه از خواب

بخون و خاک افگندم لعیں را — سپردم جسم ناپاکش زمیں را

سرش از زور بازو چوں شکستم — در آمد باز آں مهره بدستم

وزاں پس بر هوا رفتم دگر بار — گذر افتاد ناگه سوی کهسار

انوشک ابن سهره شاه درویش — بآرش می رساند رشتهٔ خویش

بجای یافتم چوں گنج در غار — ز عالم دور تر در غار کهسار

کبوتر از برای ره نمائی — بمن داده زراه آشنائی

کنوں روی دل افروز تو دیدم — گلے از روضهٔ حسن تو چیدم

چنیں گفت و زبازو مهره بگشاد — دگر کاسه به پیش ماه بنهاد

ز عجب گرگ کاں میداشت برپا — گره و اکرد از پا شاه یکتا

شکر لب هر یکی را آزموده — سپاس نعمت یزداں نموده

بحسب خواهش آں حور پیکر — ازاں کاسه بر آمد حلوهٔ تر

هماں مهره که بود از مغز ثعبان — یکی دختر ببازو بست پنهاں

پریدن هر طرف آغاز کرده — چو شاهین بر هوا پرواز کرده
اثر زاں استخواں پارہ بدستور — بروں آمد زفتار رہ دور
بت شیریں دهن گلگوں حنا گوش — کشیده شاه را چوں جاں در آغوش
که داده حق تعالے زیں بلیات — نجاتے از ظهور حسن نیات
و لیکن عاشقاں راکی هراس است — که کار شاں بروں تر از قیاس است
بتن جز یاد جاناں جاں ندارند — بدون درد دل درماں ندارند
کجا مجنوں ز عالم کار میداشت — اگر میداشت با دلدار می داشت
خیال او دروں سینه یکسر — خلیدی هر زماں مانند نشتر
نبودش در جناب حق تعالے — تمناے دگر جز وصل لیلے
اگر دیوانه باشد یا خردمند — بود هر یک بیک مطلوب خورسند
شهید تیغ ابروی دلارام — ندارد اندروں خاک آرام
طپد دوزخ زسوز اخگر دل — نهد پیوسته آتش مجمر دل
دل عاشق چراغ آه دارد — بخارش در دل مه راه دارد
کشیده خواں نعمت پیش مهماں — مئی گلگوں برای راحت جاں
شب تیره بسر بردند هر دو — شراب ناب را خوردند هر دو
بت عیار بس هشیار می بود — ز آب گل لب غنچه نیالود
ملک در خواب شیریں بود بیهوش — و لیکن خرمن شیریں در آغوش

چناں خسپید تاشد مرغ بیدار
فروغ صبح صادق شد نمودار

در بیان ضیافت کردن لعل پرور همایون را در باغ دلکشا که ترتیب دادهٔ پدر لعل پرور بود

بهار آرائی گلزار معانی	گل افروز ریاض نکته دانی
چو بلبل از شراب عشق شد مست	بهم گلدستهٔ رنگین چنان بست
که چون شاه سریر خاورستان	بر آمد بهر گل گشت گلستان
خیابان فلک شد آتشین گل	بخون لعل ترشد شاخ سنبل
همایون دور شد از خواب دوشین	صبوحی خواست زان لبهای نوشین
بشیرینی شکر افشان زبان کرد	ز حلوای بدخشی تر دهان کرد
گرفته دست شاه آسمان فر	بباغ دلکشا شد لعل پرور
چه باغی باغ جنت را نظیرے	صفا بخش دل برناؤ پیرے
گل سرخش چو رخسار بتان بود	مگر از آب روی گلرخان بود
ز زلف مهوشان سنبل دهد یاد	سراپا چون قدشان بود شمشاد
سمن همرنگ روی نازنینان	فریب خاطر خلوت گزینان
لب غنچه شکر ریز از تبسم	بر و مرغ چمن اندر ترنم
شهابی جامه در بر ارغوان را	شفق گون کرد صحن بوستان را
شقائق در فن شنجرف سازی	زبان سوسن تر در درازی
کلاه صندلی صد برگ پوشید	گل زنبق شراب ناز نوشید
بنفشه جور مشکین تاب داده	ریاحین را زمرد آب داده
چرا نرگس نه گردد مست و مخمور	که بودش در بغل مینای انگور
شگوفه چون صراحی لاله چون جام	صنوبر ساقی و شبنم مئی خام

نگردد چون گل اورنگ مبهوت   که از شاخ زبرجد راست یاقوت
چو چشم نارون شد عشوه آلود   شمیم بید مشکین سوخته چون عود
ضمیران هر طرف در سحر سازی   بهر سوسنبری در مهره بازی
بسبزی چون بر آمد خط ریحان   دل نسرین پر و گردید حیران
چو سیسنبر بخوبی لاف زن شد   چراغ نور افروز چمن شد
اگر خطمی به گلشن چون عروس است   پئی دامادیش تاج خروس است
گل سوری چو خورشید درخشان   بجیب صبح صادق نور افشان
گل پیلو چو ساک زرفشان بود   ز تابش زعفرانی کهکشان بود
اگرچه در طراوت روی باغ است   دل لاله ز نافرمان بداغ است
بدین آئین زیبا بوستان شد   ز برگ کیوڑه هندوستان شد
چمن را رنگ بر افروخت گلنار   ز حیرت صحن باغش زعفران زار
ز میوه انچه می خواهی دران بود   به نعمتهای رنگا رنگ خوان بود
مهیا کرد سامان ضیافت   که تا از دل رود بیرون نظافت
صلای عام داده گلرخان را   کشیده مائده شیرین لبان را
پرستاران خاص لعل پرور   بتان لاله گون مهر گستر
بهم گشتند چون پروین درین باب   کمر بستند چون جوزا باسباب
شراب تلخ و شربتهای شیرین   معطر از گلاب مشک آگین
شکر پاره بدندان راز می گفت   حکایتهای شیرین باز می گفت
سنبوسه در دهن جان بخش چون نوش   ز نرمی از سخن می بود خاموش
کباب تر زران آهوی نر   مثی گلرنگ چون خون کبوتر
رقاق [۱] شاهی و نان ختائی   دهد جان را گهه خوردن صفائی

---

[۱] رقاق = نان تنک ۱۲ —

ثمیر [۱] شیر و ثلج [۲] آب نابات [۳]   بسا سوده [۴] ز اوراق نباتات

کلنگ و قاز و دراج مهرا [۵]   دگر مرغ مسمن بود و بغرا [۶]

حلاوت بخش دلها آش بادام   که بخشد روشنی در چشم ایام

ابا هاے [۷] لطیف روح پرور   ز بویش مغز جان گردد معطر

نبیذ [۸] آمیخته لحم پزیده   درون چاشنیها برگزیده

کماچ [۹] نرم مغز و صاف هموار   دل افسردگان را یار غمخوار

مذیق [۱۰] خوش مزه چون آب حیوان   مرق [۱۱] قوت ده بهرام و کیوان

ز فالوده بهر سو تخته تخته   ز طباخ هنرور دست پخته

همان ساق عروس نرم و رنگین   عروسان را دهن می کرد شیرین

ثرید [۱۲] خوشگوار عنبرین بو   سزای خوردنیهاے نکو خو

ز آچار ملیح سیب و لیمون   بخوبی پروریده زیت زیتون

---

[۱] ثمیر = خلاصهٔ شیر که از دادن جوش بر می آید بهندی ملائی گویند - و قیل زبده یعنی مسکه و شیری که مسکهٔ آن بر نیامده باشد ۱۲ منه

[۲] ثلج = یخ ۱۲ منه

[۳] نابات = نبات مصری

[۴] سوده = بهندی چٹنی مانند اچار است -

[۵] ای گداخته شده - منه

[۶] نام پادشاه خوارزم ، ۲- نام آشی که ایجاد بغرا خان موصوف است و آن چنان که مثل لهوری کاغذی بلکه خرد تر ازان از آرد نخود گلوله ساخته آمش ازان درست می سازند - و در آئین اکبری نوشته که قسمی از پلاو که از گوشت و میده و نخود و روغن و قند و سرکه و زردک وغیر راست کنند - (غیاث)

[۷] ابا = شوربا منه -

[۸] نبیذ = شیرهٔ خرما ۱۲ منه -

[۹] کماچ = نوعی از نان که ستبر باشد - (غیاث)

[۱۰] مذیق = شیر آمیخته باب ۱۲ -

[۱۱] مرق = شوربا ۱۲ منه -

[۱۲] ثرید = اشکنه و نان شوربا آمیخته عربان ۱۲

مصوص [۱] پختهٔ دست هنرور نخورده گاه در خوابش سکندر

ز جغراتی که آب از شیر برده بروغن از قرنفل داغ خورده

ز تتماج [۲] وز سکبای [۳] مزعفر برنج زرد و حلوای چغندر

قطائف [۴] نرم چون ریشم بدندان شود از خوردن آن روح خندان

بکاچی [۵] روغن و دوشاب [۶] باهم تو گوئی شیر و شکر شد فراهم

نه تنها کاک [۷] چون بدر منیر است بخوان سیمگون قرص پنیر است

هریسه با کباب سنگریزه نشسته چون که با بیژن منیژه [۸]

ز کیپا [۹] تا برشته [۱۰] رشته در تاب ز ایلوج [۱۱] در خشان کاسه مهتاب

ز فرنی بود دندان را شکایت که بی آواز می سازد حکایت

چراغ حسن چون کشکک [۱۲] بر افروخت درونش کلهٔ بز غاله جان سوخت

---

[۱] مصوص : نوعی از شوربه است و طعامی که از گوشت کبوتر بچه و چوزه مرغ که با سرکه پزند ۲۱ منه ـ

[۲] تتماج = نوعی از نان پاره که در گوش (گوشت) می‌پزند ۱۲ منه ـ

[۳] سکبا نوعی از آش که از بلغور شده و سرکه و نبات و گوشت و کشمش سازند ـ (غیاث)

[۴] قسمی است از نان ۱۲ منه ـ

[۵] کاچی نام طعامیست مثل آش ترش ۱۲ منه ـ

[۶] دوشاب : نوعی از شیره است ۱۲ منه ـ

[۷] کاک = کیک ــ بسکٹ ــ روٹی ـ

[۸] نام دختر افراسیاب زوجهٔ بیژن ـ ۱۲ منه

[۹] قسمی است از طعام ۱۲ منه ـ رودهٔ باریک گوسپند را پاک کرده در جوف آن گوشت قیمه و دال نخود و برنج و مصالح پر کرده در روغن می پزند (غیاث)

[۱۰] رشته نوعی از طعام با گوشت ۱۲ منه و در غیاث نوشته که چیزیکه از میده ساخته با شیر و شکر می خورند ــ سویان و در سراج اللغات نام آشی و حلوا است ـ ۲ر بحوالهٔ) (غیاث)

[۱۱] ایلوج ارماچ بوزن معدوده آشی است که از آرد سازند (بهار عجم)

[۱۲] کشکک ــ تصغیر کشک دوغ خشک شده ــ ۲ = جو مقشر و نام طعامیست مثل هریسه که از آرد گندم یا جو و شیر گوسفند راست کنند (غ)

چو بادنجان پریشان حال گردید　　ز بریانی به بورانی خرامید

اگرچه بود سختو [۱] در دهن نرم　　تره در آب غوزه [۲] بود در شرم

مطنجن [۳] بسی بریان نموده　　ز هر یک خوردنی گوی ربوده

بما هیچه [۴] نمی دانم چه زور است　　که ازوی هر طرف بر سفره شور است

طعام چرب و نمکین برنجی　　شکر آما مربائی ترنجی

پلوای که شد پرورده از مشک　　دو صد گونه بخوا نهای زر خشک

چو شد زین گونه ترتیب دل افروز　　پدید آمد نشاط عید نوروز

برای میهمان خوان مرصع　　بنطع جوهر اندوز مربع

دران شایسته الوان خوردنیها　　چوبوی عطر گل دل بردنیها

بحکم شه پریر و یان نشستند　　ز آب گل بخر چش دست شستند

ملک با دلبر خود هم نواله　　ببوس جام لبها هم پیاله

مئی گلگون بجام سیمگونی　　براه رخصت غم رهنمونی

درخشان ساغر بلور زرکار　　دران باده چو آب برق در کار

شکر لب مطربان نغمه پرداز　　برنگ باد بدهر یک نوا ساز

پریر و یان برقص اندر رسیدند　　چو خور از مطلع خوبر دمیدند

ز یک سو بانگ نوشانوش ساقی　　دگر سو رقص خوبان عراقی

بخار عود و بوی صندل تر　　گلاب مشک سای روح پرور

مطیب کرد بزم جنت آئین　　شده مغز گلستان عطر آگین

---

[۱] سختو = رودهٔ گوسپند که دران گوشت و مصالح و برنج پر کرده بروغن بریان کنند (غیاث و برهان)

[۲] غوزه = انگور های نارسیده که مزه اش ترش باشد (غ)

[۳] نوعی از طعام باگوشت ۱۲ منه ـ بادنجان و تشدید جیم گوشت در تابه بریان کرده ـ ۱۲ ۔

[۴] رشته هاء میدهٔ گندم که پخته با شیر و شکر میخورند = سویان (غیاث)

ارم زیر زمین از شرم ساری   فلک حسرت خورد زین مایه داری

بت طاؤس زیب و کبک رفتار   مه خورشید رنگ و زهره دیدار

در آغوش ملک در پردۀ ناز   بدان گونه که چون در پرده آواز

انار از باغ سینه شکر از لب   اگر چه بود بهر شربت تب

ولی عاشق کجا قانع باین است   که چشم دزد بر گنج کمین است

بمغرب شد روان چون مهرانور   بدست شام آمد گنج عنبر

کواکب بر فلک سر بر کشیدند   غزال و شیر هر دو آرمیدند

بتان نار پستان یگانه   روان گشتند هر یک سوی خانه

مه و خورشید هر دو از گلستان   خرامیدند در صحن شبستان

تن آسوده بر بستر کشیدند
درون پرده هر دو آرمیدند

در بیان ظاهر کردن همایون تمنای خود را بالعل پرور

ملک گفتا که ای فرخنده خورشید   ز دیدار تو روشن صبح امید

توئی آب حیات زندگانی   بهار باغ عمر جاودانی

دماغ تشنه لب چون تاب دارد   تپش دردل برای آب دارد

گناهی دارد این جابخل ساقی   که می دارد ستم بر عمر باقی

چرا زین گونه باید شد ستمگار   که تا یابد غریب بخت آزار

گرفتم گرچه بر فرقه سحاب است   نریزد آب بر لب چون سراب است

منم آن ره نورد تیه غربت   پریشان بیابانهای کربت

رسیدم بر امید چشمۀ آب   که گردم همچو گل زان آب سیراب

گریزد چشمه از من چون نهنگان — بدنبالش روم من لنگ لنگان

کریمان چون طلای پاک باشند — برون از علت امساک باشند

نظر بر تنگ چشمیها ندارند — ز خاطر خست دو نان بر آرند

بخوبان دلربائی زیب دارد — که بدخو دل بسختی می نگهارد

گلستان باغبان دارد ولیکن — بگل چیدن نهد الفت بباطن

شرف را آن درخت بار دار است — که زیر سایهٔ او میوه خوار است

بظلمت آب حیوان گرنهان است — ازان خضر پیمبر در دهان است

چه ظالم است این که باشد کیمیاساز — بکار مفلسی ناید گهی باز

مسبب خوب میداند سبب را — شناسد ابر رحمت تشنه لب را

کرم بیشک شعار ارجمند است — سخی در هر دو عالم سر بلند است

غلامی میکنم با وصف شاهی — دگر خدمت ازین بهتر چه خواهی

چه حاصل آن ریاض سبز دیدن — که نتواند گل سیراب چیدن

هران کو مایه دارد ازتجشم — نه بر بیمایگان دارد ترحم

هرآن گلشن که میدارد بهاری — بریزد گل بفرق خاکساری

هران گنجی که در زیر زمین است — ز چشم خلق گرچه در کمین است

ولی دارد تمنای جگرخا — که بر دارد کسی خود را ازین جا

نیاز گنج صرف خاص باشد — نیاز اهل دل اخلاص باشد

بزرگان میهمان را دوست دارند — دل خود بررضای او گمارند

مراد کس بر آوردن بزرگیست — کرم برحال کس کردن بزرگیست

هرآن نخلی که می باشد رطب بار — رود در سایه اش مرد رطب خوار

رطب چون زانکه برخوردار باشد — بآن نخل گرامی یار باشد

نباید بست هرکس باب امید
که مشهور است فیض عام خورشید

در بیان پاسخ دادن لعل‌پرور همایون ر

بت شیرین لب و سرو شکرخند — پریروی و دلارام و خردمند

چو گفتار ملک را گوش درداد — بپاسخ لعل گوهر زیر بکشاد

بد و گفتا که اے فرخنده انجام — مکن تندی دمی در خود بیارام

هران کار یکه بردیر است تحصیل — یقین میدان که برناید به تعجیل

قدم می زد بره آهسته بختی — نمی بیند چو تازی روی سختی

دویدن باز در ماندن براهی — در افتادن بود از سر بچاهی

چنین امرے پزیرای خردنیست — بنزد اهل دانش غیر بدنیست

بساکار است کان اندر شتابی — فتد از پرده براودر خرابی

مهه شو از طریق تیز گامی — فتد در پنجهٔ شیر گرامی

ز سرعت کار ابتر می توان کرد — درون آب دفتر میتوان کرد

کلید بسته در صبر باشد — فروغ چهرهٔ زر صبر باشد

بگردد لعل رخشان سنگ از صبر — رسد گوهر بآب و رنگ از صبر

چنین از صبر گردد سرو بالا — ز فیض صبریابد قدر والا

درخت صبر اول تلخ بار است — در آخر شهدبر ذوقش نثار است

اگرچه عاشقان را صبرعیب است — که طبع عاشقان دور از شکیب است

و لیکن برسر منزل رسیدن — ازان گلشن گل مقصود چیدن

ورای صبر هرگز نیست حاصل — شناسد این سخن رامرد عاقل

نمی دانی که حلوای شکرخیز — پس از عمری ز شیرین خورد پرویز

بصبر اندر زلیخا ناتوان شد — زوصل شاهد کنعان جوان شد

نگیرد تابشود سیماب آرام — مس تیره نه گردد زر زرخام

شود قائم بشود سیماب هرگاه — طلای سرخ آهن گشت آنگاه

نباید کرد زین سان بیقراری — ز ماند برنتابد اضطراری

قیام از صبر باشد هریکی را — کند بسیار قدر اندکی را

زنان چون شیشه و مردان چو سنگ اند — زنان خرگوش و مردان چون پلنگ اند

کبوتر گرچه برگردون کند سیر — زند شاهین بروناخن چو شمشیر

کلنگ و کبک درچنگ عقاب است — دهانش را نمک سوده کباب است

غزال از اتحاد شیر هامون — کند خاک سیه را سرخ از خون

اگر پنبه ز آتش دور ماند — بذات از عاقبت مسرور ماند

گل کاغذ برنگ خویش نازد — چو بیند روی شبنم میگدازد

برافزاید صبا حسن بتان را — کند روشن چراغ گلرخان را

خوش است آن زن که برمردان نریزد — درون پرده از مردان گریزد

زنان راگر بمردان اختلاط است — ولی شرم از برای احتیاط است

ازین بهتر چه باشد قسمت من
که می گردد رقیبم عصمت من

دربیان پاسخ دادن همایون لعل پرور را

همایون گفت کای ماه جهانتاب — بود پندار توچون نقش برآب

هران شکلی که موهوم است مفهوم — بلوح دل نمی سازند مرقوم

بسوی اصل هرکس راه جوید — سخن چون آئینه برراست گوید

نمی شاید فریب از دهر خوردن — درین سودا بنسیه دل سپردن

بدست ما عنان روزگار است — کنون می خورد که وقت نوبهار است

بجو تاآب سیلان دست بردار — که آخر خشک گردد سیل کهسار

دم ساقی غنیمت دان بمحفل — که آخر عمر خواهد بست محمل

سرود عشق بازان ناروا نیست — ببانگ نغمه دم خوردن روانیست

مراد از عشق وصل یار باشد — تلاش بلبل از گلزار باشد

اگر چه بوی میوه دل فریبد — ولی از خوردنش خاطر شکیبد

به پیش تشنه لب گرهست رودی — چو حلقش تر نباشد چیست سودی

بصرف گنج آید شادمانی — توانگر کی نماید پاسبانی

زر خالص نهان در خاک باشد — برون مفلس گریبان چاک باشد

مراد از وصل برخوردن ز یار است — گلی چیدن زباغ گلعذار است

نه تنها طالب دیدار بودن — اسیر زلف عنبربار بودن

بود صیاد را ز افگندن تیر — کبابی خوردن از پهلوی نخچیر

اگر نخچیر سرکش شد بدنبال — رود برکینه صیاد سبک بال

بساقی ملتفت گشتن صواب است — برای آنکه در جامش شراب است

خیال نازنینان پر فریب است — دل شان از قساوة در عتیب است

اگر در دل اثر بودی ز الفت — ز باطن دور گشتی گرد کلفت

نشستن بار دادن بر سر خوان — پس انگه یاد دادن ماه رمضان *

ز راه دلنوازی دور باشد — دل مهمان بسی رنجور باشد

تواضع بهر مهمان ناگزیر است — که فیض میزبانی دستگیر است

رطب در شیر خوردن آرزوها است — چراهات هوس را این رفوها است

نباید بست راه مقصد دل — نباید کرد آسان را چو مشکل

بهرجا چشمهٔ آب زلال است — برای تشنگان نهر نوال است

کسی از جوش تب بیمار باشد — دوایش شربت دینار باشد

---

* صحیح لفظ – رمضان بفتح میم ۰ ع۔

طبیب سنگ دل راچیست حاصل　که بردارد ازاں رنجیدہ دل دل
خدا را رحم کن ای شوخ طینت　فروغ شمع می باشد زلینت

زگلرویاں نہ زیبد ترش روئی
برای تند خوئی از چہ بوئی

دربیان پاسخ دادن لعل پرور همایون را

بت شیریں دل و پرویز سیرت　فروغ دیدۂ اہل بصیرت
بگفتار ملک چوں کرد محفل　بخود پیچید چوں زلف مسلسل
بشہ گفتا کہ ای اغراض پرور　غبار خاک راہت؛ ماہ و اختر
نباید کرد پیدا درسخن جنگ　نباید زد کلوخ نرم برسنگ
تو گرمستی ، نہ من ہشیار ہستم　کہ من ہم ازمئی جام تو مستم
مکن کاری کہ آبم رابریزد　ہوای نفس باعصمت ستیزد
تو خود چوں شیر نرہستی و من رنگ *　بدستم شیشۂ و در دست تو سنگ
وگر انصاف داری دل کنی صاف　صفای دل شود پیدا ز انصاف
ضمیرم را چو یزداں کرد بنیاد　بمن حلوا و شربت ہردو در داد
کنوں لب تر بکن از شربت قند　بحلوا ہم زنی دستے پس از چند
نخستیں تشنگی را دور کردن　دل اندوہ گیں مسرور کردن
پس انگہ ہست ازخواں سرکشادن　شکم را بر مرادش داد دادن
تہنا درکشاید لیک بر وقت　صدف گوہر نماید لیک بر وقت
بتابستاں شکر خوردن زیاں است　اگر شربت خورد کس در اماں است

---

* بز کرمی ۱۲ منہ رکاودشتی (غیاث و برہان)

شگوفه چون بموسم سربر آرد — در ختان را بکثرت بر برآرد

گلستان خوش بود اما بهنگام — گشاید هر یکی در سیر او کام

ز سختی بر شکستن شاخ سنبل — ستم بر باغبان باشد نه بر گل

چه کم باشد ترا عیش برونی — که می داری هوس سیر درونی

بزیر سکهٔ تو هست گندم — گرفتم گر تو برداری بر نجم

ولی بی حکم مالک دل خراشد — حرام است این روا هرگز نباشد

حصول آرزو بر وقت باشد — که دهقان دانه را بر وقت پاشد

بگل چیدن رضاے باغبان شرط — پئی دفع حرارت سائبان شرط

بود بسیار نازک آب گوهر — گداز د اندرون شیر شکر

بخوزستان هوای گرم باشد — اگر چه در حق تو نرم باشد

هواے معتدل دارد بدخشان — بود آب رخ لعل درخشان

منم چون آفتاب نور گستر — در آغوش تو چون ماه منور

دل افروزی کن از بوس و کنارم — چو گل کن تازه تر جان از بهارم

مزن چون بلبل آشفته منقار — که گل را نیست تاب خارش خار

سهولت کن که میداری سلیقه — ز تلخی بے مزه باشد سلیخه*

بود بهتر سلامت از سیاست — اگرچه هر دو باشد در ریاست

ریاحین خوش نماید بر سر شاخ — شود بے آب اندر دست گستاخ

اگر مردان بخود بیتاب گردند — زنان از شرم مثل آب گردند

کم از زنجیر آهن نیست ناموس — چوشد ناموس باقی ماند افسوس

اگر زن از حمیت دور باشد — بچادر روی او مستور باشد

صبوری کن مزن ناخن بخارا
گلستان می شود از صبر صحرا

---

* سلیخه . نام داروئیست تلخ و بیمزه ۱۲ منه

پاسخ دادن همایون لعل پرور را بر سبیل معذرت

همایون دید کان گلبرگ رنگین | بدل گردید زین گفتار سنگین
چراغ معذرت راباز افروخت | دل خود را چوپروانه بران سوخت
بدو گفتا که ای جان همایون | ازین گفتن مشو زنهار محزون
ریاض دوستی در باز دارد | عتاب دوستانه ناز دارد
دلم سوزد بر آتش چون سپندے | که دارد دور تا از تو گزندی
مریضان را شکایت باطبیب است | بدرد دل دواے از حبیب است
صدف تا وا نشد گوهر نیابد | دهن تاوا نشد جوهر نیابد
سخن بیجا بود معذور داری | کلامم را ز معنی دور داری
منم دیوانه در سودائی عشقت | ربوده هوش من غوغای عشقت
شناسائی نه مانده هیچ درمن | شدم بیگانه از صحرا و گلشن
شراب عشق تو زان گونه خوردم | دگر ره راه سوی خود نبردم
شدم گستاخ چون لطفے تو دیدم | ز دامن پاے خود بیرون کشیدم
بیاورمی که نوشم باتو یکدم | ربایم تیرگی از دیدهٔ نم
بت آشفته خاطر چست برخاست | ز آب لعلگون ساغر بیاراست
مه و زهره بهم دربادهٔ نوشی | ستاره در فریب مے فروشی
چنان سیمگون پیرامن شاه | چوهالهٔ حلقهٔ پیراهن ماه
ملک مست از رحیق ارغوانی | دگر در جوش ایام جوانی
مه ناسفته گوهر تنگ در بر | رخش چون گل لبش مانند شکر
مکیدی گاه سیب و گاه عناب | چو شهد ناب خوردی شربت ناب

گہی دقاش ز بادام سیہ بود — گہی در آب گل یاقوت می سود

گہی از سنبلستاں جو ربودہ — گہی عنبر بلوح سیم سودے

بدست آں حریص میوہ بردار — گہی نارنج بودش دست افشار

گہی سینہ بسینہ راز گفتی — گہی چوں غنچہ باہم در شگفتی

کشیدی آں چناں تنگش در آغوش — طلب از شاخ صندل برزدی جوش

بدیں گونہ بہم ہر دو یگانہ — بخود بودند بیغم از زمانہ

شب و روز از بہار کامرانی — نمودی سیر باغ زندگانی

فلک را رشک آمد بار دیگر — در آمد بر خیال کار دیگر

برای ہجرت شاں خورد سوگند — جدائی درمیان شاں در افگند

زہی چرخ بد اندیش ستمگار — ز دادش بر نیامد یک گرفتار

نشیند گر بہم دو یار جانی — بجان خود برد بار گرانی

زند اندر دہان خویشتن خاک — کند بر خود گریباں از حسد چاک

نہ از سیارگاں جاں را امان است — نہ از گردون دوں خاطر نشان است

ہمہ ابن‌الغرض درکار خویش اند — بزیر بار استکبار خویش اند

زحل پیوستہ در تزویر و تلبیس — پر از جوش رعونت مغز برجیس

بخوں سرخ است دائم تیغ بہرام — زند خورشید در آتش سرانجام

خیال زہرہ در جادو طرازی — شود باہم یکی در مہرہ بازی

عطارد را بکف از ظلم دفتر — کہ نوک کلک او چوں نوک خنجر

اگرچہ ماہ در شب گشت دارد — بکف از خون عالم طشت دارد

امید ما ازیں ہا کے برآید — کہ ہریک بر دگرگوں می سراید

پس آں بہتر کہ برداریم اسباب — ازیں کاشانہ چوں نقش برآب

بحمداللہ منی از خود گزشتم — بدیگر گوں خمیر خود سرشتم

ربودم رخت از در های دو نان   فگندم خاک در چشم زبونان

اگر من نیک هستم یا بدستم
درون چار دیوار خودستم

دربیان تاخت کردن نریسا شاه ارمن به گرجستان و اسیر شدن ظفرخان بدست او

رقم سنج نگارستان پیشین   ورق گردان طومار سلاطین

ز تاریخ کهن سالان اتراک   بدین سان گفت از نیروی ادراک

که چون شه همایون در بدخشان   درآمد همچو خورشید درخشان

بعیش دل فروزی تا بیک سال   مصاحب بود با آن حور تمثال

بخوزستان توهم شد بهردم   که چون عنقا شده شه از جهان گم

تزلزل آن قدر در ملک روداد   که در گلشن نه ماند سرو آزاد

زرینه در فراست بود کامل   نداد افسردگی را راه در دل

یقین دانست کان پور جگر سوز   پریشان گشت چون آه جگردوز

ز نور شب چراغ مغز ثعبان   روان شد چون صبا سوی بدخشان

ولی آمد خلل در ملک بسیار   زهرسو رفت از کف رشتهٔ کار

بلی از تخمهٔ اشکانیان بود   در تاج سر ایرانیان بود

ولی می بود در کهسار بابل   بسے پنهان برنگ بوی در گل

نریسا بود نامش لیک سفاک   بدل اورا نمی بود از کسے باک

پس از سی سال زان حال تباهی   بارمن زد قدم بر تخت شاهی

ورا ایرانیان اکرام کردند   جهان در زیر حکمش رام کردند

نخستین آن سیه دل تاخت بر ملک   بگرجستان علم افراخت بر ملک

ظفر خاں را ظفر همسر نیامد — بجنگش رفت اما بر نیامد

سپر انداخت در پیشش سر انجام — بقیدش رفت چوں طاؤس در دام

شنید ایں همایوں شاهزاده — کمر بست و بر و بازو کشاده

ز خوزستاں بروں برده سپه را — زده بر هفت منزل بارگه را

زرینه دید کامد چرخ بر جنگ — زمیں شد چوں دل بد طینتاں تنگ

بریدے چابک و چالاک چوں باد — بسوی نور چشم خود فرستاد

همایوں بود گرچه عشق پرور — ولی غافل نبود از یاد مادر

بدل سوز خیالش در تپش بود — شرر انداز اسباب منش بود

شبے بالعل پرور گفت کای ماه — ندارم غیر تو کس را بدل راه

کنوں محو جمالت آں چناںم — که نام خویشتن را من نداںم

ولی از شوق مادر بے صبورم — که چوں ماهی ز آب دجله دورم

ز خوزستاں مرا اصلا خبر نیست — دریں مدت ز آگاهی اثر نیست

شکر لب گفت قاصد را رواں کن — دوای خارش دل را ازاں کن

ز غم در مزرع دل تخم میکاشت — چنیں میگفت و آه تازه بر داشت

دریں تلواسه * مرغ صبح زد بال — رسیده آں برید تیز گوں حال

ز اخبار جگر سوز ستمگار — بگوش شاه تیری زد ز گفتار

ملک شد تفت چوں گندم برآتش — برآمد از درونش آه سرکش

زباں بکشاد انگهه لعل پرور — بد و گفتا که اے شاه مظفر

نباید باختن اقلیم از دست — نیاید تیر چوں شد باز از شست

ز دولت شهر یاراں سر فراز اند — بنطع نیکنامی مهره باز اند

ز دولت پادشاهاں را خدائیست — و گرنه دربدن دلق گدائیست

---

* اندوه و اضطراب - (غیاث)

بسا مردم دغا خوردند ازدهر　　نهان چون شد درون انگبین زهر

ز ملک و بخت و دولت دور گشتند　　بدست روستا مزدور گشتند

نخست بین شو ازین جا سوی ارمن　　بگرجستان و زانجا شو بدشمن

ظفر خان را رها نیدن ضرور است　　سر دشمن شگافیدن ضروراست

سران در زندگی ناموس دارند　　نه چون در ماندگان افسوس دارند

ملک بشنید چون گفتار جانان　　فدا گردید بر اصرار جانان

کشید از مهر دل او را در آغوش　　پزیرفت آنچه گفت آن شکرین نوش

بلی زن گر سخن مردانه گوید　　خرد پرور ورا فرزانه گوید

زنان بر همت عالی چو باشند　　ز ران شیر چربی می تراشند

زن هشیار به از مرد غافل　　که آن دانا بود این هست جاهل

طلب فرمود انکه لعل پرور　　زهر یک سمت شیران دلاور

یلان سیستان و فوج کابل　　شجاعت مشربان طوس و بابل

چه از ترکان تاجیک و چه توران　　چه از شیران کرمان و چه کاشان

بدخشانی سپاه سام کردار　　چه رستم هر یکی در وقت پیکار

بهم گشتند چون انبوه محشر　　باندک فرصتی آماده لشکر

همایون با چنان فوج ظفر مند　　کشیده رخت دولت در سمر قند

که آنجا مادر مادر مکین بود　　بجای شوهر خود جانشین بود

وزان جا نامه با پیک سبکتر
فرستاده بهادر چون سکندر

در بیان نامه نوشتن همایون با مادر خود

سر نامه زنامش کرد آغاز　　که بی نامش نیابد بر زبان راز

پس انکه ریش دل پرداز نمک کرد　　سیاهی از سواد مردمک کرد

ورق کرد از بیاض دیده هموار | ز رافشاں ساخت از اشک گهر بار
زباں را داد رخصت بر گذارش | بدیں گوں کرد مطلب را نگارش
که ای ماه دل افروز گرامی | نهالم شد ز گلزار تو نامی
شدم پرورده چوں جاں در برتو | بچشم توتیا خاک در تو
بزیر پاے تو باشد بهشتم | ز گرد راه تو باشد سرشتم
خیال تو اگر در دل نهاں است | درون هر بن مو همچو جان است
مرا پیوسته جاں بر تو فدا باد | جدا گر از تو شد از جان جدا باد
مخور غم کامدم اینک بدشمن | رسیدم چوں اجل بر اهل ارمن
بمن ملحق شود گر شهزاده | ازاں مقدم شود لشکر زیاده
بفوج ملک خوزستان نیاز است | که ایں جانفشاں را پاے دراز است
ازانها بر فزاید اعتمادم | بدام من فتد صید مرادم
نگینه را بشارت باد از من | بریں شادی اشارت باد ازمن
زرینه نامهٔ شه را چو بر خواند | بفرق پیک مشتی زر بیفشاند
منادی کرد در هر سو ز اقبال | که دارد شاه در عالم پر و بال
ز دانش عالمی را سر فرازی ست | جهانی را ز فیض کارسازیست

بشکر هستیش لب باز دارید
بران گوهر همیشه ناز دارید

دربیان از قید رهانیدن نویداین همایوں ظفرخان را که در قلعهٔ سوس محبوس بود

رسول تیز گام شهر اخبار | برید ره نورد ملک اسمار
چنیں گفتا که چوں ابن همایوں | بصحرا شد رواں چوں سیل جیحوں

بدیدار پدر شد آرزومند
عنان زد چون صبا سوی سمرقند

چو مه هر شب بمنزل می رسیدے
سحرگه همچو خورسر برکشیدے

بآتش در زدی دیهات ارمن
در افگندی بروی باد خرمن

مگر میبود طوفان غضب ناک
هویدا شد برای خصم بر خاک

در آمد ناگهان پیکی ز سنجار
به پیش شاهزاده نیک کردار

زمین بوسید و انگه گفت کای شاه
یکی قلعه درین جاهست بر راه

ظفرخان اندران باشد بزنجیر
بدست آید کند گر شاه تدبیر

حصارے هست اندر قصبهٔ سوس *
اسیر است اندران بیچاره افسوس

به گردن طوق و در پابند آهن
بدین خواری بود در دست دشمن

نویدش گفت کای پیک جهان بین
مسافت چند دارد حصن سنگین

بگفتا بیست و دو فرسنگ باشد
ترا نزدیک گر آهنگ باشد

اگرچه کوه شامخ سنگ راه ست
به پیش همت مردان چو کاه ست

بهمت سیر گردون میتوان کرد
زمین خشک جیحون میتوان کرد

پس از دو روز چون مردان هشیار
ملک زاده بقابو رفت برکار

گزیده چند گردان توانا
گرفته چند جاسوسان دانا

دویده در شب تاریک چون ماه
در آمد بر فراز سوس ناگاه

نگهبانش دران شب مست بوده
بجام سیمتن همدست بوده

رقیبان هر طرف در خواب بودند
ز جوش بیخودی بیتاب بودند

نوید از حق مدد درخواست کرده
هزاران نردبانها راست کرده

فرود آمد ز دیوار حصارش
کشید اسباب ز برج و جدارش

بحکم اقتلوا گردان دویدند
بفرق خفتگان خنجر کشیدند

---

* سوس نام شهریست بنا کردهٔ سام بن نوح که قبر مبارک حضرت دانیال علیه السلام اندران است - ۱۲ منه

بشب هرسو هویدا گشت شبخون ‏ ‏ ‏ نگهبان سرنگون افتاده درخون

سحر معلوم شدکین قلعه دار است ‏ ‏ ‏ ز خویشان ثریا ذو وقار است

پس انگه سوی زندان رفت شهزاد ‏ ‏ ‏ ظفرخان را نمود از قید آزاد

زپا برداشت بند سخت آهن ‏ ‏ ‏ سبک کرد از گران باریش گردن

دگر ره باز در آمد به لشکر ‏ ‏ ‏ خبر برکس نه شد پیدا ازین ور

فراتر شد ازان وادی بامید ‏ ‏ ‏ بدیدار پدر چون مه بخورشید

ظفر خان در رکابش بود راهی ‏ ‏ ‏ کمر بر بسته با صد عذر خواهی

بزرگی داد حق در خورد سالش ‏ ‏ ‏ ثمر بر داشت آخر نونهالش

کسی را می دهد یزدان بلندی ‏ ‏ ‏ رسد پایش بتخت ارجمندی

خزف پاره بدستش لعل گردد
مه نو در کف او نعل گردد

دربیان ملاقات کردن نوید با همایون پدر خود

همایون را خبر آمد که شهزاد ‏ ‏ ‏ رسد اینک بر اسپ تند چون باد

سپه همراه چون امواج دریا ‏ ‏ ‏ سر رفعت کشیده تا ثریا

شکسته شیشهٔ مقصود زندان ‏ ‏ ‏ ظفرخان را رهانیده ز زندان

در آمد بهر استسلام * عتبه ‏ ‏ ‏ که تایا بد ازان تقبیل † رتبه

ملک بشگفت چون گل زین بشارت ‏ ‏ ‏ بخاصان کرد زینگونه اشارت

که استقبال اورا فرض دانید ‏ ‏ ‏ اطاعت را بگردن قرض دانید

---

* استسلام — طلب سلام کردن ، و حواله کردن و سپردن مجازاً بوسیدن و عتبه = آستان ، چوکهت

† تقبیل — بوسه دادن —

بزرگان پیش اورفتند شادان   بگلشن چون نسیم بامدادان
نوید آمد بدرگاه جهاندار   بپاے شاه سر مالید بسیار
پدر را مهر بر فرزند جوشید   بتالیف دلش صد گونه کوشید
ظفرخان چشم تر کرده چو جیحون   بسے مالید برپائے همایون
ملک بسیار تسکین داد اورا   نوازش کرد و هم امداد اورا
ازان جا چون در آمد برلب رود   بموجودات لشکر حکم فرمود
در آمد عارض دانا بریں راه   که تاگیرد شمار لشکر شاه
در آمد صد هزار اما سه باره   نیامد زان فزون تر در شماره
نریسا را سواے فوج ارمن   کمک آمد دو چندان از مداین
فرستادند از سنجار و تبریز   زمینداران آن سو فوج خون ریز
علم زد بر اعانت فوج کهسار   ازاں رو لشکر او گشت بسیار
همایون بعد دیریک دو هفته   برنگ گل ز طالع بر شگفته
علم افراخت بر اقطاع ارمن   چو طوفان بر فراز تازه گلشن
بتاراجی صلاے عام داده   بیغمائی جهان را دام داده
چو برق آتش فروزان شد بخرمن   بزد در شعله چون خاشاک ارمن
نریسا شاه ارمن نیز چون شیر   غریوان با سپاه تیر و شمشیر
مقابل آمد و چون کوه استاد   ولی از جنگ در اندیشه افتاد
همایون نیز در تشویش می بود   که نقصان است این جایا بود سود
غرض هر دو بهم بودند در تاب   نیارستند برگشتن ز گرداب
بلے هر کس که دارد سر تو هوش   نمی دارد بفکر نارسا جوش
تامل پیشهٔ ارباب عقل است   تامل شیوهٔ اصحاب عقل است
ملک انشانویسان را طلب کرد   دبیری خوش رقم زان منتخب کرد

بدو گفتا که نامه بر نویسد | بسوی خصم دون پرور فریبند
سخنهای که گرم و سرد باشد | نه بر صلح و نه بر ناورد باشد
بود مابین هر دو بر نصائح | که بر خیزد ازین مردی قبائح
اگر اورا خرد یا راست بهتر | و گر نه تیز دارم تیغ و خنجر
دلیران سهل می دانند پرخاش | که در ترشی گوارا می بود آش
دبیر چرب دست و تیز دانش | رقم کرد انچه شه کرده گذارش

چو شد نامه مرتب مهر برزد
بسویش چون کبوتر پیک پرزد

دربیان نامه نوشتن همایون نریسا شاه ارمن

بنام آن خداوندی که جان داد | بهر جوهر جدا گانه مکان داد
فلک از حکم او جنبش درانداخت | ملک از علم او تسبیح آموخت
زمین را از سکونت داد تشریف | بوصف برد باری کرد تعریف
عطا کرده سبکروحی هوا را | نوا بخشید بی برگ و نوا را
دماغ ابررا از آب ترکرد | زآتش شعلهٔ پرتاب بر کرد
دهد هرذره از مه تابماهی | براثبات وجود او گواهی
ازو برحق شناسان خیر انجام | ازو برناسپاسان بدسر انجام
کجاآید زآش ترش مستی | کجا خیزد شهراز خود پرستی
بجای باده آب دوغ خوردن | زکامی را بود در سر سپردن
ز اندازه کسی بیرون نهد گام | خوردلت در سزایش کام و ناکام
فریب از دهر خوردن خوش نباشد | در آتش رخت بردن خوش نباشد

براه نارسا کوشیدن ازچه   ز عقل خام گون جوشیدن ازچه

خدا راضی نباشد از چنان کس   که جوید سود خود از مال بیکس

بنی آدم عیال الله باشد   بشکر نعمت الله باشد

دو سلطان چون بهم آیند برجنگ   بر اینها می شود یکسر زمین تنگ

کمربستن بخونریزی نشاید   بدین گون فتنه انگیزی نشاید

ز ارمن تا بگرجستان دویدن   ظفرخان را بزندان در کشیدن

بسے بنمود دور از خوشنمائی   بعید آمد ز حق آشنائی

اگر لشکر در آری بر سر جنگ   ترا مینا بکف باشد مرا سنگ

ز خود کامی براه تنگ رفتن   ازین غفلت چوگل در خود شگفتن

بپاے خود فتادن هست در چاه   غلط کردن بود در خویشتن راه

منه از حد قدم بیرون که بینی   چو ناکامان قسمت صد زبونی

دم نخوت مزن کآخر شوی خس   تفاوت هست در شاهین و کرگس

مشو از بدرگی نخچیر خناس   کجا نسناس بر می آید از ناس

همان بهتر که بر پیچی عنان را   ز گرجستان کشی بیرون نشان را

بجوئی آشتی از من که مانی   کنی چندے چونیکان زندگانی

چو آهن مغزآهن بر شگافد   خدا داند چه رنگی می تراود

نریسا خواند چون این نامهٔ شاه   ز آه دل زبانش سوخت ناگاه

چو مار سرمه گون در خویش پیچید   بسے در خویشتن از غصه رنجید

بمنشی در جوابش امر فرمود
بتحریرش قلم را شوک فرسود

نامۀ نریسا در جواب همایون شاه

بنام آن که نامش صد هزار است   بلوح دل ز هر یک صد نگار است

رواق چرخ گردان بے ستون ساخت   نمی داند کسے آن را که چون ساخت

ز مشت گل طلسمی ساخت زانسان | شدند افلاکیان ازوی هراسان
منزه ذات او از علت ند | منزه هستیش از تهمت ضد
خرد در راه او از نارسایان | بخاک عجز چون ماجبه سایان
اگر چه مور باشد یا بود مار | بهر یک میدهد روزی بمقدار
صفا بخش ضمیر پیش بینان | خریدار متاع حق گزینان
نهد در پیش گاه عدل یکسر | گدا و شاه هر دو را برابر
نهال ظلم را از بیخ برکند | اگر کس سر کشد از سر در افگند
ز تاریخ عجم آگاه باشی | چرا دل را ز غفلت می تراشی
ز خوزستان بگرجستان تفاوت | بود بسیار از روی مسافت
علاقه نیست فیمابین هردو | دبیران زین خبردارند نیکو
بود آن ملک از سرحد ارمن | برین گفتار حجت هست روشن
چوجام از دست غوری خان درافتاد | ترا آن ملک بی وارث فلک داد
کنون شد تخت ارمن زیر پایم | قوی گردید از اقبال رایم
ز روی عدل بستم ملک خود را | که می دارم بکف روشن خرد را
ظفرخان از اطاعت رفت بیرون | اگرچه بود واجب ریختن خون
امان از تیغ دادو بند کردم | بزندان پاسبانان را سپردم
شنید اورا ز زندان بر کشیده | شنیدم من که پیش تو رسیده
مرا با او نباشد کینه دردل | نه ازتو دردلم پیداز شده غل
مرا با کشور خودکار باشد | نه با روشندلان پیکار باشد
قدم بیرون زحد بردن روانیست | نهد پا اندر افشردن خطانیست
خرابی چون شود همدست شاهین | کند کرگس زمنقارش پرکین
ز آهن رنگ آهن می زدایند | ز آتش نرم سوهان می نمایند

ز سختی سخت کوشان زیر کردند ‏ ملایم گر شود کس سیر گردند

اگر در دل هوس داری به پرخاش ‏ بیاتا خود به بینی سود پاداش

درین جا غیر شمشیر و سپر نیست ‏ بدون رای خونریزی دگر نیست

ملک چون خواند مضمون جهان سوز ‏ کمر زد بر میان در وقت فیروز

فراتر شد چو شیر نر چو آهو ‏ ز کوهستان بر آمد بانگ یاهو

شکسته رنگ بر رو چرخ دوار ‏ زمین جنبید تا ماهی ازین بار

نریسا زین خبر شد گرم چون برق ‏ چو ابر تیره آمد بر رخش عرق

همایون رخت در شیراز بگذاشت ‏ بسوی دشت ازوی بیرق افراشت

جریده بر سر ایرانیان شد ‏ دران وادی خریدار مکان شد

اثر دروی هنوز از خاک زاید ‏ هوا از بوی خون آلوده آید

گریبان زمین را گر کنی چاک
بر آید استخوان سوده از خاک

در بیان مصاف همایون شاه با نریسا بادشاه ارمن

شه چینی از پرند ازرق صبح ‏ بر آمد بر سمند ابلق صبح

جهان از پر تو تیغش درخشید ‏ دو لشکر از دو سو چون بحر جوشید

غریو کوس روئین سیه تاب ‏ بگوش آسمان می ریخت سیماب

چو از شیپور سر بر کرد آواز ‏ نمود از غار خود سیمرغ پرواز

همایون لشکر خود را بیار است ‏ بآن مربوط ترتیبی که می خواست

بترکان بدخشان میمنه داد ‏ چو کوه آهنی بر بست بنیاد

یلان سیستان و قوم کرمان   برای میسره بستند پیمان
پس لشکر ز کاشانی سواران   که هریک از نژاده نامداران
جناحی سرزده چون کوه فولاد   مقدم شد بران چون شیر شهزاد
ظفر خان و دگر گردان نامی   که می بودند سرخیل گرامی
درون قلب گهه پاشاه بودند   بمردی گوئی از میدان ربودند
دگر سو شاه ارمن نقش برزد   چوکوه بیستون بر چرخ سرزد
سر ایرانیان نامش جواری   کشد چرم پلنگ از سر بخواری
نرییما کرد اورا میر لشکر   بدو بخشید تیغ و گرز و خنجر
برای جنگ او را کرد مختار   سپه از حکم او می کرد پیکار
چوشد از هر دو سو آراسته فوج   بدریا سست شد هنگامه موج
در کینه کشاده چرخ گردان   شده مسدود ره بر ره نوردان
هویدا گشت آثار قیامت   عنان بیرون شد از دست سلامت
دم اندرنای ترکی در دمیدند   بران شیران صف اندر صف درید ند
مبارز هر طرف بازو بر افراخت   قضا هر سوکمند خویش انداخت
کشاکش آن قدر هر سمت شد پیش   نمانده مهر در بیگانه و خویش
چو در رقص آمده تیغ مصقل   بسا درخاک و خون غلطید هیکل
شد از نوک سنان مغفر مشبک   سر مردم بخاک افتاد یک یک
هبا برخواست از تیر ستم ناک   دواد و کرده در هر کوچه بیباک
همایون چون یکی شیر بیابان   به پشت شیر نر هر سو شتابان
بسان برق آتشبار در جنگ   ز شمشیرش گدازان می شده سنگ
و زان سوشاه ارمن رزم پرداز   ز مغز کوه میکردی گره باز
جواری چون یکی پیل دمان بود   بسرداری سر ایرانیان بود

شوید ابن همایون بر سرش تاخت ‌ ‌ پئی خون جواری دست افراخت
یلان شاهزاده جمع گشتند ‌ ‌ صف بربستهٔ اورا شکستند
قضا را تیر در چشم جواری ‌ ‌ در آمد از یکی مردان کاری
بروی خاک در افتاد و جان داد ‌ ‌ اجل اورا نه فرصت یک زمان داد
جواری چون دران عالم روان شد ‌ ‌ خلل درزمرهٔ ایرانیان شد
ز گردان مداقن تاب رفته ‌ ‌ ز روی سرکشانش آب رفته
بهر جانب هزاران کشته گشتند ‌ ‌ ازان بد کشتنی‌هاپشته گشتند
اگرچه میمنه بودش ستیزان ‌ ‌ ولی شد میسره یادر گریزان
شریسا دید در لشکر تزلزل ‌ ‌ پریشان هریکی چون تار کاکل
ز ارباب اعانت کاربد شد ‌ ‌ بدست مدعی آخر سند شد
ز فوج خود که بود از اهل ارمن ‌ ‌ چو رستم هریکی بررخش توسن
زمین بربسته ازنیروی صمصام ‌ ‌ بسر برده زمردی تاسرشام
شب تیره چوزد برروز شبخون ‌ ‌ قبای نیلگون پوشید گردون
سر خورشید را در طشت زرین ‌ ‌ ز تیغ کهکشان برکرد پروین
مه روشن برآمد برسر چرخ ‌ ‌ نمایان شد سواد غلبهٔ چرخ
زهر سو هریکی از عرصهٔ جنگ ‌ ‌ بسوی خیمهٔ خود کرد آهنگ
طلایه ازدو لشکر رفت بیرون ‌ ‌ شده چون بوستان دامان هامون
یزک بربست راه پاسبانی ‌ ‌ یتاقی * شد براه جان فشانی
جرس جنبان جرس را حلق واکرد ‌ ‌ بگوش رعد غرنده صدا کرد

بسر بردند زین گونه شب تار
گهی مخمور و گاهی جمله هشیار

---

* پیاده رپاسبان —

دربیان مصاف کردن همایون شاه روز دویم بانریسا وکشته شدن او بر دست همایون شاه

دگر روز آفتاب عالم افروز　　بزد بر چرخ اخضر رایت روز
سپاه شب سپر افگند از دوش　　کمر بکشاد کیوان سیه پوش
جهان از خواب دوشین گشت بیدار　　دگر ره گرم شد بر جنگ بازار
بغریدن در آمد شیر روئین　　گشاده روزن از تن خوک ژوپین *
زبانگ بوق وآواز پتیره †　　دلاور هر طرف گردید خیره
سم اسپان چنان گردی بر انگیخت　　غباری بر فراز آسمان ریخت
بچشم خلق تاریکی در آمد　　ز هیبت تن بباریکی در آمد
هوا شد سیر از جانها که می خورد　　زمین از هیضه استغراق آورد
دگر باره دو لشکر چون دو دریا　　بجوشیده شد تا اوج ثریا
ز تیغ و خنجر و گرز و سنانها　　روان گشتند بر گردون روانها
همایون بر سمند برق انگیز　　ز برق شعله ریزان شد شرر ریز
بیابان سرخ از سیلاب خون شد　　دران گرداب گردون سرنگون شد
یلان پیلتن چون پیله گشتند　　سر خود بر سر دیگر شکستند
ز حیرت شاه ارمن بود در تب　　بچشمش روز روشن بود چون شب
که از ایرانیان برگشت یاری　　نگون شد رایت فوج جواری
گریز آمد بگردان مدائن　　دغا دادند مردان مدائن
ز روز زیرکی آزردگان را　　چوگل پژمرده افسردگان را

---

* نیزۂ کوچک که سر ان دو شاخه باشد (غیاث)

† نقاره کوس دهل — (برهان)

دگر رہ از دل آسا جمع کردہ ‏ قدم قائم برای قمع کردہ

باستیصال دشمن بیرق افراشت ‏ ہجوم خصم را از پیش برداشت

چناں شد چپقلش باہم دگر بار ‏ نماندہ دست را قدرت بہ پیکار

سپر شد ریزہ ریزہ در ہزاہز ‏ روارو را نماندہ تاب ہرگز

جوانان قوی ہیکل ز تازی ‏ فروجستند بہر رزم سازی

برنگ ہالہ ہر یک حلقہ بستند ‏ صف ہر دو طرف باہم شکستند

کس از گوپال جاں بیروں نمی برد ‏ یلاں گشتند از سرتا قدم خورد

ملک فوج بدخشاں را رواں کرد ‏ براں خوں خوارگاں چابک عناں کرد

خود آمد از کمر گہہ اندرونش ‏ کہ تابر میکشد تاب جنونش

ثریسا شد برو مانند طوفاں ‏ غلط گفتم کہ چوں ابر غریواں

بدست او یکی شمشیر خونریز ‏ بصورت آب اما آتش انگیز

چناں زد تیغ بر فرق ہمایوں ‏ کہ لرزیدند زاں شیراں ہامون

ملک آں ضرب را از خود تہی کرد ‏ سپہ را زاں شدائد آگہی کرد

رواں گشتند ہر یک بر سر او ‏ ولے یک کس نیامد ہمسر او

ثریسا تا دو صد کس را در افگند ‏ ز زخم تیغ تیز برق پیوند

ہمایوں در غضب شد زاں قوی دل ‏ کہ خاک از خوں سرداراں شود گل

رکاب افشرد و زد بروی چناں گرز ‏ کہ تب آمد دروں مغز البرز

ثریسا بر زمیں افتاد و جاں داد ‏ جہاں را از فساد خود اماں داد

ملک بر غارت لشکر عناں زد ‏ بقتل سر کشاں خونیں نشاں زد

ازیں دنیاے دوں حاصل ہمیں است ‏ کہ آخر زہر و اول انگبیں است

دریں محنت سراے کہنہ تاچند ‏ چشیدن سرکہ را چوں شربت قند

بہ دنیا دل منہ کیں خصم جاں است ‏ نہ جاے انبساط جاوداں است

بسا مردم بہ دنیا دل بہ بستند ‌ ‌ ‌ بزیر سنگ سر آخر شکستند

بزیر خاک تخت خسروان است ‌ ‌ ‌ حساب* شان بیک سنگ نشان است

بلوح سنگ دفتر می نوشتند
بخاک و خون خمیر خود سرشتند

در بیان مداخلت همایون شاہ درشہر ارمن وکتخدا شدن نوید باجمیلہ دختر نریسا و دیگر وقائع

همایون شہ ز تائید خداوند ‌ ‌ ‌ بخصم خویشتن چون شد ظفرمند

در آمد اندرون شہر ارمن ‌ ‌ ‌ چو باد صبح می آید بہ گلشن

رعایا را سبک کرد از گرانبار ‌ ‌ ‌ بزرگان را نوازش کرد بسیار

نریسا را بجان پیوند می بود ‌ ‌ ‌ یکی دختر یکی فرزند می بود

ولیکن بود خرم نام فرزند ‌ ‌ ‌ جمیلہ نام آن مہ جگر بند

بخوبی هر یکی جان پدر بود ‌ ‌ ‌ بحسن روز افزون نامور بود

بخورم بود مرهون بنت قیصر ‌ ‌ ‌ چو گوهر در صدف می ماند دختر

ملک رنگ سیہ زان فیل خانہ ‌ ‌ ‌ کہ بود از مکر و نیرنگ زمانہ

نخستین دور کرد و لعل گون ساخت ‌ ‌ ‌ پس انگہ رایت شادی برافراخت

فرستادہ پیام از بہر شہزاد ‌ ‌ ‌ کہ سازد دوستی را تازہ بنیاد

هیلا مادر دختر چو بشنید ‌ ‌ ‌ ز حکم جان فزایش سر نہ پیچید

کہ امر خیر بود از دل پزیرفت ‌ ‌ ‌ جواب او بجان منت بشہ گفت

ملک فرمود ترتیب جہازش ‌ ‌ ‌ مہیا شد بجشن سوز و سازش

ز لعل و در شہنشاہ مظفر ‌ ‌ ‌ بکابین بست هم سنگ دو گوهر

---

* این حساب خرد را بر سنگ قبر خود نوشتند ۱۲ منہ

نوید و آن بت سیمین بناگوش　　چو جان و تن بیک جا شد هم آغوش

بیکرنگی بسان شیر و شکر　　بهم آمیختند آن ماه و اختر

ملک آنگاه بر خورم نظر کرد　　بزیر پای او تخت پدر کرد

نهاده تاج ابری بر سر او　　قبای خسروی اندر بر او

همه ملک نریسا داد او را　　ز بند خویش کرد آزاد او را

ظفر خان شد بگرجستان روانه　　مرخص گشته از شاه زمانه

دگر بار از ملک گشته سر افراز　　بتفویض ریاست گشت ممتاز

ز اسباب نریسا هر چه می بود　　ملک از مال او دستی نیالود

بخورم داد واپس جملهٔ املاک　　رسانیده سرش براوج افلاک

چو خورم شد دگر باره بشاهی　　و زان مال گرانمایه مباهی

زمین بوسید در شکر شهنشاه　　که شکر مهر واجب هست برماه

کسی را حق تعالی بر نوازد　　بدین منوال روشن بخت سازد

ز دشمن دوستی را وا نماید　　در اخلاص را بررو کشاید

فروزد شمع امید دل افروز　　کند او را بدین اقبال فیروز

زمام الفت و کین درکف اوست　　بود در اختیارش دشمن و دوست

بلا امرش نه جنبد برگ اشجار
خدائی را خدا باشد سزاوار

دربیان رفتن همایون شاه در خوزستان کرت ثانی و ملاقات کردن با دوستان خود

همایون شه زشغل خیر انجام　　فراغت یافت چون بررغم ایام

بزیر زین کشیده باد پارا　　نموده منفعل باد صبارا

دو اسپه سوی خوزستان روان شد | چراغ افروز بزم دوستان شد
دگر ره جان در آمد در تن ملک | شده مانند گلشن گلخن ملک
شد از روشن دلی چون آب گوهر | ز دیدارش فروزان چشم مادر
نگینه زان بهار زندگانی | طبل زد بر فراز شادمانی
نوید آمد جمیله در بر او | برو گردید قربان مادر او
ملک با این تزک در وقت فرخ | قدم زد بر فر از تخت شهرخ
عزیزان ساز شادی برکشیدند | محبان نای عشرت در دمیدند
وزیران دست بسته گرد خسرو | که آب رفته آمد باز در جو
امیران در نشاط عید نوروز | که می دیدند زینسان شاه فیروز
مقیمان را نشاط آمد بدلها | که بودند از حوادث پابه گلها
رعایا را بدل تسکین در آمد | باستقلال شان تمکین در آمد
بلی بالذات سلطان جهانگیر | بود در خاصیت مانند اکسیر
زرخالص کند هرجا بود مس | غنی سازد اگر کس هست مفلس
بود در عصر ماشاهان سفاک | نمی دارند هرگز از خدا باک
تلاش سیم و زر دارند دایم | نمی مانند بر یک چیز قایم
بمال روستایان چیره دستند | همیشه در خیال پست هستند
شراب شان بود از خون مسکین | از آن می چهرهٔ شان هست رنگین
شهان را نیست خیر است زیور | بود ابلیس هم کاس ستمگر
سلیمانی نمی آید ز عفریت | نباشد مشک را هم رنگ کبریت
بود آن کس سزای پادشاهی | که دارد افسر ظل الهی
شهه ظالم برنگ اژدها هست | اگرچه در برش زرین قبا هست
همیشه خوش بود اوقات مسکین | که سازد پر شکم یک نان نمکین

چه خوش گفت است با دستور خسرو | که دولت هست پابند جهان جو
گدا آزاد باشد از چنین بند | ندارد همچو ما با هیچ پیوند
زشکر دهردارد رستگاری | بود دور از غرور شهریاری

غم دنیا ندارد مردآزاد
خوشا آن کس که می دارد دل شاد

دربیان عتاب کردن نگینه بر همایون شاه از راه کنایت در کلام دوستانه

شبی چون ماه شاه صاف سینه | در آمد درشبستان مدینه
بت خورشید رنگ و زهره سیما | پرستاران خود را کرد ایما
به پیش شه باستقبال رفتند | به تعظیمش در اخلاص سفتند
ولیکن خود زجا هرگز نه جنبید | ز چشم دلبری سویش نمی دید
باستغنائی او شاه آشفت | سخن در لب ازین حیرت فرو گفت
که بی پروائی خوبان گلرنگ | اگر چه میکند دل را بسی تنگ
ولی آنهم ز ناز دلربائیست | بهار بوستان آشنائیست
غرور حسن آشوب دگر هست | شراب خود نمائی را اثر هست
عتاب دلبران دل را فریبد | که سرکه اندرون شهد زیبد
ندانسته که این آزرد گی هست | بخاطر از دگر افسردگی هست
ز جوش اتحاد لعل پرور | ملک دارد بخار عشق در سر
ازان رو خاطرش دارد گرانی | زده سنگی بجام زندگانی
ملک بنشست نزدیک دل آرام | طلب کرد از لب شیرین او جام
نگینه گفت کای سرمایهٔ داد | شب و روز تو صرف عیش تو با

نشاید تشنه لب را آب سیراب
تو خود تشنه نه شود ور از آب

چو حلوای بدخشانی برد دل
بخوزستان شکر خوردن چه حاصل

رواق تنگ را تنگ است روزن
بقدر خانه باشد شمع روشن

بقدر حوصله باشد فراخی
وگرنه حلق دارد بس فراخی

نباشد خوش بیک قبضه دو خنجر
نمی زیبد بیک خاتم دو گوهر

بیک خانه دو مهمان خوش نباشند
چو اخوان‌الصفا دلکش نباشند

چنین گفت و بابر و چین کشیده
بلوح دل خط غمگین کشیده

گل شیرین عرق آلوده گردید
دماغ از سوز دل فالوده گردید

ز نرگس گوهر شبنم فرو ریخت
ز آه سینه بر لب تب بر انگیخت

ملک را گریهٔ او کرد غمگین
در آغوش آورید از بهر تسکین

چو در بر آمد آن ماه خجسته
درستی یافت کار دل شکسته

دل شه را ز عشوه برد چون آب
کرشمه جان اورا کرد بیتاب

شکر خورد از لب عناب رنگش
برون آورد لعل از کان تنگش

بهم دو جان و تن یک رنگ گردید
اگر چه در شبستان جنگ گردید

زنان گرچه بشیران هم نبرد اند
ولی مغلوب تر دردست مرداند

اگر در عقل شان نقصان نباشد
دوای شان ازین احسان نباشد

بمردان جنگ می دارند هرروز
بشب جویند صلح راحت اندوز

دلاسای دل شان سهل باشد
بشرط آنکه گرزن اهل باشد

فتد گرکار باذا اهل خواریست
درون زندگانی شرم ساریست

زاری کردن لعل پرور در مفارقت همایون شاه

ملک را چون بخوزستان گزر شد
جهان بر لعل‌پرور تنگ ترشد

زحد بگذشت سوزاشتیاقش
طپیداندر بدن جان از فراقش

خیال او بدل آتش برافروخت | متاع صبر و استقلال را سوخت
زلیخا وار از خود رفت بیرون | ز لیلاے گزشته گشت مجنون
گهی با آه و ناله یاد کردے | گهی چون بیدلاں فریاد کردے
گهی لب رازدنداں خسته می کرد | بگوهر شاخ مرجاں بسته می کرد
دل از مهر کنیزاں پاک برداشت | ز تیغ عشق بردل چاک برداشت
عناں اختیار از دست در داد | زپا اُفتاد چوں مظلوم بیداد
نه چوں غنچه بلب بودش تبسم | نه بر نوک زباں ماندش تکلم
به گیسو بود ناخن شانۀ او | بجای سود ماتم خانۀ او
به شب تنها به بستر رو نمودے | خیال یار جانی پیش بودے
بدو می داشتے هنگامۀ خویش | بپانگ ناله خواندی نامۀ خویش
کهای جان تن آزردۀ من | بهار گلشن افسردۀ من
دریغامن نه دانستم دریغا | دل خود را بتو بستم دریغا
اگر دانستمے روز جدائی | نمی کردم بدیں ساں آشنائی
تو هستی با پرستاراں هم آغوش | گرفتار کنیزاں بلا نوش
چو بو در گل شدی پنهاں درانجا | خدا حافظ ترا اے جاں درانجا
من ایں جابے تو مهجورم عزیزا | دریں ویرانه رنجورم عزیزا
چو ماهی دور از آب اوفتادم | برنگ خشک در تاب اوفتادم
ندارم طاقت تیمار یارب | شدم از درد دل بیمار یارب
چه کار آید بدون یار شاهی | چساں بےآب ماند زنده ماهی
مرازیں بادشاهی چیست حاصل | چو برآتش طپد درسینهام دل
اگرچه سیر در باغ است امروز | چو لاله برجگر داغ است امروز
زنافرمانئی تو غرق خونم | چو دامان بنفشه نیل گونم

شدم بدنام در عشق تو اکنون　　کشیدم سر بصحرا همچو مجنون

نمی دانم در آینده چه باشد　　درین ره بر شتابنده چه باشد

بدین سان بود در شب زاری او　　چو روز آید دگر گون خواری او

ستاره برد غم خواریگانه　　درین آوارگی یاریگانه

زبان بکشاد در پند و نصیحت　　بد و گفتا که بگذر از فضیحت

نه ترسی از زبان خلق بدظن　　چه سوزی شمع را در روز روشن

زمانه اهل دل را خصم جان است　　عنان مگسل که توسن بد دهان است

اگرچه عشق را بیگانه شد صبر　　و لی این باده را پیمانه شد صبر

عروس عشق را صبر است زیور　　گهر ناید برون از دیدهٔ تر

نباید کاستن چون ماه هر روز　　حذرکن از چنین زخم جگر دوز

ستاره داد زین سان پند بسیار　　نشد آن بیخبر هرگز خبردار

نصیحت خفته را کردن چه سود است　　دل افسرده آزردن چه سود است

کجا دیوانه دارد گوش در پند　　که می دارد جنون بر پائے جان بند

رگ جان را خراشیدن گناه است
برین معنی سبک روحی گواه است

در بیان وفات کردن نگینه ـ

همایون شاه خورستان باقبال　　اگر چه داشت بسیاری ز اشغال

ولیکن دل بسوی یارمی داشت　　مقیم کوچهٔ دلدار می داشت

بظاهر از نگینه بهره ور بود　　بباطن میل جان سوی دگر بود

خیال لعل پرور در نظر داشت　　ازو داغ جدائی در جگر داشت

بدل تیرے کمان ابرو چنان ماند　　که فارغ از خیال این و آن ماند

نه از فیض شکیبائی نصیبے　　نه طاقت در صبوری از حبیبے

گهر از چشم می بارید در شب | سحرمی بود چون خورشید درتب
زتیغ عشق بودش نیم بسمل | هزاران برق د ریک خرمن دل
پریشان باوجود پادشاهی | بلب جان چون چراغ صبحگاهی
نه جان از سیر صحرا راحت اندوز | نه گل گشت چمن گردد دل افروز
نه خاطر راکشایش از سر صید | نه از دیدار خوبان آید امید
شبی از دل چراغ آه افروخت | جگر راچون پر پروانه می سوخت
ز بیخوابی دمی غلطید برخاک | کشاده راه سیل از چشم نمناک
دران حالت بخوبی آشناشد | درون بحر جانها چون شناشد
دران عالم نگینه را نظر کرد | که سیل آب مرگ از سر گذر کرد
نهانده شربت جان در پیاله | فروشد قوت رم از غزاله
بروی تخته افتاده تن او | خزان در آمده در گلشن او
ملک زین خواب دهشت ناک برجست | بمالیده ز حسرت دست بردست
بدل گفتا که این خواب ستم کش | نمی دانم چه خواهد ریخت آتش
سراسیمه سر افگنده به بستر | فرو باریده اشک ازدیدهٔ تر
نهان می داشت آن آتش بسینه | نه کس واقف زر وپای شبینه
بران بانوی تخت کامرانی | زاول شد زیاده مهربانی
بسی میداشتی اورا مکرم | بجان خود رضای او مقدم
نشستی ازادب پیشش به زانو | که میدانست مهمان است بانو
نجستی هیچ گاه از ماه دوری | که بردوری نبود اورا صبوری
قضاراشد نگینه سخت بیمار | ملک از زندگانی گشت بیزار
ازان خرابیکه برشهه شد هویدا | شده در باطنش و سواس پیدا
شفاشد دور از دست اطبا | جهان تاریک در چشم احبا

همان گوهر که برمه ناز کردی گره از رشتهٔ جان باز کردی

خزف آسا بروی خاک افتاد چو گندم بر زمین دل چاک افتاد

فروغ شمع خوری خان فروشد بطوفان گران جانی گروشد

فلک چون برد جان پاک اورا ملک بسپرد زیر خاک اورا

بضبط اندر نماندہ مرغ جانش قفس بشکست و شد بر آسمانش

زدنیای دنی آخر همین است کزین مهمان سرا زیر زمین است

کسے را اندرین گیتی امان نیست درین بازار پیوسته دکان نیست

چه خوش فرمود مولای گرامی جناب حضرت شیخ نظامی

اگر صد سال مانی دریکی روز بباید رفت زین طاق دل افروز

چوپی گم شد سراغ رفتگان نیست نشان پیدا ازان آشفتگان نیست

اگر چه عمر عالم در شتاب است نه مارا نیز پائی در رکاب است

درین دو لخت سنگ آسیاهم بسان دانه‌ها هستیم باهم

بنوبت هر یکے اندر شکست است
ازان گردش کسے هرگز نه رست است

دربیان نالیدن همایون در فراق نگینه

چوشد برآسمان جان نگینه ملک را تازه شدناسور سینه

جگر گردید خون از انتقالش که باشد قدرنعمت درزوالش

قبای آسمانی رنگ پوشید ز جام چشم آب اشک نوشید

نمانده شوق برصید بیابان نه میلش در چمن سوی خیابان

محبتهائے دیرین یاد می کرد خیال خورمی برباد میکرد

هوایش نقش بند لوح دل شد خیالش سوی جانان پا بہ گل شد

چنان مبهوت شد از داغ هجرت حیات خویش را دانست نفرت

ز حسرت آه بر گردون گذر کرد　　مپرس از ناله کان کار دگر کرد

گهی از یاد آن گیسوئی شبرنگ　　شدی دامان او از اشک گلرنگ

گهی کردی تصور ابروی او　　کمان کردے قد خود چون مه نو

گهی زان صفحهٔ رخسار گلگون　　درون سینه می کردی جگر خون

ربودے گاه دل یاد دهانش　　گهی در گریه از موی میانش

گهی در دل خیال قامت او　　گهی در جان هوای راحت او

گهی در دیده روی نازنینش　　گهی در لب مذاق انگبینش

گهی روشنش زان شیرین تبسم　　گهی دل پاره زان یاد تکلم

گهی طنز و عتابش یاد کردے　　بدست غم دل خود را سپردے

گهی چون سایه افتادی بخاکش　　زدی بوسه بروے خاک پاکش

مزارش بود مرهم بخش ریشش　　اگرچه بوڈ در دل سخت نیشش

زرینه مادرش زان پور گریان　　جگر از آتش غم کرد بریان

نه یارا تابه تسکینش در آید　　نه طاقت در دلاسا لب کشاید

بلی مشکل بود کز بهر تسکین　　کشادن کس زبان در پیش غمگین

دلی کوچاک شد از خنجر غم　　ز تسکین زبان کی یافت مرهم

غم مرگ بت همخوابهٔ خویش　　زند آتش بجان شاه و درویش

رگ دل را خراشد همچو نشتر　　ازین بالا مصیبت نیست دیگر

مبادا کس درین آفت گرفتار　　بکس هرگز مباد این رنج دشوار

ضمیر ابجدی زین درد شد خون　　هنوزش هست خون از دیده بیرون

هنوزش سینهٔ او چاک چاک است　　هنوزش درمیان خون و خاک است

هنوزش دیده خونبار است زین درد　　هنوزش آه گرم است و دم سرد

هنوزش تیشه برسر از غم جفت　　هنوزش چشم تر از ~~ماتم جفت~~

غم محبوبه چون کوه گران است　　بسوزد مغز گر در استخوان است

خدا هرگز نصیب کس نسازد
کزین تلخی دماغ جان گدا زد

دربیان نوشتن لعل پرور تعزیت نامه بجانب همایون مشتمل بر طنز و کنایه

خبر شد فاش در ملک بدخشان　　که شد زیر زمین ماه درخشان

بسے رنجیده در خود لعل پرور　　پریشان شد چو گیسوی معنبر

ملک را تعزیت نامه نوشته　　بخون ارغوان دل را سرشته

ولی در هر سخن پوشیده رمزے　　بهر رمزی نهان صد گونه طنزے

کنایه چون شکر در شیر می بود　　ملک را در جگر چون تیر می بود

که ای شاه جهانگیر جوان بخت　　همیشه باد زیر پای تو تخت

ترا گردون گردان باد در کام　　زمانه باد زیر حکم تو رام

کلاه فرق تو خورشید بادا　　ترا تاج و نگین جاوید بادا

شنیدم من که گردون کام خود راند　　نگینه شد تهی انگشتری ماند

بود در هر کجا مشهور عالم　　که باشد از نگینه زیب خاتم

نگینه آنکه محبوب دلت بود　　چراغ دلفروز منزلت بود

براوج گنبد خضرا چو بشتافت　　دل تو چون انار پخته بشگافت

در امر حق نمی باید زدن دم　　رضای ایزدی باشد مقدم

گاهے دور از عوض باشد نکوتر　　که [illegible] گوهر [illegible] گوهر

نگینه گر نبود انگشتری هست　　برای زینت [illegible] انگشتری هست

سلامت گر شود انگشت در مشت | بسا انگشتری باشد در انگشت
مضور غم عمر غم را برنتابد | دل دانا بہ غم کمتر شتابد
گلی از شاخ گر افتد بہ گلشن | دگر گل بشگفد چون شمع روشن
کبوترخانہ صد دارد کبوتر | چہ غم گر یک رود از خانہ کوتر *
کلاہ کہنہ گرشد نودر آید | چہ نقصان تازہ گر زیور در آید
اگر سربا کلہ دارد تعلق | ببیک سرصد کلہ دارد تعلق
کہن نخل از گلستان دور بہتر | چراغ صبحدم بے نور بہتر
گر فتم من کہ چون دم آفریدند | برای آدمی غم آفریدند
ولی بر غم خرد نازان نباشد | کہ این بار سر افگن زان نباشد
اگر چہ شیشہ باید زادۂ سنگ | بسے از سنگ دارد نفرت و ننگ
ز مردان می برد دل الفت زن | اگر هر دو بیک جا شد نوازن
و لیکن زندہ با مردہ نہ سنجد | چو نفرت در رسد الفت نہ گنجد
نہ بندد هیچ کس با خاک دل را | بدون جان چہ عزت آب و گل را
سرود تازہ را گوش است محتاج | فروغ ماہ می خواهد شب داج
برآ از ورطۂ جانکاہ بیرون | مبادا سرزند گردون بشبخون
همایون نامۂ دلبر فرو خواند | ز مضمونش بجای خود فرو ماند

نہ تسکین بل نمک بر ریش می ریخت
دوای تلخ را در شہد می بیخت

دربیان ملاقات کردن همایون با فلیچر ونصیحت کردن او ملک را ونمودن تماشای عجیبہ بملک

طراوت بخش بستان فسانہ | سخن سنج فسون جادوانہ
چنان گوید کہ چون شاہ همایون | بر آمد از لباس سوگ بیرون

---

* ام کہتر

بدستور قدیمش در سحرگاه — برای صید رفتی گاه و بیگاه

گهی کردی گذر در دامن دشت — گهی کردی درون کوه گلگشت

قضا را رفت روزی سوی کهسار — که تا سازد دل خود را سبک بار

یکی گفتش زخاصان کای جهانجو — درین کوهست پنهان یک ملک خو

بصورت هست چون ماه جهانتاب — بسیرت ابر رحمت را دهد آب

چراغ دل زنور قدس افروخت — چو پروانه پر و بال جهان سوخت

غذای او بود برگ درختان — صدای او بگوش نیک بختان

لباس پاک او از دلق کاهی — شرف دارد بخلعتهای شاهی

ندارد کار باکس لیک درکار — بکار خویش دارد شغل بسیار

کفش آئینه روی سکندر — دلش آئینه دار روی دیگر

براه بیکسی چون پست گردید — شراب عشق خورد و مست گردید

نیاز او شه طیموس باشد — چراغ محفل ناموس باشد

ز نرمی موم در آفاق گردید — فروغ شمع هفتم طاق گردید

تباهی دیده اندر پادشاهی — کشیده پا ز دامان تباهی

ملک را این حکایت دلنشین شد — درون خاتم دل چون نگین شد

عنان زد سوی درویش ملک کیش — بسان خادمان خیر اندیش

رهش بود از هجوم سنگ بسته — نیستان اندران چون خار رسته

ز اشجار تراکم پیچ در پیچ — که زلف دیلمی پیشش بود هیچ

ز زخم تیشهٔ خارا تراشان — ز زور بازوی سینه خراشان

ره آواره قدری صاف گردید — حجر چون پنبهٔ نداف گردید

زقطع و قمع آن اشجار و احجار — ره باریک پیدا گشت هموار

ملک دامان خود را بر کمر زد — قدم در رفتنی آهسته تر زد

رسیده برلب غار گران سنگ
که می بود اندران در و پیش دلتنگ

نظر چون کردکان پیر خجسته
مربع بر سر سنگی نشسته

نه پروا از کس و نه از کسی باک
ز تیغ عشق یزدانی جگر چاک

نخستین شاه خوزستان ثنا گفت
تحیت را بدستور دعا گفت

ستاده دست بسته همچو شمشاد
تو گوئی ایستاده سرو آزاد

فقیر از دیدن شه گشت خورم
که میدانست کین باشد مکرم

ز انوار جبینش تاب میدید
گل رخسار او پر آب میدید

ز سیمایش چراغ بخت را نور
زروی او دل ویرانه معمور

ز نور تصفیه دانست کین ماه
بود اقلیم دولت را شهنشاه

تجاهل کرد گفتا کیستی تو ؟
درین جا از چه مطلب ایستی تو

درین ویرانه غار تنگ چون چاه
رسیدی چون ز شب نور سحر گاه

بریدی همچو برقی راه دشوار
بذات خود کشیدی رنج بسیار

درین مدّت کسی این جانیامد
فروشد در زمین گرکس بیامد

ترا زین آمدن خواهش چه باشد
تمنا اندرین کاهش چه باشد

ملک بنشست اول گفت انگاه
که ای فرخندهٔ روشن دل آگاه

منم سلطان این بوم دل افروز
غلام چونتو درویش جگر سوز

درین عالم کمال تو شنیدم
زیاده از شنیدن در تو دیدم

بمن پندی بده کاید بکارم
فروزد شمع جان بیقرارم

بگفتا گرتو خواهی پند از من
همین بس دیده واکردن به گلشن

هزاران گل بود هریک دگر گون
بر آید از دگر گون رنگ بیرون

ولی رنگ اقامت نیست بریک
فتد برخاک بینش دیده اینک

یکی گربر زمین افتد بجایش
دگر بر شاخ می بندد سرایش

مقیمی را نشاید عالم کون که دارد از حدوث خویشتن لون

آدم تابه عهد خود نظر کن بحال خویشتن اندکه گذر کن

در آینده همین نقشه فرو خوان حساب هریکی را نیک تر دان

کجا رفتند از عالم اب وعم که نصب العین باشد موت عالم

ازین افزون چه خواهی پند و عبرت بود چون آئینه بر اهل خبرت

فنا درپیش داری از چه جوشی چرا چون رعد غران می خروشی

تکبر بر نتابد مغز بیدار که این غفلت بود هشیار هشیار

بلی شاری نه آخر تو خاکی چو کرم خاک پنهان در مغاکی

نه از شادی مرادش کامرانی ست با مرحق برای پاسبانیست

شبانی این بود پیش بزرگان که بزغاله نیابد زخم گرگان

چسان خسپد شبان اندر شب تار که باشد در رمه چون گرگ خونخوار

بود عدل و سخاوت زیور شاه ازین هر دو مزین شاه چون ماه

گرفتم گر بریزی گنج گوهر زبد خلقی نه گردد جمع لشکر

بدرویشان بزرگی کن که آنها نه کردند آشنا با لب زبانها

زبان نا محرم از راز دل شان نشد معلوم کس را منزل شان

سوال شان کلید گنج رحمت جواب شان شفاء درد زحمت

چو درویش سبکروحے گرانبار بکوشش شاه زینسان شد گهر بار

ملک از رقت دل زار بگریست ز فکر آخرت بسیار بگریست

تماشای عجیبه خواست ازوی که بیرون سرزند از شیشه چون می

بلا پند انچه که مکتوم است ظاهر که تا گردد سرور تیره خاطر

تمنای دلش را صاحب غار چو اصغا کرد و گفت ای شاه هشیار

تماشای غریبه گر تو خواهی چه باشد جز تماشا هائم شاهی

جهان دارد تماشای مشعبد　　بر آرد شکل دو از نیک و از بد

فلک در پرده دارد هیئت نو　　برون آرد بهردم صورت نو

ازین بهتر خیالی نیست پیدا　　که گردد در جهان دیگر هویدا

چنین گفت و ملک را گفت بر خیز　　درین کنج نهان بکشا قدم تیز

ملک چون دید دروی هست روزن　　و لیکن تنگ تر چون چشم سوزن

چو شد نزدیک آن روزن نهان شد　　یکی دروازهٔ رنگین عیان شد

همایون شد از ان چون ماه رخشان　　درون دل کشا باغ بدخشان

ستاره بهر استقبال آمد　　به پیش شاه فرخ فال آمد

ترنج عنبرین در دست شه داد　　بیک پا ایستاده همچو شمشاد

ز دیگر سو پریرویان طناز　　چو حوران بهشتی گرم در ناز

چو خورشید از دگر سو لعل‌پرور　　بچشم یار خود شد جلوه گستر

بصد ر دلبری هریک نشستند　　عروسی خانه را زیور به بستند

ز گردون مشتری قاضی در آمد　　برای عقد شان راضی در آمد

مه و زهره بهم یک رشته گشتند　　مهار بختی سرکش گسستند

همایون شد بدامادی مشرف　　بت او از عروسی شد معرف

بسلک ازدواج آن دو گوهر　　بیک جا جلوه گر چون ماه و اختر

ملک خوش شد که از بخت مظفر　　بعقد من در آمد لعل پرور

نمی دانست کاین هم رنگ باشد　　درون پرده ها نیرنگ باشد

هنوز آن دولت فرخنده دور است　　چنین نیرنگها دور از شعور است

درون دل چو آن شادی اثر کرد　　قضا را باز در روزن گذر کرد

همان درویش را در غار میدید　　مکان در پهلوی بیمار میدید

خجل شد زان تماشا های موهوم　　پشیمان گشت چون گردید مفهوم

مرخص گشت زان جان دل آگاه　　درآمد در حریم خود شهنشاه
خیال لعل پرور تازه ترشد　　بخار دل زلب چون دود برشد
چوصید اندرکف صیاد گردید　　زآه و ناله در فریاد گردید
خیالات جهان صد رنگ دارند　　بران روشن دلان کی دل گمارند

همان بهتر که ازوی فرد گردی
بکار خویشتن چون مرد گردی

دربیان تفویض کردن همایون سلطنت خوزستان را بفرزند و روانه شدن خود بسوی بدخشان

ملک روزی سران مملکت را　　مشیران امور سلطنت را
طلب فرمود یک یک در رسیدند　　بدرگاه همایون صف کشیدند
چو شد آراسته آن بزم رنگین　　بدون بادهٔ گلفام شیرین
سخن سنجان عالم در نشستند　　نظر بر روی شاهنشاه بستند
ملک اول بر آنها آفرین خواند　　گهر انگاه در دامان بیفشاند
که اکنون در جهان کاری نمانده　　ز دنیا بر سرم باری نمانده
بخوزستان پدر می داشت شاهی　　بفرقش چتراز ظل الٰهی
در آمد چون در آمد عهد برمن　　بزیر سکه گرجستان و ارمن
بدخشان نیز در زیرنگین است　　که آنجا غیرمن مسندنشین است
زیاده ازپدر چاشد بلادم　　جهانی دارم اندر انقیادم
خزینه دارم و ملک و سپاهی　　کلیدی در کف از احکام شاهی
معاند را بهیجا در شکستم　　بعدل و داد آئینی به بستم

بسر پادشاهان گذشته — کهن آئین شاهان تازه گشته

زیاده زین بسر باری کشیدن — زاقلیمی به اقلیمی دویدن

چه دارد نفع جز تضییع اوقات — نمی آید بکف غیر از خرافات

مشقت بر نتابد زندگانی — نخواهد غیر عشرت کامرانی

شدن از خود در ایذای خلائق — بخون دامن کشیدن چون شقائق

بود مکروه پیش اهل دانش — کشد پرده بچشم صاف بینش

دل من از شراب عشق شد مست — ز مام اختیارم رفت از دست

ز جا پرده خیال لعل‌پرور — نباشد غیر او در سینه دیگر

نگینه در جوار حق چو بشتافت — دلم از فرقت آن ماه بشگافت

کنون از دختر شاه بدخشان — کشم مرهم بزخم سینه ریشان

هلال عنبرینش چون کمان است — بدل از تیر مژگانش نشان است

اسیر طرهٔ مشکین اویم — گرفتار رخ سیمین اویم

لب خندان او درگریه افگند — زچشمش هست آفت چند در چند

ازان نازیکه باشد جادوانه — بود یک فتنه را دو صد بهانه

کجا صبرم که طاقت طاق گردید — بسودا شهرهٔ آفاق گردید

بخوزستان نباشد میل خاطر — بدخشان پیش چشمم هست حاضر

شوید از فضل ربانی جوان است — چراغ دل فروز خاندان است

جوان مردو صفاکیش و خرد مند — همایون مشرب و شایسته فرزند

درین جا او بشاهی می نشیند — بتخت پادشاهی می نشیند

شمارا بیعت او واجب آمد — پسر صدر پدر را نائب آمد

غلط گفتم که شاه مستقل هست — چه نائب بل منیب شیردل هست

بحکمش پشت خود را خم نمائید — بنافرمانیش ماتم نمائید

بزرگان چون کلام شه شنیدند　　بزرگی در رضای شاه دیدند
زمین بوسید و انگه لب گشادند　　جواب دل کشا زین گونه دادند
که ما را شاه و شهزاده گرامی　　بود یکسان بصدر نیکنامی
مطیع امر هر دو شاه هستیم　　ز شادی اگر بیراه هستیم
گنهگاریم اما جان نثاریم　　بکار بندگی بس بیقراریم
نیا شد جز غلامی کار ما یان　　بود ما را بطاعت کار شایان
بزرگی در پذیرای غلامیست　　سعادت در تلاش نیک نامیست
بجای شاه گر شهزاده ماند　　قدم بر جادۀ اقبال راند
بهار تازه بخشد باغ جان را　　کند سرسبز گلزار جهان را
پذیرای او ما سر بداریم　　شرف دانیم و جان را می سپاریم
ملک خوشنود از ارکان خود شد　　که دل را اعتقاد شان سند شد
بوقت نیک پس شاه خردمند　　سپرده پادشاهی را بفرزند
بنامش خطبه و سکه رقم کرد　　درون ملک سرداران علم کرد
روان شد خود بسوی لعل پرور　　چو سوی ماه نو خورشید انور
دعا از مادر فرخنده درخواست　　بهار عمر باقی را بیاراست

ازان کعبه فراقی نامه بر خواند
بصحرای دگر شبدیز را راند

دربیان رفتن همایون در بدخشان مرتبۀ سیوم و شادی کردن لعل پرور بر مقدم شاه

همایون در بدخشان چون در آمد　　درون جسم جان دیگر آمد
که پیشش آن مه تابان خرامید　　بسر پیش کش خود را رسانید

بهم دو جان و دل گشتند یک رنگ   دهاریک دگر چون غنچه شد تنگ

دو سرو نازنین در یک چمن شد   دو شمع نور دریک انجمن شد

خوشا وقتی که باهم آرزومند   شود در آرزوی خویش خورسند

بهار گلشن دیدار باشند   زوصل خویش برخوردار باشند

ستاره سربپای شاه بنهاد   لب خود در ثنای شاه بکشاد

بتان لعل گون گلعذاران   جمال آرای بستان بهاران

بفرق شاه خود گوهر فشاندند   به تخت جلوه فرماتی نشاندند

ملک با لعل پرور در تکلم   لب او در جوابش در تبسم

مغنی در نوای عشقبازی   ترنم در فنون رکار سازی

مئی رنگین چو خون برق رخشان   پیاله چون مه تابان درخشان

پریرویان بساز ارغنون گرم   دل سنگین شان چون موم شد نرم

شکر افشان شکر از لب بر انگیخت   طبر زد آبروی خویشتن ریخت

حریفان بیخبر از آب انگور   ظریفان زان اثر بودند مخمور

نوازن مست از جام ترانه   شگرفان را بلب شیرین فسانه

چو خورشید جهان افروز شد پست   عروس شب نقاب عنبرین بست

ملک را شد منش از بیقرای   مه نو از حیا در پرده داری

بت سیمین بر ماه گل اندام   ملک را گفت کای شاه دلارام

یک امشب باش تا فردا بآئین   به بندد قاضی افلاک کابین

ز جام وصلتم کردی تو مسرور   تب دوری ز ذات تو شود دور

مکن تیزی که تیزی کار شاید   شکر در شیر خوردن خوش نماید

ترا خرما مرا شیر شکر خیز   بود افطار صوم آتش انگیز

مشوبی صبرای یار دل افروز   پس فاقه در آید عید فیروز

گر سنه قد ر نعمت می شناسد ❊ شکم چون پر شد از هیضه هراسد
بکف آید گهر از رنج دشوار ❊ که گل راجا بود در پهلو خار
مرا از تو حذ را مشب ضرور است ❊ که فردا روزشو آئین سور است
همایون گفت کای جان شاد کردی ❊ دل ویرانه را آباد کردی
ولے امشب شب هجرت دراز است ❊ کزان روز قیامت را نیاز است
ندارد صبر مشتاق جگر سوز ❊ که دارد نشتر عشق جگر دوز
درین بودند هر دو صبح انور ❊ هویدا شد زاوج چرخ اخضر

درین بستان سرای عشرت آگین
شگفته غنچه امید دیرین

دربیان دامادی و عروسی همایون و لعل پرور

خریدار متاع سوق اسرار ❊ دوکان آرای شهرستان اخبار
قلم بر نسخهٔ مانی شکسته ❊ چنان نقش عروسی خانه بسته
که چون صبح دل آراگشت ظاهر ❊ دکان آراست بازار مظاهر
شد از خورشید چون لعل بدخشان ❊ بساط گریه گون خاک رخشان
غبار شب ز چشم خلق شد دور ❊ بزد از مشک تیرس قرص کافور
صبا هرسو گلستان را بیاراست ❊ ارم گردید صحرا بے کم وکاست
نم شبنم رخ گل شست در باغ ❊ دل لاله فروزان گشت از داغ
چمن آراست در برخلعت نو ❊ بفرق گل در آمد تاج خسرو
بنفشه بهر شادی غالیه سود ❊ طبق بردستن از صندل و عود
سمن در بر لباس پرنیان کرد ❊ شفق گون جامه در تن ارغوان کرد
گل خیری برنگ زعفرانی ❊ بهار آرای بزم شادمانی

ریاحین عطر بهر سور آمیخت — زباد مشک آگین را بر انگیخت

دف خورشید با زرین جلاجل — بدست چرخ آمد بی تامل

ملک از خواب دوشین گشته بیدار — برون آمد بآن گلرنگ رخسار

نشسته بر سر تخت مرصع — باستکبار سلطانی مربع

بصدر کرسی زرین انور — چو ماه نور افشان لعل پرور

مه و خورشید شد باهم مقابل — بیک دیدار صد دیدار حاصل

ملک جشن عروسی ساز کرده — در عشرت بعالم باز کرده

گره از کیسهٔ انعام بگشاد — جهانی را صلای عام در داد

بزرگان گوشهٔ محفل گرفتند — زهر وادی مراد دل گرفتند

بدست ساقی گلفام جامی — بهستی گلعذاران را پیامی

صدای جوش نوشا نوش برخواست — ملک را عشق دو شادوش برخواست

بوقت صبح تا در آمد شام — زنای و نوش بوده رخصت عام

عروس شب بزیور چون در آمد — بدست ماه روشن ساغر آمد

متی رنگین دگر باره بزد جوش — در آمد خرمی در مغز ذی هوش

ز خوان و جام در آمد صلائی — بگوش آسمان رفته صدائی

ز بانگ ارغنون و نالهٔ چنگ — کشاده شد در جان و دل تنگ

چراغان گشت زان سان شهر و بازار — که ماه و مهر هر سو شد پدیدار

پریرویان برقص اندر رسیده — زهر مطلع چو ماهی سر کشیده

یکی را دف بدست اندر دل شب — یکی را تا سحر که نای بر لب

یکی از سر خوشیها پای کوبان — یکی چون شاخهٔ گل دست جنبان

دماغ شب چو خالی گشت از دود — نسیم صبحدم گردید موجود

یکی دانای راز آسمانی — در آمد از برای خطبه خوانی

دو ماه ناز پرور را بیک برج　　نموده همچو دو گوهر بیک درج
بیک جسم و بیک رنگ و بیک بو　　قران گشتند چون سعدین هر دو
ملک برخواست از بزم دل آویز　　که شد بر کار خود اورا منش تیز
بت زر بفت پوش نازنین را　　رم آموز دل آهوی چین را
کشیده در برو شد سوی حجره　　فگنده پردهٔ بر روی حجره
عروسی خانهٔ زیبا منور　　بسان نسخهٔ مانی مصور
دران تخت مرصع بود خوش رنگ　　بران کردند هردو ماه آهنگ
چو در آغوش شد آن خرمن گل　　دماغ گل معطر شد ز سنبل
نخستین قصد سوی گل شکر کرد　　دهن را از لبانش پر شکر کرد
پئی رفع حرارت شربت ناب　　بخوردی زان لب لولوی پرتاب
گهی بر روی سینه دست می زد　　ز گل بو در دماغ مست میزد
بلورین قبهٔ برصدر سینه　　درخشان چون حباب آبگینه
ز ناخن شد بر و خطی هویدا　　چو نقش نیلگون در ماه پیدا
گهی غوطه زدی در ورطهٔ ناف　　که تا لذت کشد زان چشمهٔ آب
کمر چون بر کمر چنبر کشیده　　نظر بر چنبر دیگر رسیده
پدید آمد ز زیر دامن حور　　برنگ دائره یک حقهٔ نور
ملک آن دائره از چشم چون دید　　خیال خویش در جوش جنون دید
چو مستان در بهار موسم گل　　شده دیوانه بروی بی تامل
حریصانه بران دستی در افگند　　که تا از درج سیمین وا کند بند
بت گل پیرهن مغلوب گردید　　ز گلچین خودش محجوب گردید
ز فرط شرم دل را تنگ میکرد　　بپاس شرم افگن جنگ میکرد
کشیده نقش چین بر صفحهٔ رو　　زتلخی برد شیرین را بیکسو

بزم اندر رسید آن آهوی چین　　هراسان شد از آن طرح نوآئین
درون پرده باهم جنگ افتاد　　بفرق شیشه آخر سنگ افتاد
بصید افگن در آمد شیر غرین　　درون روضه ریحان و نسرین
سراویل از بت گل رنگ برکرد　　بر آن لولوی ناسفته گزر کرد
یکی غنچه بباغ حسن در دید　　شگوفه چون مه نوجلوه گردید
بپای مخزن که جان قربان او باد　　کلید سیم داد و قفل بکشاد
چوگل واشد دهان سیمین صدف را　　جلا افروز خورشید شرف را
شهابی گشت لوح قرص کافور　　برون آمد شفق از مطلع نور
چه خوبی داشت آن کان درخشان　　که کرد الماس را چون لعل رخشان
بت نازک بدن بیتاب گردید　　ز شبنم همچو گل در آب گردید
عرق آمد بسرو نازنینش　　شد آن چین جبین دور از جبینش
چوشد مفتوح باب آشنائی　　رود فرسنگها ز انجا جدائی
همین رسم است در عالم هویدا　　که بعد از جنگ گردد صلح پیدا
ملک را در بدن شد تازه جانی　　که حلوا خورد زان شایسته خوانی
برنگ شاخ گل چسپیده باهم　　بهار نو رسیده دیده باهم
لحاف پرنیان بر سر کشیدند　　بخواب نوجوانی آرمیدند
چنان خفتند هر دو ماه گلفام　　که شد خورشید سری حجرهٔ شام
چو بانوی شب عنبر سرشتی　　جهان را کرد مشک آگین بهشتی
بسر گردون کلاه زر فشان کرد　　قبا از آستین کهکشان کرد
قنادیل ثریا تاب گردید　　ادای خدمت مهتاب گردید
مه روشن چراغ خود بر افروخت　　زمین نور فلک در کیسه اندوخت
از ملک خواب خود مخمور بر خواست　　سوی حمام رفت و تن بپیاراست

بت فرخنده پیکر لعل پرور   که لعلش بود سفته همچو گوهر
زآب گرم خود را مالشی داد   قمیص تازه را آرایشی داد
بهم هردو بمسجد ره گرفتند   بگلزار عبادت خانه رفتند
بوصف حق تعالی لب کشاده   بخاک آستانش سر نهاده
ستایش بیحد و بسیار کردند   زبان در شکر شکر بار کردند
ننازد کس چرا بر طالع خویش   که باشند اخترانش خیراندیش

پس از عمری که برآید تمنا
بود هر سازگاریها مهنا

دربیان افسانه گفتن دختران باملك همایون

ملک روزی ببزم دولت افروز   نشسته چون بهار عید نوروز
نگار حور سیما در برش بود   جمال دلربایش منظرش بود
بگردش دلبران ناز پرور   چو گرده ماه انور فوج اختر
کرشمه در ادای کار سازی   فنون غمزه اندر حیله بازی
اشارتهای ابروی مقوس   چو تیر قوس گردون مقرنس
تبسم دلفریب عاشقان بود   تکلم گوهر عمان جان بود
سخن جوشیده در نازک معانی   معانی شد رموز نکته دانی
ملک را شد هوس اندر فسانه   بریزد هریکی در یگانه
گشاید بند از تنگ شکر بار   چو طوطی گرم سازد بزم گفتار
نخستین گفت گلچهره که مهتاب   برای سیر آمد بر لب آب
قضارا آفتاب نور افشان   جمالش دید و شد از دل پریشان
فرو آمد ز اوج چرخ اخضر   کشید اورا چو جان خویش در بر

ربوده سوی دولت خانهٔ خویش — منور کرد ازو کاشانهٔ خویش

زبان بگشاد انگه سرو آزاد — که شهری بود آبادان چو بغداد

دران ماهی، ملک زادی، پری چهر — سکونت داشت چون بر آسمان مهر

قضارا رفت روزی در بیابان — بر اسپ تند رفتار شتابان

شهی آمد ز ملک غیر بروی — جمالش دید چون خورشید در روی

بر آن لیلی شده عاشق چو مجنون — جگر را آب کرده آب را خون

ربود اورا بمنزلگاه اقبال — سپرد اورا کلید دولت و مال

چو جان زجا داد در آغوش اورا — نمود از یکدلی همدوش اورا

بفرق خویش کرده درةالتاج — گرفت از کشور اندام او باج

سخن را کرده شهلا تازه بنیاد — که در صحرا فگنده دام صیاد

نظر آمد یکی طوطی مر اورا — شکر افشان دران مرغان صحرا

پر و بالش طراوت بخش ریحان — بهار افروز باغستان گیهان

شده شیدا برنگش دام گستر — بگردش چون مگس پرزد بشکر

ولی آن مرغ زیرک تن نمیداد — گریزان از کمندش بود چون باد

شبی بر شاخساری بود یکبار — در آمد بر سرش صیاد عیار

کمند افگند در دامش کشیده — که بهتر زان دگر مرغی ندیده

نوای خورمی می ساخت بااو — قمار دلربائی باخت باو

بشکر ریزی او بود شادان — شب تیره بنوشش بامدادان

نه طوطی آمده در زیر بندش — که عنقا بود شد زیر کمندش

چو بر شهشاد آمد نوبت کار — بدین سان شد در افسانه گهربار

که بوده ماهیی در آب کوثر — نهان چون اندرین بحر گوهر

بقوم خویشتن سالار بوده — بفوج ماهیان سردار بو

نه از چرخ ستمگارش گزندی — نه از دوران بگردن داشت بندی
نه از امواج خوفی داشت در دل — نه در گرداب طوفان داشت منزل
فلک را آرزوی دیدن او — ملک را شوق از گل چیدن او
بتن زیور ز فانوس گوهر ناب — چو لولو در صدف در پردهٔ آب
نهنگی گشت پیدا چون پلنگی — اگر چه نیست در کوثر نهنگی
گرفت آن ماهی سیمین بدن را — ربود آن گوهر بحرعدن را
بدریای خودش چون آب برده — ازان خوش آب گوهر تاب برده
کنیز پنجمی یعنی دل افروز — چنین گفتا که ای سلطان فیروز
گلی رنگین بگلزار ارم بود — بهار دلفریب باغ جم بود
ز زخم چشم بلبل دور بوده — ببوی و رنگ خود مسرور بوده
نه در پهلوی او خار ستمگر — نه از خوف سمومش بار برسر
دماغ باغ ازوی عنبر افشان — رخش در صبح چون زهره درخشان
به دیدارش گدا و شاه محتاج — گل خورشید پیشش غنچهٔ عاج
صبا در هر سحر خدمت گزارش — چمن را خنجر از رنگین عذارش
خبر دریافته زان شمع فانوس — در آمد ناگهان رضوان فردوس
جدا از گوشهٔ گلزار کرده — بخوبی طرهٔ دستار کرده
گرفته از شمیمش جان تازه — ز رنگش روی خود را داد غازه
گهر افشاند از لب ناز پرور — بگوش پادشاه عدل گستر
که کبکی بود چون طاؤس طناز — بمیدان صباحت تیز پرواز
پر و بالش ز نور قدس میداشت — فلک را زیر بال خویش انگاشت
گل رنگین فشاندی قهقهٔ او — جهان آشفته بر خوش لهجهٔ او

ز رفتارش دل حوران خجل بود — ملک از عشق رویش پا بگل بود
عقابی سخت بال آهنین چنگ — بسویش کرد چون صیاد آهنگ
ربود آن مادهٔ مرغ نازنین را — که چون شیر ژیان آهوی چین را
ستاره گفت کای شاه جهاندار — ترا بادا جهان رام و فلک یار
که شخصی در بیابان تشنه لب بود — ز سوز تشنگی در تاب و تب بود
برای آب هرسو میدویده — برنگ باد هرجا سر کشیده
و لیکن آب چون آب گهر بود — نهان از خواهش او در نظر بود
قضاءً پریزاد وفادار — دران وادی بر و گردید غمخوار
بکوهی اندرون غار برده — بزیر منفذ کهسار برده
دران ظلمت کده بود آب حیوان — که بخشد بی تامل مرده را جان
غریب تنگ دل چون چشمه را دید — ز دیدارش گل امید را چید
چو خضر افگند خود را اندران آب — که دارد تشنه لب آب سیراب
گوارا بود آب زندگانی — بدست آمد حیات جاودانی
بلا رنج و تعب خود عمرابد شد — سکندر پیش آن اقبال زدشد
بت سیمین زنخدان لعل پرور — بدین سان ریخت گل از تنگ شکر
که لعلی بود درکان بد خشان — چو گوهر اندرون درج رخشان
فلک حیران همیشه درسراغش — قمر را بر جگر پیوسته داغش
دل خورشید در آتش پی او — اثر در ترک گردون از مئی او
بچشم مشتری روزی در افتاد — ز عشق او بجان سوزی در افتاد
ستاره گشت دلالش درین کار — برای کارسازی یار غمخوار
زگان آورد بیرون آن گهر را — چو از زیر زمین آرند زر را
بجان مشتری افتاد زان جوش — نهاده در برش چون جان در آغوش

بجای حرز او را در گلو کرد دل صدپاره را ازوی رفو کرد

ز تاب شب چراغش نور می جست دوای خاطر رنجور می جست

ملک گفتا که شاهی بود نامی سبق برده ز شاهان گرامی

درون خاندانش دختری بود براوج خسروانی اختری بود

بخواب او در آمد نوجوانی نبود آگاه از نام و نشانی

پریرو را بجان شوری در افتاد عنان صبر از دستش بر افتاد

پس از چندی سراغش یافت آخر جمالش در شهادت دید ظاهر

چو آنهم گشت عاشق بر لقایش چو برهمن برهمن از جان فدایش

مع القصه بهم هردو در آمیخت حجابی از میان خود بر انگیخت

بسلک ازدواج رسم دیرین گهر چیدند چون پرویز و شیرین

پریرویان بقول شاه یکسر بخندیدند چون صبح منور

بگفتاری که طنز آمیز می بود ز بس شوخی شکر انگیز می بود

بسی پیچید در خود لعل پرور ز شرم اندوخت شبنم بر گل تر

زنان هر چند می باشند طناز نمی سازند بر مردان نظر باز

اگرچه در گهر محبوب باشند بشوهر چون رسد محجوب باشند

اسیر شاه چون شد لعل پرور حیاشد بر رخ او جلوه گستر

نظر از یار می دزدید هردم ز شرم خود برو کم دید هردم

بلی هرکس که درمی باخت بازی کجا بندد کمر در چاره سازی

حریف خویشتن رامی شناسد زدیدارش بسی در خود هراسد

شوددل تنگ در آغوش شوهر نبودنا خوش چوشد همدوش شوهر

زنان باکره این شیوه دارند برین شیوه دمی چندی گذارند

شوند آخربهم یکدل زن و مرد زدوری می کشند ازدل دم سرد

شکر در شیر چوں آمیز گردد | جدائی اندراں ناچیز گردد
دوتن یک دل چوشد یک لشکر است این | نظامت بخش امر کشور است این
بہار باغ دولت اتفاق است | فروغ دین و ملت اتفاق است

جہاں ویراں کندبے اتفاقی
زرحمت دور شد مرد نفاقی

دربیان تقسیم کردن ھمایوں شاہ پرستاران لعل پرور را برامرائے خود۔

ملک روزے بباغ دل کشا بود | ببراز پرئیاں زریں قبا بود
بہ سرتاجی زیاقوت دگر گوں | کہ گردوں را بتکو ینش جگرخوں
زر افشار ملایم داشت دردست | کزآں قدر ترنج چرخ بشکست
بتاں صف برکشیدہ سو بسویش | چوپروانہ فدا برشمع رویش
یکی مست از شراب حسن خود بود | دل آشفتگاں از غمزہ بربود
یکی بر عارض گلرنگ مسرور | یکی بر ناز دل آشوب مغرور
یکی را فخر بر زلفین شب رنگ | یکی را از کرشمہ شیوۂ جنگ
ملک چوں دید ہر یک را جدا باز | سخن با لعل پرور کرد آغاز
کہ ای سرو بہار باغ سیراب | رخ گلنار از رنگ تو بے آب
پرستاران تو ہر چند فرد اند | و لیکن طالب دیدار مرد اند
زناں را شوی کردن نا گزیر است | شکر در شیر شد لذت پزیر است
زن بے مرد را حشمت نباشد | بصدر گلبراں عزت نباشد
دردناسفتہ دور است از ھماثل | بسوی او دل کس نیست مائل
زن و مرداند باھم عشق پرور | مہہ و خورشید باھم جلوہ گستر

ز هر ذرهٔ بود راهی بذره | ز سوهان تیز شد دندان اره

اگرچه نیراعظم بود دور | بکان تنگ گوهر می کشد نور

شهه انجم نیاید تا ز گرداب | نیارد سر برون نیلوفر از آب

نه بلبل سوی گل رغبت نماید | که گل هم سوی بلبل لب کشاید

بدون عشق چون پروانه بر شمع | بریزد خویش را در محفل جمع

درین محنت سرای دیر بنیاد | یکی با دیگری گردید منقاد

ز جذب عشق پیدا اتحاد است | ز جذب عشق پیدا انقیاد است

بهر گل روتوان دادن یکی گنج | سپردن پایکی مرد گهر سنج

حلاوت می دهم مر هر یکی را | کنم بسیار کار اندکی را

و رای مرد، زن رانیست آرام | شکر را ذائقه افزود بادام

سخن چون لعل‌پرور کرد در گوش | نخستین از حیا می ماند خاموش

چو غنچه در گریبان سرفرو کرد | تبسم اندرون لب گرو کرد

پس انگه گفت باشه کای گرامی | بشاهان گرامی نیک نامی

توئی مختار بر خشک و تر من | ز نور تو فروزان اختر من

درین عالم مبارک رای داری | ز محتاجان نیز دل برآری

و لیکن رشته باید بست محکم | که تا هرگز نه گردد قدر کس کم

که مرد نیک را باید زن نیک | که آش گرم نارد سرد تردیگ

مکن با زاغ طوطی را هم آغوش | که گردد عیش او زان بد فراموش

زن و مرد اند باهم شیشه و سنگ | مخالف هر دو می کردند آهنگ

چنان باید که هردو در ترانه | یکی گردند با ساز یگانه

پرستاران من بهتر ز حوران | ز چشم سرخ چشمان سخت دوراند

بمردان و فاکردار بسیار | که بد کردار بر دل می نهد بار

زنان خوب رو نازک مزاج اند   بجای خود چو مینای ز جاج اند

بهار دلفریب عندلیب اند   سزای گلشن مرد نجیب اند

مده زاغ و زغن را طرهٔ گل   که کاسد می شود بازار بلبل

ملک گفتا که ای سرخیل شاهی   بدین گونه چه جای عذر خواهی

کنم کاری که رونق را بشاید   که از مردان همیشه رونق آید

ضمیر هر یکے را آزمایم   گل و بلبل بیک جامی نمایم

و زان پس خواست تا امرای لشکر   بهم گشتند گرد شاه یکسر

ملک زان هفت تن را منتخب کرد   برای جفت گلرویان سبب کرد

نواسی را سپرده سرو آزاد   ملیخارا عنایت کرد شهشاد

ز شهلا کام دل بگرفت نایل   به گل چهره و مانک گشت مائل

دصبرا گشت جفت ناز پرور   ز لعل اودهان را کرد شکر

شده همدوش املاگی دل افروز   متی در جام او ازوی شب و روز

ستاره شد در آغوش زریوند   که تابخشد ز تنگ شکرین قند

ملک باهر یکی اقطاع نو داد   که تا دولت کند هریک پریزاد

بلی در صحبت ارباب اقبال   تونگرمی شود مفلس بدین مال

کف اهل کرم چون ابر سیراب   بریزد بر سر هر تشنه لب آب

بروے کس چو بر دارد نظر را   بسان کیمیا بخشد اثر را

خداوندان نعمت شادمانند   که در اجراے کار مردمانند

بود پیوسته مرد افضل الناس   اسیر ربقهٔ ابلیس خناس

کلید سروری دست فراخ است

ز فیض میوه برخوردار شاخ است

دربیان وفات کردن همایون شاه و لعل پرور گوید

فغان زین مطرب چرخ کژ آهنگ　　که می دارد نوایش چند نیرنگ

مخالف هست ساز آن کج اندیش　　ز آوازش بگوش جان رسد نیش

نشیدش را مقامی بر محل نیست　　ورای نغمهٔ بانگ اجل نیست

صدای زیر و بم دارد به طنبور　　برنگ نالهٔ دلهای رنجور

درین دیر کهن سال زمانه　　ندارد کس سرای جاودانه

درین خمخانه ساقی خون فروش است　　بجامش زهر تر در جای نوش است

نگار افروز این کاشانه راز　　چنین آرد برون از پرده آواز

که بود اندر رکاب لعل پرور　　غلام بربری زاد ستمگر

مکارن نام آن دیولعین بود　　تو گوئی مفسد روی زمین بود

وجودش آیت قهر الهی　　دلش قهرست طومار سیاهی

نهادش بدتر از مار غضبناک　　چو خرس زشت صورت شوخ و بیباک

قضارا در دماغش تیره شد خون　　بحسن لعل پرور گشت مفتون

نهان می پخت دیگ خام دردل　　طپیدی در نهان چون مرغ بسمل

پس از چندی زحال آن بداختر　　بنوعی گشت واقف لعل پرور

خیال او که بود از کار بس دور　　چو نشترنیش زد در سینهٔ هور

ازین سودا بزندان داشت اورا　　پس از چندی دگر بگذاشت اورا

که از دیدن کسی مجرم نه گردد　　به عدیان هیچ کس ملزم نه گردد

ولی آن ظالم از اغوای ابلیس　　فساد انگیخت دیگر گون زتلبیس

برای شد شاه را مسموم سازد　　وجودش از جهان معدوم سازد

شنیدند پرسرپر خسروانی کند بالعل پرور زندگانی
ندانستند که آن هرد و ظفرمند چو جان و تن بهم دارند پیوند
یکی گر رفت دیگر چون بماند مگر زیر زمین مدفون بماند
میان عاشق و معشوق یک رنگ جدائی نیست گر برسینه شد سنگ
نهان در پردهٔ خاکند باهم زهم آغوشی خودها مکرم
غرض آن کافر بیدین و بیداد بشربت سودهٔ الماس در داد
ازان خوردن رخش نمناک گردید جگر چون دامن گل چاک گردید
گهربه آب شد چون شمع بے نور ز خورشید جمالش تاب شد دور
فرو بستند حکما دست تدبیر که میدیدند غالب امر تقدیر
نظر چون کرد برشه لعل پرور کشید از آه آتشبار اخگر
صدف را دیدبے گوهر جگر چاک جسد برخاک و جان در سیر افلاک
بظاهر اشک در چشمش نه گرداند در سیراب از نرگس نیفشاند
سکارن را بفرق دار کرده نهانی راز را اظهار کرده
بخوزستان نوشته نامه انگاه نوید این ملک را کرد آگاه
گلاب و مشک را آماده تر ساخت ملک را پاک دروی چون گهرساخت
لباس خسروانه در برش کرد کلاه کیقبادی بر سرش کرد
دگر ره خویشتن را نیز آراست بزیور هائے شاهی تن بیاراست
همایون چون بتابوت شهانه بسوی دخمهٔ خود شد روانه
بهمراهش بزرگان در نشاندند جواهر بر سر بیجان فشاندند
درون دخمه آمد لعل پرور ملک را دید می خوابد به بستر
کشید آن جسم بیجان را در آغوش لبش برلب نهاده دوش بردوش
بران پرویز صحبت های دیرین سپرده جان شیرین همچو شیرین

همایون زا حق خدمت اداکرد | براه عشق گر پرسی بجاکرد
بزرگان چون درون دخمه بودند | بچنگ تارمثل زخمه بودند
نیامد ماهرو بیرون ازین راه | درون دخمه می رفتند ناگاه
بهم دو جسم یک گردیده دیدند | فغان درد ناک از دل کشیدند
دران پرده که جای مرده گان بود | خروش نالهٔ افسردگان بود
ازین آتش بجانها تب در آمد | دم وا حسرتا برلب در آمد
بزانو سردر آمد موبدان را | نماند تاب درجان غمزدان را
بسی کردند تدبیر رهائی | نشد در ازدواج شان جدائی
چنان چسپیده تربودند باهم | نشد منفک یکی زان دیگری هم
بیک محراب هردو جای کردند | بیک حجره دو شه ماوای کردند
ازین سنگین تماشای جگر دوز | بچشم زیر کان گردید شب روز
کجادر عشق می گنجد جدائی | که ماند بعد مردن آشنائی
بساکس کشتهٔ تیغ جفااند | شهید خنجر ترک وفااند
گرفتار محبت لعل پرور | اسیر دام الفت لعل پرور
بشمع کشته چون پروانه افتاد | برای مرده جان زنده را داد
زن پر درد بهتر از دو صد مرد | دل بیدرد گوید آهن سرد
گزشتن از سر جان هوسناک | سپردن جسم نازک را تهه خاک

کمال عشق بازان غیر این نیست
سوای آن و گر باشد چنین نیست

در مخاطبهٔ نفس گوید

دلاتاکی درین طاق کهن سال | کنی با خاک بازی همچو اطفال
میان دست همت اندرین خاک | که باشد سپر گاه تو بر افلاک

جهان هر چند چون دریای آب است | بچشم زیرکان مثل سراب است
مده زنهار رخت خود بسیلاب | مکن اسباب خود را غارت آب
اگر تو همچو ماهی در شتابی | اجل دنبال تو چون شیر آبی
گریزی تا کجا از پنجهٔ مرگ | که آخر شاخ تو ریزد بر و برگ
ترا بهر عبادت آفریدند | برای شغل طاعت آفریدند
نه از بهر هوای لهو و بازی | نه از بهر خیال ترک تازی
نداری یاد اصل خویشتن را | چو چغد دون نمی دانی چمن را
بزیر سایهٔ اُم مغیلان | بخارستان کشائی پای جولان
اگر خواهی بمنزل رخت بردن | نشاید در بیابان جان سپردن
جرس بانگ رحیل کاروانست | به تنبیهه هجوم رهروان است
بر آوازش ببباید رخت بستن | نه چون مرغ پر افگن پر شکستن
ترا شد شام ظاهر در بیابان | نرفتی برسر منزل شتابان
بسی هستند دزدان اندرین راه | تو داری در بیابان رخت و بنگاه
روان شد قافله تو پس بماندی | بدست شب روان بیکس بماندی
کنون هشیار شو کین کار خام است | که دزدان در پس و پیش تو شام است
قدم چالاک کن چون مرد چالاک | و گرنه برسر خود بیختی خاک
چه رخشیدی بشب چون کرم شب تاب | که بگزشت است اکنون از سرت آب
عجب دارم که دنیا دوست داری | بآن خون ریز دل راهی گماری
که دختر کشت و خواهر کشت و مادر | پسر کشت و پدر کشت و برادر
پس از چندی ز شمشیر تباهی | ترا هم میکشد دیگر چه خواهی
تو خود انصاف کن کین کار چون است | همیشه دوستانت زیر خون است
نمی دانم که غفلت یا بلاهست | پسندی برسر خود این قباحت

جهان بهتر که برداری ازو دل   چو خردر گل بماندن چیست حاصل
مشو زنهار مشغول ندامت   بترس از کاوش روز قیامت
گرفتم گر تو شعر نغز گوئی   بزرگی از سر اشعار جوئی
نیرزد قدر تو مثل نظامی   نه بالا تر تواند شد ز جامی
بحکمت گر تو باشی جلوه گستر   نگردی پور سینا را برابر
پس آن باشد مناسب کاندرین راه   بصاحب دل شوی از دل هواخواه
بگیری دامن انسان کامل   رسی زین دشت جانفرسا بمنزل
چو اسماعیل از عشق کماهی   شوی مذبوح در راه الهی

خوری از چشمهٔ جاوید آبی
کنی مستی همیشه زان شرابی

در خاتمهٔ کتاب گوید

بحمد الله که این گلدستهٔ عشق   پسند خاطر دل خستهٔ عشق
نضارت بخش باغستان جان شد   سزای ارمغان دوستان شد
پرند عنبرین چون نقش ارژنگ   ز هر یک رنگ برانگیخت نیرنگ
ز مشکین خامهٔ گوهر فشانم   محقق شد در نازک بیانم
کهن افسانه‌ها را تازه کردم   سخن را من بلند آوازه کردم
حکایتهای شاهان گزشته   که بود از گوش عالم دور گشته
چو ریحان گرد آلود چمن بود   پراگنده بهر دفتر سخن بود
گهر بستم فراهم رابیک سلک   کشیدم چون گهر در رشتهٔ کلک
جدا گانه بهریک رنج بردم   قدم اندر سراغ گنج بردم
نوشتم از جریده باستانها   چو سحر سامری این داستانها
چراغ افروختم از آب گوهر   فروزان کرده ام بزم سخن ور

بیک رنگ است چون خورشید رخشان | ز آغاز و ز انجامش درخشان
بنقش مدعا چون رنگ بستم | قلم بر نسخهٔ مانی شکستم
مودت بود چون عنوان نامه | مودت را رقم کردم زخامه
مودت برسر هنگامه آمد | ازان نامش مودت نامه آمد
بود تا در جهان ماه فلک سیر | چراغ افروز این طاق کهن دیر
بود تا بر سریر چرخ اخضر | جلوس آفتاب جلوه گستر
بود تا آب جنبان از دم باد | بود تا خاک را بر آب بنیاد
ریاض دلکش این تازه عنوان | نسیم روح بخش این گلستان
طراوت بخش باغ خسروان باد | بهار گلشن پیر و جوان باد
ضمیر خستگان را باد مرهم | دل اندوهگین را یار و همدم
سپند آتش آذر پرستان | شمیم گلشن دلهای مستان
رفیق عاشقان بادا مه و سال | انیس گل رخان حور تمثال
ز بانم را دعاچون کرد رنگین | اثر جوشید چون معنی ز آمین

فہرست عنوانہای مودت نامہ

نمبر شمار	عنوان	صفحہ
۱۴	در بیان شتافتن شاهرخ ازین سرای فانی بملک جاودانی و جلوس همایون شاه بر تخت جهانبانی بجاگے پدر بزرگوار خود	۳۲
۱۵	در بیان شنیدن غوری خان حارس گرجستان خبر وفات شاه رخ و نامه نوشتن اوبوزرائے همایون شاه بر بغاوت	۳۴
۱۶	در بیان شب خون زدن همایون شاه بر غوری خان و کشته شدن او	۳۷
۱۷	در بیان رفتن همایون شاه در گرجستان و منعقد شدن نگینه بسلک ازدواج او	۴۰
۱۸	در بیان مرخص شدن همایون شاه از جهان بانو و آوردن نگینه ر در خوزستان همراه خود و مقرر شدن ظفر خان به نیابت شاه گرجستان	۴۲
۱۹	در بیان رفتن همایون شاه برای شکار در صحرا و ملاقات کردن او با ستاره اندرون باغ که در زیر زمین پنهان است	۴۵
۲۰	در بیان ظاهر کردن ستاره ملال خاطر خود را که از جانب لعل پرور بهم رسانیده بود	۵۰
۲۱	بیان کردن ستاره از جمال لعل پرور با همایون شاه و عاشق شدن او برو	۵۵
۲۲	نامه نوشتن همایون شاه بجانب لعل پرور و روانه شدن ستاره بسمت بدخشان با نامهٔ او	۵۸

نمبر شمار	عنوان	صفحه
۲۳	باز آمدن همایون از باغ ستاره در خوزستان و ظاهر کردن کیفیت لعل پرور با مادر خود و ملامت کردن او همایون را بر طریق نصیحت	۶۰
۲۴	در بیان رفتن ستاره در بدخشان و ملاقات کردن با لعل پرور و گزرانیدن نامه و انگشتری و تصویر همایون شاه بنظر آن پری زاد	۶۴
۲۵	نامه نوشتن لعل پرور در جواب همایون شاه و روانه شدن ستاره نزد او	۶۷
۲۶	در بیان آمدن ستاره از بدخشان در باغ خود و فرستادن او دامون را نزدیک همایون شاه با نامه و تصویر لعل پرور	۶۹
۲۷	در بیان متولد شدن نوید ابن همایون شاه از شکم نگینه دختر بادشاه گرجستان یعنی غوری خان	۷۲
۲۸	حکایت هر دریس معنی	۷۳
۲۹	در بیان وفات کردن شاه بدخشان و مقرر شدن حکومت آن جابر ختامه مادر لعل پرور	۷۴
۳۰	حکایت بر سبیل تمثیل	۷۷
۳۱	در بیان شورش کردن عشق لعل پرور بر همایون شاه و رفتن او از خوزستان در نخشب	۷۸
۳۲	در بیان آمدن لعل پرور در نخشب و ملاقات کردن با همایون شاه و رفتن شاه در بدخشان	۸۰
۳۳	در بیان اوقات گذرانیدن همایون با لعل پرور چند روز در سیرو شکار	۸۶

نمبر شمار	عنوان	صفحه

نمبر شمار | عنوان | صفحه

The text of *Mawaddat-Nama* was prepared for the press by Mawlawi Muhammad Husayn Sahib Mahvi, Junior Lecturer in Urdu who is now retired from the University service. The printing of this book could not be undertaken during his tenure of office. The Head of the Department and the Junior Lecturer in Urdu, who is appointed in the place of Mawlawi Muhammad Husayn Sahib Mahvi, have with great care edited this volume.

University Buildings
Triplicane
1st. October, 1950

S. Muhammad Husayn Nainar.

FOREWORD

Six years have elapsed since Part I of *Kulliyyat-i-Abjadi* was issued by the University of Madras. The present volume, published now, represents Part II of *Kulliyyat-i-Abjadi* comprising *Mawaddat Nama*, composed by Mir Ismail Khan Abjadi, when he was over seventy years of age. In the foreword to *Anwarnama* (*Kulliyyat-i-Abjadi, Part I*) I have sketched in brief outline the life and writings of the poet; I have also dwelt in greater detail upon the various compositions of that author celebrated as *Malikush-shura* (Poet Laureate) at the court of Muhammad Ali Khan Bahadur Nawwab Walajah I, 1749–1795 A. D.

The theme of the book is the love episode of Humayun, ruler of Khozistan and Lal Parwar, princess of Badakhshan. Romantic love had always engaged the attention of the great Persian poets and composers. Mir Ismail Khan Abjadi, himself a renowned scholar, well versed in Persian lore, though a native of the distant country of the Carnatic, was naturally eager to exhibit his skill and excel as a romantic poet and he chose for his subject the popular episode of Humayun and Lal Parwar. The poet closely follows the style of Jami, the Persian mystic poet and author of *Yusuf Zulaykha*, though his own depth of scholarship and graceful style of poetry is apparent in the present work.

A carefull study of the volume by the sympathetic reader will indicate the extent to which the Persian language was cultivated in the Carnatic and the interest evinced in that language and literature by the Muslim rulers and the people at large during that period.

BY

MIR ISMAIL KHAN ABJADI

MUHAMMAD HUSAYN MAHVI
Junior Lecturer in Urdu, University of Madras

UNIVERSITY OF MADRAS

1950

GENERAL EDITOR

S. MUHAMMAD HUSAYN NAINAR, M.A., LL.B., Ph.D.

KULLIYYAT - I - ABJADI
II

MAWADDAT NAMA

BY

MIR ISMAIL KHAN ABJADI